ՄԱՍԵՑԱՅ ՀԱՂԱՒԻԻ

Աւետաբեր Հայաստանեայց

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԱԲՐԻԷԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ԱՄԲՐՈՍԻԱՅ Վ. ԳԱԼՖԱՅԵԱՆ

ԽՈՐԵՆԱՅ Վ. ԳԱԼՖԱՅԵԱՆ.

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Օգոստոս 1858. — Թիւ Ը.

RÉDIGÉ PAR

GABRIEL VARTABED AÏVAZOVSKY

AMBROISE V. CALFA

CORENE V. CALFA.

QUATRIÈME ANNÉE

Août 1858. — N° 8.

ՓԱՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ Հ. ԱՐԱՄԵԱՆ

ՆԻԿՈՄԵԴԻԱՑԻՈՑ

Ամենապատիւ Սրբազան ՅԱԿՈԲ արքեպիսկոպոս, Պատրիարք Կոստանդնուպօլսոյ. (2 *օրինակք.*)
Ամենապատիւ Սրբազան ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ արքեպիսկոպոս, Պատրիարք Երուսաղէմայ. (2 *օրինակք.*)
Ամենապատիւ Արխտաղես Եպիսկոպոս, Անդրիանուպօլսոյ:
Ամենապատիւ Գեորգ Եպիսկոպ. Պոլսոյ:
Ամենապատիւ Գրիգորիոս Արքեպիսկոպոս, Առաջնորդ Կարնոյ:
Ամենապատիւ Դաւիթ Եպիսկ. Երուսաղէմ:
Ամենապատիւ Թադէոս Արքեպիսկոպոս Առաջնորդ Չուղայու:
Ամենապատիւ Մակար Եպիսկոպոս անդամ Սրբազան Սինհոդոսի, Ս. Էջմիածին:
Ամենապատիւ Յակոբ եպ. Առաջնորդ Ակնայ
Ամենապ. Յակոբ եպ. Առաջնորդ Եղոկիոյ:
Ամենապ. Յակոբ եպ. Առաջնորդ Կեսարիոյ:
Ամենապ. Սարգիս Արքեպ. Զալալեանց, Առաջնորդ Վրաստանի եւ Իմերեթի:
Ամենապատիւ Սարգիս Եպիսկոպոս, Առաջնորդ Փիլիպպուպօլսոյ:
Ամենապատիւ Վեհապետեանց Սրբազան Գեորգ Արքեպիսկ. Առաջնորդ Արցախու:
Ազարեան Տ. Միքայէլ, Վենետ:
Ագգային Դպրոց, Գոմգոփու:
« « Պաղչեհիկ:
Աթարեկեանց Տ. Ներսես, Շուշի:
Աթանասեան Տ. Գրիգոր, Կեվե:
Աթանասեան Տ. Զաքար, Նիկոմիդիա:
Ալթաղարեանց Տ. Նիկոլայ, Տիփխ:
Ալամալեան Տ. Մանուկ, Նախիջեւան:
Ալամանեան Տ. Սարգիս, Պոլիս:
Ալամանեան Տ. Սիմեոն, Նախիջեւան:
Ալբրնեան Տ. Մանուէլ, Բէյք. (3 *օրինակ.*)
Ալբուն Տիւրքի Էֆենտի, Պոլիս:
Ալիշանեան Տ. Սերովբէ, Պոլիս:
Ալիփարեան Տ. Մարտիրոս, Զմիւռնիա:
Ահարոնեան Տ. Սարգիս, Զմիւռնիա:
Աղաթոնեան Տ. Գրիգոր, Պոլիս:
Աղաթոնեան Տ. Մկրտիչ, Պոլիս:
Աղամալեանց Տ. Պօղոս, Ագուլիս:
Աղամալեանց Տ. Պօղ. Գաբրիէլեան, Շուշի:
Աղամջանեանց Տ. Միհրան, Ագուլիս:
Աղասիան Պ. Սեդրակ, Պոլիս:
Աղէքսանդրեան Տ. Պետրոս, Կ. Պոլիս:
Աղէքսանդրեան Տ. Մատթ. Պաղտատ:
Աճէմեան Տ. Թ., Պոլիս:
Աճէմեան Տ. Սողոմոն, Կարին:
Ամբակումեան Տ. Աստ. Բուրջալեան, Ղզլար
Ամիրազեանց Տ. Յովհաննես, Պոլիս:
Ամիրազով Տ. Ստեփ. Աղէքսանդրիջ, Պոլիս:
Այճեան Պ. Եսայի, Նիկոմիդիա:
Այվազեանց Աւետիք վարժապետ, Ագուլիս:
Այվազովսքի Տ. Գրիգոր, Բէյք:
Այվազովսքի Տ. Յովհաննես, Բէյք:
Այվատեան Տ. Մատթէոս, Պոլիս:
Այվատեան Տ. Յովհաննես, Պոլիս:
Անանեանց Տ. Բարսեղ, Ղզլար:
Անանեանց Յովսէփ Հայրապետեան, Շուշի
Անդրէասեան Տ. Բարսեղ, Հալմպուրկ:
Անուխեան Տ. Եսայի, Մենչբարբար:
Անուխեան Տ. Սերովբէ, Պոլիս:
Աշնանեան Խկոճի Տիկին, Պոլիս:
Աշնանեան Տ. Գէորգ, Պոլիս:
Ապիանց Տ. Գէորգ, Պոլիս:
Ապուչեխցի Տ. Պետրոս, Պոլիս:
Ապրօյեան Տ. Յակոբ, Թբեսա:
Առաքել Քաշա, կուսակալ Սուլտանայ:
Ալանեան Մահտ. Տ. Յովհաննես, Պոլիս:
Ալանեան Ստեփան Պէյ, Պոլիս:
Ալանեանց Փասպ. Գաբրիէլեան, Ագուլիս:
Ալդալեան Տ. Յովհաննես, Կալկաթա:
Արամեան Տ. Սուքիաս, Նիկոմիդիա:
Արամեանց Գեորգ Վ. Շուշի:
Արայիճեան Տ. Մովսես, Աղէքսանդրիա:
Արասխանեանց Հայրապետ, Ագուլիս:
Արարատեանց Առաքել վարժապետ, Տիփխ:
Արզումանեան Տ. Յակոբ բժիշկ, Փարիզ:
Արշակ Տ. Յակովբոս, Վենետ:
Արշակունի Տ. Վարդան Աստ. Տիփխ:
Արծրունեան Ընկերութիւն, Կարին:
Ալրվանեանց Տ. Խաչատուր, Տիփխ:
Աւետիսեան Պ. Ստեփան, Փարիզ:
Աֆիոն Տ. Եադուպ, Պաղտատ.
Բարանեանց Տ. Արրահամ, Տիփխ:
Բազրատունի Կարապետ Վ. Առաջնորդ Ս. Կարապետի վանից Մշոյ. (2 *օրինակք.*)
Բաստամեանց Ստ. Գեորգեան բժիշկ, Տիփխ:
Բարեյոյս Տ. Աբրահամ Մակաբեանց, Կարին:
Բարունակ Պէյ, Պոլիս:
Բարունակեան Պ. Նիկողոս, Փարիզ:
Բարսեղեան Տ. Ստեփան, Պոլիս:
Բէյտիեանց Կարապետ վարժ. Գանձակ:
Բէհրուդեանց Տ. Գրիգոր Յովսեփեան, Տիփխ:
Բէհրուդեանց Տ. Միքը. Աբգենեան, Տիփխ.
Բինկեանեան Տ. Նշան, Պոլիս:
Բինկեանեան Տ. Սարգիս, Պոլիս:
Բիշմիշեան Տ. Մովսես, Պոլիս:
Բողդանեան Տ. Բաղտ Բարսղամ. Ամասիա.
Բուլղուեանց Տ. Մովսես Զաք. Փերպերտրկ:
Բուլղուեանց Տ. Յովհ. Զաք. Ամասիա:
Բուրժալեանց Բողտան Ամրակ. Ամասիա:
Գալստեան Տ. Կարապետ, Աղեքսանդրիա:
Գալստեան Տ. Ռուբէն, Պոլիս:
Գալփագճեան Տ. Աղեքսան, Պոլիս:
Գալփագճեան Տ. Տիգրան, Պոլիս:
Գալֆայեան Տ. Գեորգ, Պոլիս:
Գասպարեան Տ. Թ. Գասպար, Նիկոմիդիա:
Գասպարեան եւ Ընկերութիւն, Պարապիա:
Գարագաշեան Տ. Խաչիկ, Եագ:
Գարագաշեան Տ. Միհրդատ, Եագ:
Գարագաշեան Տ. Յովհան, Եագ:
Գափամաճեան Տ. Գաբրիէլ, Պոլիս:
Գափամաճեան Տ. Մանուկ, Պոլիս:
Գափամաճեան Տ. Յովսեփ, Մենչբարբր:
Գեղամեանց Տ. Ռուշան, Տիփխ:
Գէորգ Վ. Խարբերդցի.
Գէորգեան Տ. Մկրտիչ, Պոլիս:
Գուրգինբեգեանց Տ. Սրկ., Տիփխ:
Գրիգորեան Տ. Միհրան, Պոլիս:
Գրիգորեան Տ. Սիմոն, Պոլիս:
Գրիգորեան Տ. Սիմոն, Կարին:
Գաւթեան Տ. Գէորգ Եարապետանց, Սիւնեցի:
Գաւրիշեանց Տ. Դաւիթ, Տիփխ:
Դիտարեանց Պ. Գէորգ, Տիփխ:
Դուզդարեան Տ. Հայրապ. Գաւրեան, Ագուլ:
Դրանիկեան Տ. Եռազի, Եագ:
Եգեանց Նիկողոս Աւետիքեան, Ամասիա:
Եղբարք Արեւելեան Ընկերութեան, Պոլիս:
Եղիկեանց Պ. Մկրտիչ, Ճառա:
Եուսուֆեան Յովսէփ Ձէյկալ, Փարիզ:
Եուսուֆեան Տ. Տիգրան, Պոլիս:
Եսայեան Տ. Յակոբ, Զմիւռնիա:
Եսայեանց Տ. Յովհաննէս, Տիփխ:
Երամեան Գեորգ Պէյ, Պոլիս:
Երամեան Տ. Կարապետ, Պոլիս:
Երկանեան Տ. Նիկողոս, Պոլիս:
Եսայեանց Տ. Աւետիք, Տիփխ:
Եսրիեանց Տ. Մկր. վարժապ. Էջմիածին:
Զաքարիջեանց Տ. Թորոս, Տիփխ:
Զոհրապեան Տ. Մովսես, Շամախի:
Զոհրապեանց Տ. Կար. Յարութ. Տիփխ:
Զօրայեան Տ. Նիկողայոս, Պոլիս:
Էլարեանց Տ. Աղաթէտ Հօվ-Մարիք, Մուս.
Էլիկիւզլեան Տ. Սարգիս, Պոլիս:
Էմին Տ. Կարապետ, Տիփխ:
Էմիրեան Տ. Պետրոս քահանայ, Խարտաս:
Էնկիւրեան Պ. Յովհաննես, Փարիզ:
Էնֆիէճեանց Տ. Աւետիք, Տիփխ:
Էնֆիէճեանց Կատարինէ տիկին, Տիփխ:
Էնֆիէճեանց Խաչատուր, Պոլիս. (2 *օր.*)
Էնֆիէճեանց Տ. Համբարձում, Տիփխ:
Էքմէքճեան Տ. Յարութիւն, Պոլիս:
Ընթերցասիրաց Ընկերութիւն, Խասգիւղ:
Թագուրեան Տ. Գեորգ Բժիշկ, Պոլիս:
Թադէոս Վարդապետ, Ս. Էջմիածին:
Թամամշեանց Տ. Զաք. Գաբրիէլեան, Տիփ.
Թամամշեանց Տ. Յովհ. Գաբրիէլեան, Տիփ.
Թայիրեանց Տ. Աղեքսանդր, Տիփխ:
Թանգարան Ագգային, Նիկոմիդիա:
Թանգարան Վերծանութեան, Պոլիս:
Թանգարան Վերծանութեան սրբոյ Յակոբեանց վանից յԵրուսաղէմ.
Թանգարան Վերծանութեան, Առաջաձոր:
Թաւորիկեանց Տ. Յովհ. քահան. Ղզլար:
Թաւրիզեանց Տ. Աղեք. Աւետիքեան, Շուշի:
Թէմուրեանց Մնացական Բժիշկ, Գանձակ:
Թէմուրեանց Տ. Մովսես, Տիփխ:
Թէրզեան Տ. Մեկոն, Պոլիս:
Թիւլենճեան Տ. Յովակիմ, Պոլիս:
Թիւֆենկճեան Տ. Յովհաննես, Փարիզ:
Թիւֆենկեան Տ. Պաղտասար, Պոլիս:
Թնկրլեան Տ. Յակոբ, Լոնտոն:
Թոմմասեան, Ճառա:
Թորգոմեան Տ. Պօղոս, Պոլիս:
Թումաճի Տ. Խաչատուր, Պոլիս:
Թօքաթլեան Տ. Մարտիրոս, Պոլիս:
Թօքաթլեան Տ. Միքրիչ, Պոլիս:
Ժէլքոնա, Վարժապետ Համալսարանի:
Իրիքճեան Տ. Հիւսուվերեն, Պոլիս:
Իզմաիլեան Տ. Փոխ. պատրիարքի, Պոլիս:
Իզմիրեանց Տ. Գրիգ. Յովհաննեսեան, Տիփ.
Իզմիրեան Տ. Յովսեփ, Ղզլար. (3 *օր.*)
Իսահակեանց Մովսես Մակար. Ղզլար:
Իրիցեանց Տ. Դաւիթ Յովսեփեան. Տիփխ:
Իսթիճեան Տ. Կարապետ, Պոլիս:
Լազարեան իշխանք. Փերպերտրկ. (2 *օր.*)
Լամարրին, Փարիզ:
Լանկլուա, Փարիզ:
Լուրս-Մէլիքեանց Տ. Աբրահամ, Փարիզ:
Լուրս-Մէլիքեանց Տ. Յովհ. Մուրատ:
Խալաթեանց Տ. Բախշի, Տիփխ:
Խանդամիրեանց Տ. Մարտիրոս, Շուշի:
Խաչատուրեան Տ. Աւետիս, Պոլիս:
Խաչատուրեան Տ. Կարապետ, Վենետ:
Խաչատուրեանց Տ. Գրիգոր, Շուշի:
Խաչիկեան Տ. Կարապետ, Ռոման:
Խաչունեան Մանուկի Փիլիպպոս. Պոլիս:
Խոսրովեան Պ. Գրիգոր, Առաջաձոր:
Խոսրովեանց Տ. Գաբրիէլ, Պոլիս:
Խրիմեան Մկրտիչ Վարդապետ, Վիեն:
Ծօնչեվիլիան Տ. Գրիգոր, Պոլիս:
Կարապետեան Տ. Աւետ, Ճառա:
Կարհենանց Տ. Յակոբ վարժապետ, Տիփխ:
Կարսեն արքեպ Թասի, Փարիզ:
Կեանջեցեան Տ. Մկր. Յարութիւնեան, Շուշի:
Կեչիկեան Տ. Փիլիպպոս, Պոլիս:
Կիւմիւշեան Տ. Գաբրիէլ, Պոլիս:
Կիւմիւշեան Տ. Գեորգ, Պոլիս:
Կիւմիւշկեան Պ. Կրօնիդես, Փարիզ:
Կիւմիւշկերտանեան Տ. Ռուբէն. Պոլիս:
Կոզմաեանց Տ. Միքայէլ, Տիփխ:
Կողպացեան Տ. Կարապետ, Նախիջեւան:
Կոստանդեան Տ. Գրիգոր, Զմիւռնիա:
Կրպիկեան Տ. Անդրանիկ, Պոլիս:
Կրպիկեան Յակոբ Էֆենտի, Փարիզ:
Հօյլանեան Տ. Գասպար, Պորտուգան:
Հօյլանեան Տ. Խաչիկ, Ռոման:
Համամճրդեանց Գեորգ Թեոդորեան, Տիփխ
Համեան Տ. Եղիազար, Պոլիս:
Համի-Զաքարեան Յովհաննես, Օվաձրք:
Համամճեան Տ. Սարգիս, Պոլիս:
Հայրապետեան Առ. Մօլլանեանց, Ղզլար:
Համբարձումեան Տ. Յասպար, Պոլիս:
Համբարձումեան Տ. Յովհաննես, Պոլիս:
Համբարձումեանց Սար. Վարժապետ, Տիփ.
Հանրմօղլու Տ. Յարութիւն, Վենետ:
Հարենց եւ Ընկերութիւն, Մենչբարբր:
Հաւիմեանց Պ. Նիկողոս. Փերպերտրկ:
Հերակ Հայկազն, Իշխան Ալբուց, Տիփխ:
Հիսարլեան Տ. Մարգիս, Պոլիս:
Հոլասեան Տ. Վիլհեմ, Փարիզ: (2 *օր.*)
Ղազարեանց Տ. Յար. Ղազարեան, Շուշի:
Ղազարոսեան Մ. Ե. Թագուր, Նիկոմիդիա:
Ղամազեանց Տ. Բաղդասար, Տիփխ:
Ղամարլեանց Տ. Մուհիանոս, Տիփխ:
Ձեմարան Ս. Փրկչին, Պոլիս:
Ճգռայիրլեան Սիրակիւ Ամիրաչ, Պոլիս:
Ճգռայիրլեան Սրբոյն Տիկնիկ, Պոլիս:
Ճելալեան Տ. Թումաս, Թաւրէժ:

ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ

ԱԻԵՏԱԲԵՐ ՀԱՑԱՍՏԱՆԵԱՑ

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ.

ՏՓԽՍՈՒ ՀԱՅԿԱԶԱՆՑ ԶԳԱՑՈՂՈՒԹԻՆԸ.

Լավաբը մեծահռչակ խարադիմայն ուզելով այլեւայլ մարդկանց սրտի փափկութեան կամ զգացմանը աստիճանն իմանալ՝ անոնց առջեւը սրտաշարժ պատմութիւն մը կըներ, կամ այն պատմութեան պատկերը դիմացնին կդներ, ու կեցած կդիտեր թե ինչ տպաւորութիւն կըներ իւրաքանչիւր լսողաց կամ տեսողաց վրայ դիմացի տեսարանը կամ լսած դիպուածը, ու անոնց դէմքին վրայ երեւցած կրից նշաններեն կհետեւցներ անոնց սրտին փափուկ կամ կոշտ, զգայուն կամ անզգայ ըլլալը:

Ինչպես մարդ մարդէ՝ այսպես եւս ազգ ազգէ հարկաւ տարբերութիւն ունի իր զգացմանցը մէջ, եւ նոյն իսկ ազգի մը մէջ ալ անհատ անհատէ. բայց ինչպես ազգ մը միւս ազգէ գատողը՝ նոյն ազգին բազմութիւնն կամ մեծագոյն մասին նմանօրինակ զգացմունքն է, այսպես նաեւ ազգի մը՝ որ — ինչպես մեր Հայու ազգն է — այլ եւ այլ մասունքները՝ լեռներով, ձորերով, անբաւ ծովերով ու միջանկեալ ազգօք եւ աշխարհօք իրարմէ գատուած ու գրեթէ անհաղորդական կմնան, հարկաւ այսպիսի ազգի մը մասանցը վրայ ոչ միայն արտաքին դէմքի նախատարպին զանազանութիւն, հապա նաեւ ներքին զգացմանցն ու մտածութեանցն ալ քիչ շատ զանազանութիւն պիտի ըլլայ, որ եթէ գիտցուի ի բարին գործածել՝ շատ լաւ հետեւանքներ կրնայ ունենալ. ինչպես է՝ այլ եւ այլ կատարելութիւններ, ձիրքեր ու բարի բերմունքներ ունենալ, ըստ կլիմային կամ ըստ ազգաց՝ յորս գտանին, որով մի եւ նոյն ազգի մը այլ եւ այլ ժողովուրդները՝ կվառուին կխրախուսին իրարու վրայ տե-

սած բանին նմանելու ջանալ ու անձին սեպհականել, իրրեւ եղբօր հարազատի ժառանգութիւն:

Տաճկաստանի Հայ գաղթականութեան յայտնի է ասկէց երկու տարի մը առաջ անցած ազգային նշանաւոր դէպք մը՝ որուն բատրոնն եղաւ Գաղդիացւոց մայրաքաղաքը, եւ որուն ձայնը ոչ միայն Գալիս հասաւ, այլ եւ բոլոր հայաբնակ գաղթականութիւնը, ումանց խռեաց, այլոց իւրոյ, բազմաց իզրոյ, եւ այլոց դարձեալ՝ ինչպես նաեւ ապագայից՝ *ի Պատմութենէ վերադարձի երից Վարդապետաց.* որպես եւ *ի Հայատարարութենէ Մուրատեան վարդարանին*, եւ ինորատիպ *Պատմութենէ Մուրատեան Վարդարանին. զոր զԱրուսպիծն ոգոյ Մըխիթարեան Միաբանութեան.* մատեանք՝ որ բեպեռ առանձին առանձին տպուած, բայց իրարու բացայայտութիւնն են, ու բոլորն ալ նոյն դէպքին նետ միութիւն ունին:

Այս նշանաւոր ազգային դէպքը կրնայ քննադատի մը աչքին համար Լավաքրի պատկեր մը համարուիլ. որուն ականատես կամ հանդիսական եղաւ ամբողջ Հայու ազգը իր վեհագոյն Գլխեն սկսեալ, յիշխանապետաց եւ յիշխանաց՝ քէ եկեղեցական եւ քէ աշխարհական՝ մինչեւ ցյետինն յանդամոց ազգին: Կուգես իւրաքանչիւր դասուց ազգասիրութիւնն կամ զգացողութիւնը ճանչնալ, սրտին ազնուութիւնն կամ ատելութիւնը. տես դիտե անոնց վրայի տպաւորութիւնն ու ըրած խորհրդածութիւնները, ու կիմանաս ինչ ոգիե առաջ եկած ըլլալը ...:

Մեք որ այս վախճանաւ Աղաւնոյս մէջ այլ եւ այլ Հայ գաղթականութեանցմէ այս նիւթիս վերաբերեալ խորհրդածութեանց ու դրդերուն գլխաւորներն հրատարակեցինք, աւելորդ չեմք համարիր որ — ըստ խնդրոյ պատուաւոր Ազգայնոց, — Տփխիսու մէջ ըրած ազդեցութիւնն այնոս դնեմք, որ 1857ին տպուած կգտնեմք մեր ՎԵՐԱԴԱՐՁԻՆ ճակատը դրուած: Արդէն մեր ընթերցողը պիտի յիշեն քէ Տփխիսեցիք կրկին տպագրեր էին մեր պատմութիւնը, որուն հոս պատճառները պիտի կարդան, եւ անշուշտ պիտի մխիթարուին մեր հեռաւոր բայց սրտամերձ եղբարց ազգասիրութեանը վրայ. պիտի ջանան բարի եւ ընտիր նախանձորդութեամբ անոնց միշտ բեւեռից հանդիսանալ յեռանդն եւ իզործս ազգասիրականս, եւ մեզի հետ պիտի կրկին եւ կրկին արտասուեն այն Աստուածարեալ եւ Սրբազան ծերունի Ազգահայրը զՆերսես Ն. որ մինչեւ ցյետին շունչ՝ ազգին սիրովը կաղեկիզոյր: Երանի՛ մեզ քէ որ կրցանք իրեն մեկ դոյզն մխիթարութիւն մը տալ եւ աստուածատուր օրհնութիւնը մեր ու Ազգիս վրայ ընդունիլ:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ.

Ընթերցօդք, կարծեմ՝ շատ անգամ կարդացել կամ լսել էք ճշմարիտ պատմութեանց եւ կեղծեալ հեքեաթների կամ *romanների* մէջ՝ Եվլիսի որդւոց պատմութիւններ, որոնք կամ իրանց անվրդով հաստակի ազդեցութեամբը, եւ կամ խաբերայ ընկերաց եւ կարծեալ բարեկամաց խորհրդովը՝ մտքերը դնում են՝ իրանց հայրենի աշխարհը, իրանց տուն ու տեղը, իրանց ծնողներին, իրանց սրտի սիրեկաններին, իրանց ազգականներին եւ բարեկամներին թողնել եւ օտար երկիր գնալ: Ողորմելի ծնողքը աշխարհք տեսած, գլխներին ջար ու բարի անցկացած, օտարութեան վշտերին տեղեակ, հայրենի աշխարքի օրհնած հողին ու ջրին ծանօթ՝ սկսում են իրանց որդւոց դիտաւորութիւնը փոխելու համար հազար ու մեկ հնարքներ բանեցնել. խրատում են, աղաչում են, երկինք ու երկիր վկայ են կանչում, որ նրանց բռնած ճանապարհը մոլար է. բայց իզուր, քամին մտել է նրանց գլխները, խորք հայրը եւ հայրենիքը հարագատից գերագանց են համարում, օտարների մեծութիւնը եւ փառքը՝ նրանց աչքերը կապել է, հետու տեղերի հարստութեան համբաւը՝ ականջները խլացրել է. ոչ ինչ բան չէ ազդում. ոչ հօրերի ալիքներին են խնայում, ոչ մօրերի ադի արտասուքներին. մտքերը դրել են, պետք է կատարեն: Վերջապես գալիս է, հասնում է եւ ցաւալի օրը եւ ժամը, մոլորեալ որդիքը պետք է ջոկվեն իրանց ծնողքներից եւ ազգականներից. հի են ինչ սեւ ու մութ օր է, ծնողքը աղեկիզ մորմոքելով փաթթվում են իրանց որդւոց վզովը, անյագ համբուրում են եւ ականջ կամօք, ողբով եւ սգով ուղեւորում են նրանց: Այսպիսի եղերական հանդիսաներ աչքներիդ առաջը նկարագրելով՝ դուք էլ, ընթերցօդք, շատ արտասունք թափած կլինիք. բայց փոքր ինչ համբերեցէք, էլի արտասունք թափելու տեղ ունինք: Իս բաղդախնդիր երիտասարդները գնացին՝ իրանք էլ չգիտեն ուր. ծնողքը գիշերը անքուն, ցերեկը անհանգիստ, յոյսերը առ Աստուած դրած, լացով ու բացով սպասում են իրանց որդկերանց վերադարձին. ամենայն եկաւորներից խաբար են հարցնում. բայց աւաղ յուրերը լաւ չեն, վերադառնալու քաղցր տեղեկութեանց փոխանակ նրանց ըղուառութեան համբաւն են ընդունում, եւ օր քան զօր

աղեխորով մորմոքվում են : Տարիներ են անցկենում, դարեր են շուռգալի, ծնողքները իրանց որդուց կարօտովը հալումաշ են ըլում, իսկ որդիքը իրանց ակնկալութիւնների ոչ միևի կատարումը չտեսած, ու նեցածներն էլ կորցրած՝ շատ նեղացած են, միայն մարդկային ամօթով, ոմանք էլ յամառութեամբ տանում են անչափ նախատինքները եւ վշտերը : Վերջապես դանակը ոսկորին է հասնում, ես օտարութիւն գնացողներից ոմանք հետու են դնում սնոտի ամօթը, մոքերն են բերում իրանց հայրենի երկրի սակաւապետ եւ պարզ կեանքը. յիշում են « Չի բարի կամ գի վայելուչ գի բնակին եղբարք իմիասին » (*Առդ.* ՃԼԲ, 1), լաւ իմանում են որ նրանց հայրը գիրկը բաց, բեւերը տարածած նրանց է մնում, արիանում են, շատ դժուարութեանց յաղթում են եւ դառնում են իրանց հայրենիքը : Ոդորմելի ծնողքը իրանց օրը կերած՝ մի ոտը գերեզմանումը մահին են մտնում, եւ անհայտանկարծ Աստուծոյ ողորմութեան դուռը բացվում է, բազմամեայ պանդխտացեալ որդիքը դռնից ուն են մտնում, վազում են փաթաթազանօք, ընկնում են իրանց ծնողաց գիրկը, համբուրում են ձեռքերը, գոչման արտասուքով լուանում են նրանց ոտները եւ խոստանում են յաւիտեան անբաժան մնալ իրանց տանիցը եւ մինչեւ իրանց կենաց վերջը աշխատել. իրանց խրբնացեալ տունը եւ աշխարհը բարեզարդել : Ահա հիմա է ուրախական արտասուք թափելու ժամանակը : Խեղճ ծնողքը ուշաթափ՝ վեր են ընկնում եւ չեն իմանում երազ է տեսածները թէ իսկութիւն, փաթթվում են իրանց որդկերանց վզովը եւ հազար բերան փառքեր առաքելով առ Աստուած կնքում են իրանց կեանքը :

Այս նմանութիւնը լսելով, ընթերցօղ, կարծեմ փոքր իշատ հասկացար միտքս, բայց էլի կուզես իմ պարզ բացատրութիւնս՝ գլխիս վրայ, քու կամքդ հաճելու պատրաստ եմ, միայն իմ ասելս եւ քո լսելդ չոր ու ցամաք հեքեաթ չդառնայ : Լաւ գիտենք որ մեզ իրանց կողմը քաշող բարեկամները մեզ հասկացնում են, թէ մեր աշխարքը, մեր տուն ու տեղը քանդած քրիշակ են, մեր այգիները եւ պարտէզները փշով մացառով լցուած, բոդ նոքա կարծեն ինչպես կամենում են, մենք մեր հայրական ժառանգութիւնը լաւ ճանաչենք եւ լաւ սիրենք. են ժառանգութիւնը՝ որն որ մեր նախնիքների սուրբ օրինութեամբը մեզ աւանդուած եւ պահ տուած է, են ժառանգութիւն՝ որի գեղեցկութիւնը հազարաւոր տարիներով մեր նախնիքները քաջ հասկացել են եւ նրան անմահ պահպանելու համար իրանց անձը գոհել են : Եթէ ամեն մարդու համար իրան հայրական խրճիքը ուրիշների պալատից լաւ է, եւ փուշը օտարների վարդից անուշահոտ, եթէ Խիկար իմաստուն համար իրան հայրենեաց քարերը Բաբելոնի ճնոցներիցը ջերմագոյնք էին, որչափ եւս առաւել մեր հայրական բանկագին եւ ցանկալի ժառանգութիւնը մեզ համար : Անջինջ դրոշմենք ուրեմն մեր սրտի մէջ Սիւնեաց Մեծարաւոյիա Ստեփանոս պատմագրի խորին իմաստասիրութեամբ ասածը : « Ի բաղձալի իկենցաղս՝ ոչ այլ « ինչ, բայց միայն սեպհական ժառանգութիւն « առն՝ յորում ծնեալ եւ սնեալ լինի եւ վայելել « խորհիցի, որպես զտիս մօր եւ զգուբ հօր, « այնպես քաղցր թուեցեալ լինի իմիոս ժառան« գորդին. վասնորոյ միշտ կարօտի շրջել, տե« սանել, զբօսնուլ, խնդամտիլ իվերայ նորա : »

Այժմ դառնանք բացատրել մեր օրինակը : Յայտնի է ամենեցուն, որ երբ մեր ազգի բարեգուշակ աստղը աղօտացաւ, երբ մեր աշխարհքը սահմանակից եւ հեռաւոր ազգերից ոտնակոխ եղաւ, երբ արքունի բազը վերացաւ, երբ հայրապետական զաւազանը տարագիր երկրէ երկիր հալածուեցաւ, են ժամանակը կացնաւորն ու անկացին այս ընկած ծառի վրայ բափեցան : Դարաւոր ոսոխ Յոյնը եւ խորամանկ Պարսիկը շուտով աշխարքը բաժանեցին իրանց մէջ, Թաթարները, Լենկդիքը, Ջալալիզ եւ ուրիշ չեռնաբնակ ազգերը աւազակութեամբ վեր գցեցին անտէր Հայաստանը : Ամենց ըշուառութիւն, որ չտեսաւ ողորմելի Այրարատը, այս վտանգաւոր ժամանակը՝ Հռոմէ քաղաքաց մայրը, փոխանակ քրիստոնեական կարեկցութեամբ վեր ընկածը ոտի կանգնեցնելու՝ սկսաւ Հայաստանի բորբոքեալ կրակների վրայ ձեռքերը տաքացնել. Հռովմայ քարոզիչ Ունիթորները սկսան Հայաստան մտնել, ոչ թէ սեր եւ միաբանութիւն քարոզելու, այլ բաժանումն : Խեղճ Հայերը տանից տերից զրկած, բարեկամից ազգականից հեռացած, ջուրը ընկածի պես ծեղի հին ձեռք գցում խեղդվելից ազատելու : Այս բուռն նաւակոծութեան ժամանակը այն պատուական քարոզիչներից չելաւ մէկը՝ որ սաստեր քամիներին, մէկի բերանը չեկաւ ասել. « Թերահաւատ ընդէր երկմտեցեր » (*Մատթ.* ԺԴ, 31.), մէկ յուսադրող չելաւ, որ ասէր. « Մի երկնչիր հօտ փոքրիկ, զի հաճեցաւ հայր ձեր տալ ձեզ զարքայութիւն »

(*Դուխաու* ԺԲ, 32)։ Զելաւ մեկը, որ ինամբերութիւն յորդորեր ասելով. « Չի զոր սիրէ Տէր խրատէ, տանջէ զամենայն որդի զոր ընդունի... իխրատու համբերութեան կացջիք, իբրեւ յորդիս մատուցեալ ի ձեզ Աստուած » (*Առակ*, Գ, 12. *Եբր*, ԺԲ, 7)։ Այլ ինչ, սկսան ազգի մէջ կրօնական երկպառակութիւն գցել, գերութեան մէջ ձնշուած ազգին սկսան քարոզել « թէ փրկութիւնը մի միայն Հռովմայ եկեղեցւոյ մէջ կըպարունակուի ։ »

Փրկութիւն բառի քաղցր անունով նոր գերութեան անուրներ անցկացուին իրանց հետեւողներին շլինքը. ամենայն տեղ շրջեցան, ծով եւ ցամաք չթողին « առնել եկամուտ մի » (*Մատ. ԻԳ* 15) մինչեւ որ կարողացան մեկ քանի անփորձ երիտասարդներ կամ ազգուրաց երեցներ իրանց կողմը գցել, եւ հն օրից մինչեւ հիմա նոյն ջանքով աշխատում են Հռովմայ « *Խաղաղութիւն ամենեցուն* » ասող հոգեւորականները՝ խռովութեան եւ երկպառակութեան հոգին զօրացնել ազգերիս մէջ։ Եւ ահա նոցա շնորհքն է, որ մեկ հօր որդիքս իրարից բաժնուած, մեկզմեկու թշնամի ենք դառել։ Բայց եկաւ հասաւ ժամանակը, որ մեր օտարութիւն գնացող եղբարքը իրանց պարզամտութեամբ որոգայթի մէջ ընկնելը իմանալով՝ սկսան վերադառնալ իրանց հայրենի աշխարհքը եւ դիմել իրանց մօր գիրկը, ասելով. « Անձինք մեր ապրեցան որպես ճնճղուկ յորոգայթէ որսողաց ։ Որոգայթք նոցա փշրեցան եւ մեք ապրեցաք։ Օգնութիւն է մեզ յանուանէ Տեառն որ արար զերկինս եւ զերկիր » (*Սաղ. ՃԻԴ* 7, 8 ,9)։

Ասածներնիս յայտնի ապացոյց է *Անցք վերադարձի երից վարդապետաց Հայոց, ՍՍՐԴՍԻ, ԴԱԲՐԻԷԼԻ եւ ԱՄԲՐՈՍԵԱՑ, ընդ հովանեաւ Լուսաւորչական տուրբ Աթոռոյ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ* ։

Բայց ընթերցող, երեք բիւր իմանալով, շուտով ուսերդ մի բափ տար. հն, երեք հոգւով ինչ կլինի, մի ծաղկով գարուն չի գալ։ Սրանց պատմութիւնը գլխե գլուխ ուշադրութեամբ կարդա, այս երեք հոգու հետ հոգւով միացեալ շատերը կան. այս մեկ ծաղիկն գարուն գալու գուշակ է, տես դու այս երեք հալածեալ կրօնաւորների հոգւոյ արիութիւնը եւ անընկճելի աշխատանքը ։ Երեք հոգին Փարիզու մէջ ազգային ուսումնարան են բաց արել. *ՄԱՍԵՑԻ ԱՂԱՒՆԻ Աւետաբեր Հայաստանի* անունով պատուական լրագիրն (ժուռնալ) են հրատարակում, մեր ազգին վերաբերեալ նիւթերը գաղղիարէն թարգմանութեամբ։ Իսկ մենք այս քաղաքիս մէջ (թողնենք շրջակայքը) միայն այս քաղքիս մէջ, երեսուն հազարից աւելի Հայք, ոչ բարեկարգեալ ազգային ուսումնարան ունինք, ոչ *գազեթայ* եւ ոչ *ժուռնալ* ազգային լեզուաւ։ Ինչու կարմրեցար բարեկամ, ինչու ես ակնջիդ տակը քորում։ — Ես քեզ յանդիմանելու համար չեմ խօսում, այլ միայն միտքս են է, որ միայն իմանաս թէ այն վերադարձեալ երեք Վարդապետները քանի մարդ արժեն, եւ ուրախանաս։ Բայց եթէ հարցնես, ինչ է պատճառը, որ այն կողմերը՝ այսպիսի յառաջադիմութիւն կայ եւ մեր մէջ չկայ։ Ես իմ կարծիքով դրան պատճառ կդնեմ մեր ուսումնականաց վստահ ջանքի, իշխանաց իրախուսի եւ հարուստների օժանդակութեան պակասութիւնը ։ Թեպետ անյոյս չենք, որ այս դժուարութեանը յաղթելով մենք ուրիշ բանի էլ ձեռք կտանք, եթէ մեր յօժարութեանց խափանարար հանգամանքներ առաջ չը գան։ Այս ն իւրիս վերայ խօսիլը թողնենք ուրիշ ժամանակի եւ տոթի եւ պատմենք թէ այս մեր բազմամեայ օտարացած եղբարց լուրը ինչպես մեզ հասաւ եւ ինչ ազդեցութիւն արաւ ազգի մէջ։

Անցեալ տարի (1856) Յուլիսի ամսոյն քան եւ չորսին ես կամեցայ գնալ մեր ալեզարդ Սրբազան Ներսես Կարուղիկոսի օրհնութիւնն առնել. ներս մտայ, Վեհարանի դրսի սենեակը ոչով չկար, որ իմանայի, կարելի՞ է ներկայանալ Հայրապետին՝ թէ ոչ։ Փոքր ինչ սպասեցի, ոչ ով կկայ. սիրտս նեղացաւ, շուք ժամանակին հետս տեղից եկած չուզեցի ետ դառնալ։ Վերջապես սիրտ արի, իրա նստած սենեակի դուռը բաց արի եւ տեսայ, որ պատուական ծերը թղթեր է կարդում. երայ հանդիպը կանգնած հին Էջմիածնի Սինոդի ասիճանաւոր Պ. Ներսես Դեորգեան Յովհաննէսեանց եւ մեկ սիրացու, առանց են էլ արածս անքաղաքավարութիւն եր, ուստի կարծելով թէ ինձ չտեսաւ, կամաց դուրս ելայ։ Մեկ էլ յանկարծ իրա սուր ձենովը գոչեց. « արի, արի, ուր ես գնում, ես ես սհաբին քեզի համար մարդ պետք է ուղարկեի, արի տես՝ ինչ ուրախական գրեր եմ ստացել » ։ Անիւ եւ դողդոջեամբ ներս մտայ գնացի աջը համբուրեցի, եւ ճշմարիտն ասեմ, որ 1845 թուից ղէս, կարելի է հազար անգամ պատահել էի Վեհափառ Հայրապետի մօտ, բայց այնպես ուրախ ամենեւին տեսած չեի։ Շատ լաւ, բայց բանն են է, որ ես չեմ իմանում, հարցնելը անքաղաքավարութիւն է եւ անհամբերութեան նշան. նա դեռ կարդում է, ես կանգնած մնացի համարեա թէ կէս ժամ։

Կարդաց, կարդաց, մեկ էլ յանկարծ ուրախ սրտով ասաց. « Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փառք քեզ »: Բանի գնում էր դեմքի վրայ ուրախութիւնը փայլում էր. գրերը կարդալիս տեղ տեղ պատուական աչքերը արտասուքով լցւում էին. էլի կրկնում է « Փա՛ռք Աստուծոյ »: Սրբազան Կարուղիկոսի հոգւոյ ուրախութիւնը դեմքի վրայ տեսնում եմ. փա՛ռք, փա՛ռք ասելը լսում եմ. բայց ինչի համար է, չգիտեմ, սիրտ չեր որ դիմանայ. ինչ պէտք անել՝ փետացած կանգնած ենք՝ ես էլ, վերոյիշեալ աստիճանաւորը եւ ուրացուն էլ: Վերջապես ժողովից մի քանի նոր բացարած նամակներ եւ դաստով ինձ տուեց ասելով. « Ա՛ռ, առ, կարդա եւ տես, թէ ինչ կիմանաս. « Ո՛վ խորք մեծութեան եւ իմաստութեան Աստուծոյ: Որպէս զի մեծ են գործք քո Տէր եւ յոյժ խոր են խորհուրդք քո: Այր անզգամ զայս ոչ ծանիցէ, եւ անմիտն ոչ առնու իմիա: » (*Սաղմոս ՂԱ.* 6, 7.) Ես խօսքերս ուշադրութեամբ լրսելից յետոյ՝ սկսեցի դրերը կարգալ կարդալ:

Առջինն էր Զօրոյանց Սիրեկան աղայի գիրը Ալեքսանդրօպօլից գրած, որով յայտնում էր, թէ Երզրումից այս դրերի ծրարը իրան դրկելով, խնդրել են շատ շուտով Սրբազան Կաթուղիկոսին հասցնել, որն որ նա էլ առաքում էր: Երկրորդ գիրն էր Ղազիզեանց Մահտեսի Յարութիւն աղայի գրածը Երզրումից, որով յայտնում էր թէ Կոստանդնուպօլսոյ Սրբազան Պատրիարգը, այս կնքեալ դրոց ծրարը դրկելով նրան, խնդրել է շատ շուտով հասցնել Սրբազնագոյն Կաթուղիկոսին, գորս եւ ուղարկում է: Այս երկու գրերից բան դուրս չեկաւ, տեսանենք երրորդը: Երրորդ թուղթն էր գրուբիւն Սրբազան Յակոբոս Պատրիարգին Պօլսոյ, որ իրա սրտի լիապատար խնդութիւնը յայտնելով երեք վարդապետաց Սարգսի, Գաբրիէլի եւ Ամբրոսեայ վերադարձի համար ուղարկում է առ նորին Վեհափառութիւն նախ այն գրի պատճէնը, որն որ երեք վարդապետքը գրել են նրան, երկրորդ համառօտ երդման թուղթ առորագրութեամբ յիշեալ Վարդապետաց, որոյ օրինակն է այս.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՊԱՏԻԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐ.

« Մեք ստորագրեալքս նուիրելով գնպատա-
« կութիւն մեր Ջերումդ հոգեւոր եւ մարմնաւոր
« իշխանութեան, ճանաչեմք զՀանգանական Ներ-
« կիւական հիմն դաւանութեան Հայաստանեայց
« սուրբ Եկեղեցւոյ եւ զնոյն դաւանեմք եւ մեք
« ստանց յաւելումն եւ փոփոխումն ինմա առ-
« նելոյ եւ ոչ միոյ կետի: Նոյնպես խոստանամք
« չխոտորիլ երբեք իծխից, պաշտամանց եւ
« յարարողութեանց Հայաստանեայց Սուրբ եկե-
« ղեցւոյ ըստ կանոնադրութեան Սրբոյն Գրիգո-
« րի Լուսաւորչի, Սրբոյն մեծին Ներսիսի եւ
« Սրբոյն Սահակայ Պարթեւի Հայրապետաց,
« եւ ըստ ողջամիտ բացատրութեան Սրբազան
« Հայրապետին մերոյ Ներսիսի Շնորհալւոյ, որ-
« պես ընդհանրական գիրս նորին
« տպեալ ի Կոստանդնուպօլիս եւ ի Ս. Պետերբուրգ
« եւ ամենայն հաւատարմութեամբ զնոյն վար-
« դապետել եւ ուսուցանել յԱրեւելեան դպրո-
« ցին, որ իփարիզ եւ ամենայն ուրեք, եւ ուխ-
« տեմք մնալ հաստատուն իմմին մինչեւ ցմահ,
« ընդունելով զոր ինչ Հայաստանեայց Սուրբ
« եկեղեցին ընդունի, եւ հերքելով զոր ինչ նայն
« հերքէ: »

1 *Յունիս* 1856 *ամի.*

« ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԹԷՈԴՈՐԵԱՆ.
ԳԱԲՐԻԷԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ.
ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԴԱԼՓԱՅԵԱՆ »:

Եւ երրորդ՝ Սրբազան Պատարիարգը ուղարկում է յիշեալ Վարդապետաց կնքեալ գրուբիւնը՝ գրեալ առ Սրբազնագոյն Հայրապետն ամենայն Հայոց Ներսէս Ե: Այս գրերը կարդում էի ես առանձին եւ այս ժամանակը ալեզարդ Հայրապետը ընկղմած էր խորին մտածման մէջ, համարեա թէ իրան սրտի բերկրութեամբ զմայլած, բայց երբ կարգը հասաւ կարդալ յիշեալ Վարդապետաց առ ինքը գրած թուղթը, յանկարծ քնից զարթնածի պէս հարցրուց ինձ. Այդ ո՞ր գիրն է. պատասխանեցի. Առ Ջերդ Վեհափառութիւնը գրածներն է. « Այդ գիրը բարձր կարդա մէկ էլ իմանամ, այդ գիրը հարիւր անգամ կարդալու եւ լաւ կարդալու գիր է: » Իսկոյն սկսեցի պարզ եւ բացայայտ ձայնիւ կարդալ յիշեալ Վարդապետաց պատուական գրուբիւնը, եւ իւրաքանչիւր տողը կարդալիս հոգիս փառաւորվում էր: Երբ կարդալը վերջացրի, դրերը կարգաւ վեր դրի սեղանի վրայ եւ ուրախ սրտով մերձեցայ Սրբազնագոյն Հայրապետին. բռնեցի աջը եւ համբուրելով ասացի. « Աչքներս լոյս՝ ձեր բազմամեայ օտարացեալ որդւոց եւ մեր եղբարց վերադարձի համար: » Այս բոլորին վեհ եւ աքանչելի էր Սրբազնագոյն Հայրապետի կերպարանքը, գլխիցը վեր առաւ քառածայր գտակը, չոքեցաւ ծնկան

վրայ եւ արտասուալից աչօք ասաց. « Փառք քեզ, Աստուած, փառք քեզ, յաղագս ամենայնի՛ Տէր՛ փառք քեզ: Փառք քեզ Աստուած, որ այս աւուրս արժանի արարեր գիս: Խեղճ մարդիկ, անցին նաքա ընդ հուր եւ ընդ ջուր, եւ եհան զնոսա Տէր ի հանգիստ: »

Այս խօսքերից յետոյ սկսաւ խորհիլ յիշեալ Վարդապետաց պարգեւարկելոյ եւ խրախուսելու միջոցների վրայ. բայց իմ սիրտս եռ ի գալի, երվում եմ, որ այս աքանչելի եղելութիւնը կատարվում է սենեակի մէջ իներկայութեան երեք անձանց: Ես խնդրեցի եւ ձեռաց դուրս գրեցի վերադարձեալ Վարդապետաց երդման գրի օրինակը. դրի ծոցս, կրկին համբուրեցի Սրբազան Հայրապետի աջը եւ Վեհարանից դուրս եկայ:

Ամենօրեայ փորձը հաստատում է բարոյագիտաց այն ճշմարտութիւնը, թէ մարդս իրեն ընկերական է ստեղծուած. ամենայն մարդ ազնիւն էլ, ռամիկն էլ, ուսեալն էլ, տգետն էլ, երիտասարդն էլ, ծերն էլ ցանկանում է հաղորդել ընկերին իրա ուրախութիւնը կամ վիշտը. ըստ որում այդոց հաղորդելով ուրախութիւնը աւելանում է, եւ տրտմութիւնը՝ համարեա թէ, փարատվում է: Այս մեր պատուական Եղբարց վերադարձի ուրախութեամբը զուարճացած գնացի ուղղակի Պ. Թամամշեանի քարվանսարայի մօտ. ուր սովորաբար ժողովում են Թիֆլիզցոյ պատուաւոր բնակչաց մեծ մասը: Այն տեղ մի երկու բարեկամի մօտեցայ եւ պատմեցի այս ուրախարիթ համբաւը, իսկոյն երկուքը դառաւ չորս, չորսը վեց, վեցը տասը, վերջապես տասն րոպէի մէջ ժողովեցաւ մեծ բազմութիւն եւ մեկզմեկուց տեղեկացան բանի եղելութիւնը: Ինչպես մեկ սաստիկ երաշտութեան ժամանակ յանկարծ ամպերի գոռգոռալը եւ անձրեւի մարգարտաձեւ շիթերի կաթիլը հազար ու մեկ բերանից գոհութեան ձայներ է բարձրացնում, այսպես էլ յոդղ « Փառք քեզ Աստուած, փառք Աստուծոյ » ասելով շտապում էին նոյն յուրը իրանց բարեկամներին հաղորդելու: Մեկ երկու բարեկամ ուզեցին Պատուելի վերադարձեալ եղբարց խոստման թուղթը կարդալ. երբ ծոցս հանեցի, դեռ բոլ տուին, որ մի անգամ ես կարդամ, յետոյ խլող խլողի ելան, եւ վերջապես չգիտեմ ում մօտ մնաց իմ գրածս. մեկ ժամու մէջ հարիւրաւոր օրինակներ դուրս գրեցին, շնորհակալ եմ՛ իրանց գրածներից մի օրինակ էլ ինձ տուին: Բանն ես չէ, իսկոյն սկսան թախանձել գիս որ ես *ՄԱՍԵՆՅ ԱՂԱՒՆԻ Առեալքն Հայաստանի* յրագրից բերել տամ շատ օրինակներ. որ երէ ուրիշ կերպով չեն կարող օգնել իրանց սիրելի եղբարցը, այդ ազնուական միջոցով իրանք էլ շահուին, նրանց էլ շահեն, եւ միանգամայն խնդրեցին իրանց սրտի զգացմունքը յայտնեմ աշխարհի կամ յրագրերի միջոցաւ կամ ուղղակի իրանց գրելով: Բայց ես հինգ օրից յետոյ Թիֆլիզից պէտք է հեռանամ: ուրեմն այս քաղցր պարտաւորութիւնների չեմ կարող կատարել: Խնդրեցինք այս հոգսը յանձն առնուլ պատուելի գրաւաճառ Էնֆիաճեանցը: Այս օրս հինգշաբթի էր, անցաւ ուրբաթը եւ շաբաթը, կիրակի առաւօտ մեր Սրբազան Հայրապետի այցելութը էլ են չեն՛ ինչ որ ամեն կիրակի գալիս էին. վեհարանը լցուեցաւ ուրախասիրտ բազմութեամբ իշխանաց, ազնուական պատիճանաւորաց եւ պատուաւոր քաղաքացեաց: Ամենեքեան խնդագին դիմօք դիմում են իմամբոյր աջաց Նորին Վեհափառութեան, ասելով. « Աչք Ձեր լոյս եղիցի, գոհութիւն Աստուծոյ, որ Ձեր պանդխտացեալ որդիքը կրկին դարձան Ձեր գիրկը, եւայլն » : Ծերունին զարմացած էր մնացել, շուտ շուտ աչքերը արտասուքով լցվում էին, չէր գիտում՛ նոցա դարձի վրայ աւելի գուարճանայ թէ իւր որդւոց հոգեկան միութեան վրայ: Կարդաց նրանց մօտ վերոյիշեալ դրքերը եւ անդադար փառաւորելով զԱստուած, եւ առաւել եւս իսկ եւ իմիաբանութիւն յորդորելով արձակեց նրանց:

Օգոստոսի երկուսին հեռացայ Թիֆլիզից, եւ ուր որ գնացի, այս ուրախական համբաւը տարածեցի: Երկու ամսից յետոյ վերադարձայ եւ տեսայ, որ թեպետ ժողովրդեան եռանդը մի եւ նոյն է, բայց ոչ յիշեալ Վարդապետաց յրագիրը ստանալու տնօրինութիւն կայ եւ ոչ այս եղելութիւնը հրատարակելու հոգս: Ես էլ աշխարհային զբաղմանց մէջ ընկղմած, մի քիչ էլ ծուլութեամբ պաշարած՛ չկարացի այս մասին գրել ինչ եւ առաքել Պօլսոյ կամ Զմիւռնիոյ ազգային յրագրեր հրատարակչաց կամ նոյն իսկ Գերապատիւ Վարդապետաց: Վերեւի ասածներիս ճշմարտութեանը՛ կարծեմ ոչ ոք չի երկբայիր, որովհետեւ երեկեան եր գործն եւ ամենեցուն յայտնի: Միայն գուցե հարցանող լինի թէ ինչ է պատճառը որ մեր Սրբազան Բահանայապետը

ուշացուց յիշեալ Վ.արդապետաց գրի պատասխանը: Ես իրրեւ մերձաւոր անձն Նորին Վեհափառութեան՝ գիտեմ եւ կըվկայեմ նրա սրտի անջրպի ուրախութեանը. եւ այս բանիս վկայ են առ Պօղոս Սրբազան Պատրիարգը եւ առ Սրբազան Սարգիս Սրբեպիսկոպոսն իմ առվով գրած գրերը: Նորա խորհուրդը խոր եր եւ միտքը շատ վսեմ այս առարկայիս վրայ: Բայց վերին Նախախնամութիւնը իւր անհմանալի խորհրդովը այս տարի (1857) փետրվարի տասներկուին երջանիկ մահուամբ վերակոչեց զնա առ ինքն. որուն կենաց եւ երջանիկ մահուան պատմութիւնը շուտով ունի հրատարակելիմ ազնիւ բարեկամ Միքայէլն Պատկանեանց:

Երբ այս վիճակի մէջ էին բաները եւ երբ սպասում էինք ապագայ հանգամանաց վերադարձի յիշեալ Վ.արդապետաց, ձեռներս մի տետրակ հասաւ մակագրեալ «*Պատմութիւն եւ պատճառք վերապարձներից վարդապետաց Հայոց,* ***ՄԱՐԴՈՒ, ԳԱԲՐԻԷԼԻ եւ ՄՄԲՐՈՍԵԱՅ***, *ընդ հովանեաւ Լուսաւորչական Սուրբ Աթոռոյ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ*: Այս գիրքը մեր ուզածն է, բայց ինչ անես՝ կարդացողը հազար, գիրքը մի հատ միայն, ումի ձեռքն է ընկնում՝ դողել չէ կամենում. ուստի ինքնայորդոր կամքով ուզեցի յիշեալ տետրակը առանց փոխոխութեան կրկին տպել տալ եւ ձրի բաժանել. յուսալով թէ իմ դոյզն աշխատութիւնը ընդունելի պատարագ կլինի մեր սիրելի ազգին եւ նոյն իսկ Գերապատիւ Վարդապետաց, որոց իմեռուստ իրրեւ իմաստ մատուցեալ գիտեմ բոլոր սուրբ եղբայրութեան,

Մնամ ջերմեռանդն ծառայ լրութեան ազգիս
ՅԱՆՈՒ Վ.ՈՒՐԺՈՒՊԵՑ ԿԱՐԵՆԵԱՆՑ.

Թիֆլիզ, 25 Մայիս 1857 ամի.

ԱՒԵՐԱԿԸ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ ԱՆԻՈՅ.

Հետագայ ազգասիրական հոգւով գրուած նամակին մէկ հատուածը հաղորդեց մեզի մեր պատուական բարեկամ Տէր Մաեր Մագիստրոս Գրիգորեան Մաերեանց, որ Մոսքուայի Լազարեան ճեմարանին մէջ կրօնագիտութեան վարժապետ է: Նամակին հեղինակը, այսինքն Շիւխեանց Պարոն Յարութիւնը, արդեն քաջածանօթ է մեզի անձամբ եւ իւր ազգասիրութեամբ, որով այս տարի ինկոստանդնուպոլիս գտնուած ժամանակն ալ արժանաւոր սիրով եւ պատուով ընդունելութիւն ունեցաւ իկոդմանէ ազգայնոց:

Նոյն պարոնին մեծապատիւ հայրը Տէր Յոհաննան Շիւխեանց Տուշեցին առանձին կերպով մեր շնորհակալութեանը արժանի կհամարինք իւր ազգասիրական ջանքին եւ փութոյն պատճառաւ, որով Ռուսաստանի ազգայնոց մէջ *Մատեաց Աղաւնոյս* բաժանորդ գտնուողներուն թիւը աւելցուց մեծ գործունեութեամբ: Նոյնպիսի շնորհակալութիւն պարտական ենք նաեւ ՏՏ. Մովսէսի Բուդաղեանց, Յակոբայ Վ.արժապետի Կարենեանց, Էնֆիէճեան Եղբարց եւ Յովսեփայ Իզմիրեանց:

ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՍԷՐ ՀԱՅՐ Վ.ՈՒՐԺՈՒՊԵՑ, ՄՈՍԵՐ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՄՈՍԵՐԵԱՆՑ.

« Կոստանդինուպոլսից գրած նամակս, յոյս ունիմ որ ստացած լինիք իւր ժամանակին, որի մէջ փոքր ի շատէ տեղեկութիւն եի տուել մեր հայրակիցների

LES RUINES D'ANI, CAPITALE D'ARMÉNIE.

Le fragment suivant d'une lettre dictée par le plus pur esprit de patriotisme nous a été communiqué par notre excellent ami, maître Grégoire Messer, professeur d'instruction religieuse à l'institut Lazareff de Moscou. L'auteur de cette lettre, M. Harouthioun Shikhian, que nous avons eu occasion de voir en personne, nous est déjà connu par son patriotisme. La haute estime que lui témoignaient ses nationaux lui a été assez prouvée cette année dernière, lors de son séjour à Constantinople, par les brillantes réceptions dont il a été l'objet. Ç'est surtout au père de M. Harouthioun, à l'honorable M. Hohantchan Shikhian que nous sommes heureux de témoigner nos remerciments et nos sentiments de gratitude; car nous devons en grande partie à ses efforts patriotiques et à son activité l'augmentation des abonnés de la *Colombe du Massis* en Russie. Nous avons les mêmes remerciements à faire, pour le même motif, à MM. Moïse Boudaghoff, le professeur Agop Garéniantz, les frères Enfiédjian et Joseph Ismiriantz.

EXCELLENT ET PATRIOTE PROFESSEUR.
MONSIEUR GRÉGOIRE MESSER MESSERIANTZ.

J'espère que vous avez reçu à temps la lettre que je vous ai adressée de Constantinople, dans laquelle je vous donnais quelques renseignements sur nos com-

գրած համար իկոստանդնուպոլիս, բայց ոչքան միայն լինիմ, բնաւ չէ կարելի լիապես յայտնել, մի պետք է աչօք տեսնել...

« Յունիսի 24ին Կոստանդնուպոլսից դուրս եկի Հայաստանով եկայ Ալեքսանտրոպոլ. ով որ իմերազնեից վորը ինչ ազգային եռանդ ունի իր սրտի մէջ, նա անպատճառ պետք է գնայ Հայաստան, այն տեղերն մաճ գայ եւ աչօք տեսնէ, ուր մեր սուրբ եւ երեշտակաւմաւ քաջ նախահարքն ծնել են, բնակել են եւ ազգի համար անմոռանալի յիշատակարաններ են թողել, որ այնքան սրածուրեններից, քանդելից եւ փչացնելուց յետ, որ լինում է 500 դարուց աւելի, էլ ի նոցանէ մնացած յիշատակարաններն այժմ էլս զարմանալի բաներ են բոլոր աշխարհիս երեսին : Գնացի տեսուրիւն մեր անտեր, տրտում, բայց մի եւ նոյն ժամանակն վեհանձն « ԱՆԻ » Մայրաքաղաքին, ոհ..... չկարողացայ հաւատալ աչացս թէ այս շինուրիւնքս մերք մեր Հայոց ձեռամբ է շինուած, մերք մեր վերջի քաջ բագաւորներն այս տեղ են բնակել, եւ այս է եղել մայր ամենայն Հայոց քաղաքների : Ես կարծում էի թէ Եւրոպայի մէջ եմ, որովհետեւ այն շինուրիւնքն, բերդի պարիսպքն, եկեղեցեաց կերպն եւ բագաւորաց պալատի ձեւն բնաւ չէր նմանիլ արեւելեան շինուրեանց, այլ գերազանցում էր էս եւրոպացոց շինուրիւններն: Երբ մեջի մեծ դրան վրայ տեսայ փորած սրբատաղ քարի վրայ մեր Հայոց դրո-

patriotes de cette ville; renseignements d'ailleurs bien imparfaits : sans les voir il est impossible d'en avoir une juste idée.

Le 24 juin j'ai quitté Constantinople et, traversant l'Arménie, je suis arrivé à Alexandroupol; ceux de nos compatriotes qui ont conservé dans leurs cœurs un peu d'esprit national, ne peuvent se dispenser de faire un pélerinage en Arménie; ils ne peuvent se refuser de voir de leurs propres yeux et de parcourir ces lieux

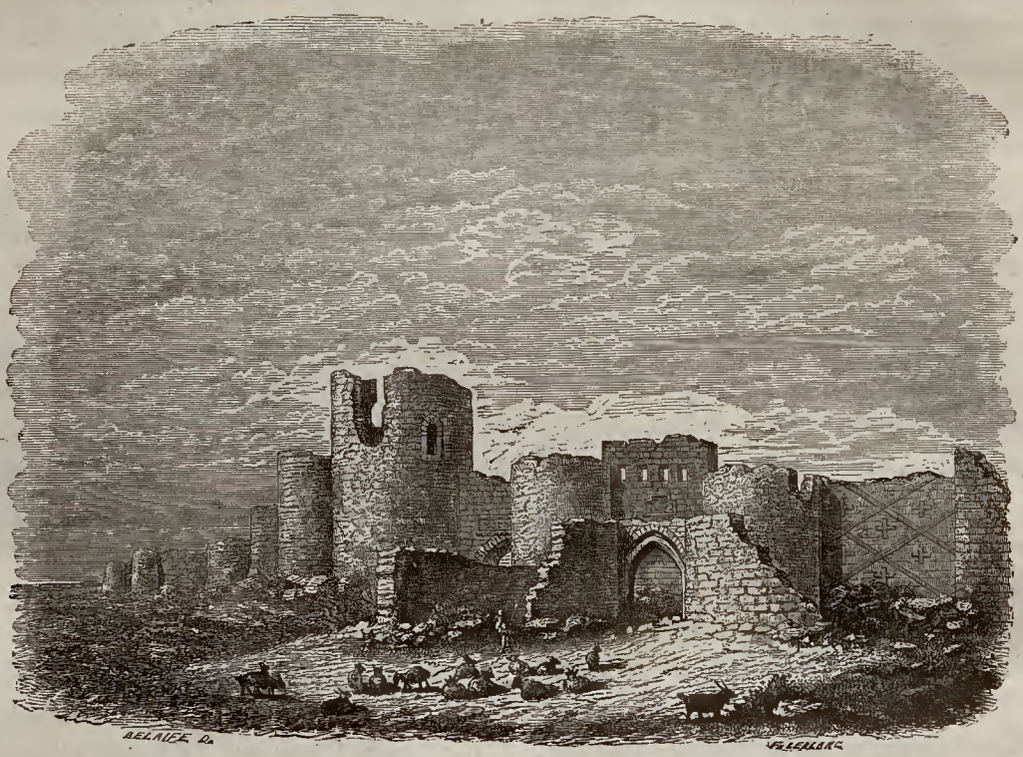

Անւոյ մէկ դուռը. — Une porte de la ville d'Ani.

են եւ ազգի համար անմոռանալի յիշատակարաններ են թողել, որ այնքան սրածուրեններից, քանդելից եւ փչացնելուց յետ, որ լինում է 500 դարուց աւելի, էլ ի նոցանէ մնացած յիշատակարաններն այժմ էլս զարմանալի բաներ են բոլոր աշխարհիս երեսին : Գնացի տեսուրիւն մեր անտեր, տրտում, բայց մի եւ նոյն ժամանակն վեհանձն « ԱՆԻ » Մայրաքաղաքին, ոհ..... չկարողացայ հաւատալ աչացս թէ այս շինուրիւնքս մերք մեր Հայոց ձեռամբ է շինուած, մերք մեր վերջի քաջ բագաւորներն այս տեղ են բնակել, եւ այս է եղել մայր ամենայն Հայոց քաղաքների : Ես կարծում էի թէ Եւրոպայի մէջ եմ, որովհետեւ այն շինուրիւնքն, բերդի պարիսպքն, եկեղեցեաց կերպն եւ բագաւորաց պալատի ձեւն բնաւ չէր նմանիլ արեւելեան շինուրեանց, այլ գերազանցում էր էս եւրոպացոց շինուրիւններն: Երբ մեջի մեծ դրան վրայ տեսայ փորած սրբատաղ քարի վրայ մեր Հայոց դրո-

où sont nés nos saints et généreux ancêtres, où ils ont vécu, où ils ont laissé à leurs descendants des traces à jamais mémorables de leur passage; ces lieux, qui après cinq cents ans de désolation, de calamités et de ruines sont encore des sujets d'admiration pour le voyageur. J'ai fait une visite à notre triste et délaissée, mais toujours noble ville d'ANI; notre dernière capitale. Hélas...! Je n'ai pu en croire mes yeux. Je me demandais : ces constructions sont-elles bien l'œuvre des Arméniens? Nos derniers rois, nos braves souverains ont-ils bien résidé ici? Est-ce bien la mère de toutes les villes de l'Arménie? Je me croyais transporté dans l'Europe; et en effet ces édifices, ces fortifications, ces murailles, la forme des églises, le style de l'architecture du palais des rois ne ressemblent en rien au constructions orientales; ces chefs-d'œuvre devaient même l'emporter de beaucoup sur bien des constructions eu-

չակն ԴԱՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ նատած ունելով իմեռիմ գիսաչ Տեսուն, եւ չատ անհամար արձանագրութիւնք հայերէն, եւ սրտիս զգացմունքն հառատացին որ այս մեր նախնեաց երեւելի քաղաքներէն մէկն է, յայնժամ սկսեցին արտասուացս կաթիլներն թափուիլ աչերիցս.....

Այժմ եւս մեր հայազգի ազգասէրներն առաւել կկատարելագործուին իւրեանց ցպատակին հասնելոյ համար, երբ կգան աչօք այս հրաշալի յիշատակարանները կտեսանեն: Նոյնպես Կարս քաղաքի մէջ, եւ այլն եւ այլն, եթէ տեսածս մի մի գրելոյ լինիմ, մեծ մեծ թերթեր են հարկաւոր եւ առելորդ եմ համարում, որովհետեւ պատմութեան մէջ առաւել լաւ տեսած կլինիք քան թէ իմ գրածս, բայց որքանիցն' աչօք տեսնելն այլ բան է: Մարդասէրն Աստուած մեր այսպիսի իմաստուն, գործունեայ, հնարագէտ, պարկեշտ եւ առաքինի նախահարց աղօթիւքն մեր ազգին այցելութիւն առնէ :... »

« *Միւռմ բարեացակամ ձեր ամենախոնարհ ծառայ*

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՇԷՒԵԱՆՑ.

ropéennes. Mais quand j'ai vu sur la grande porte d'entrée de la ville, sculptés sur la pierre, le drapeau arménien, l'AGNEAU DE DIEU, assis, la croix du Seigneur à la main, et à côté grand nombre d'autres inscriptions arméniennes, oh! alors, j'ai cru voir que c'était là une des plus illustres villes de notre antiquité, et mes yeux se sont remplis de larmes.

Je suis persuadé qu'en voyant devant leurs yeux et en parcourant ces monuments merveilleux, nos compatriotes Arméniens sentiraient grandir dans leurs cœurs et s'ennoblir l'esprit national. Si j'avais à écrire tout ce que j'ai vu aussi à Cars ou dans les autres villes, il me faudrait des volumes entiers; mais ces récits seraient superflus, car mieux que mes écrits, l'histoire vous fera connaître ces lieux. Cependant lire l'histoire et voir de ses propres yeux, quelle différence? Que le Seigneur miséricordieux exauce les prières de nos ancêtres, de nos ancêtres si sages, si actifs, si industrieux, si honnêtes et si vertueux; qu'il daigne visiter notre nation!...

« *Votre dévoué et très-humble serviteur*

HAROUTIOUN H. CHEKHIANTZ.

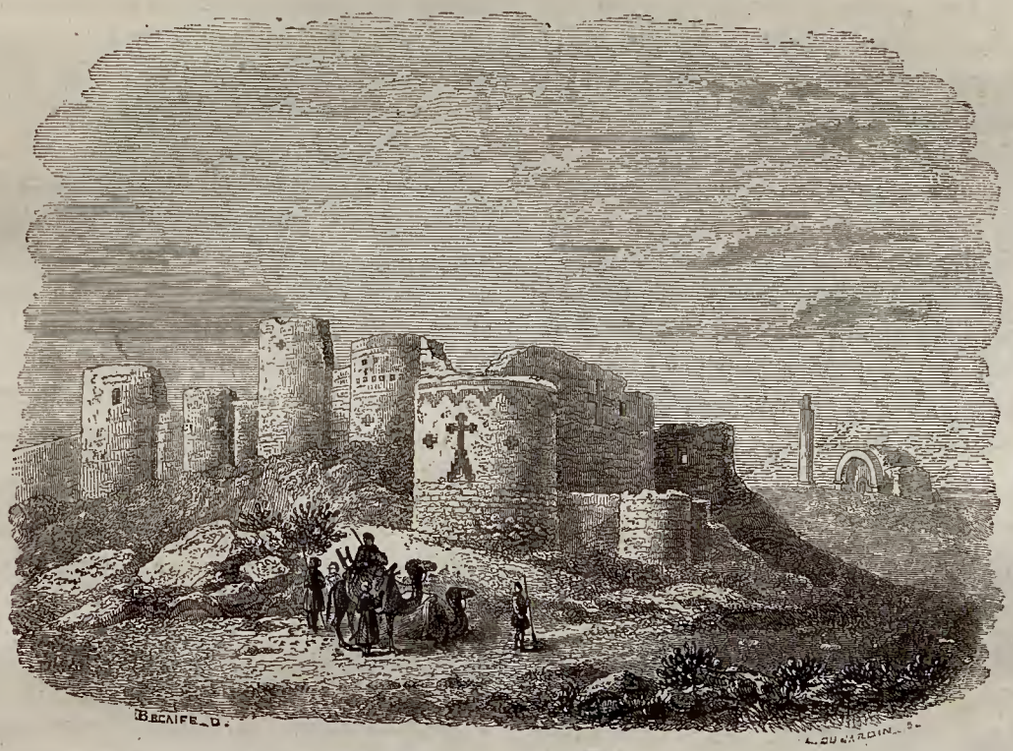

Անի քաղաքին պարիսպը.— La muraille de la ville d'Ani.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ·

ՎԱՍԵՄԱՓԱՅԼ ԹԱԶԱՏՈՒՐ ԼԱԶԱՐԵԱՆ ԿՈՄԱՏԻՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԿ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆԸ.

Վսեմափայլ Թաջատուր կոմսին — որ առաքնաբար խորհրդական է Ռուսաց Ինքնակալին — արդէն ուրիշ անգամներ առիթ ունեցանք մեր, ինչպես նաեւ ազգային լրագիրք՝ իրեն յուսադրեալ հայրենասիրութեանը վրայ խօսելու: Դեռ այսօր աւոր ուրիշ մեկ նոր հաւաստիքը կտեսնեմք առ մեզ գրած թղթի մը մէջ, զոր պատշաճ կհամարիմք հաղորդել մեր ընթերցողաց, բնագիր գաղղիարէնին հետ հայ բարգմանութիւնն ալ դնելով:

Ամեն Հայ գաղթականութեանց հետ ունեցած իւրբազմապատիկ յարաբերութիւններովն եւ իր բարձր աստիճանաւը, մեր ազգին վիճակը շատերէն աւելի ճշդիւ իմացած է, ուստի եւ իր դատաստանը մեր ազգայնոց պէտք է նիւթ ըլլայ մտածութեան: Երանի՛ թէ իր այս ցաւալի բայց ճշմարիտ խորհրդածութիւնը՝ մեր սիրելի եղբարց կարենար հասկըցնել որ *Միմիայն որ* ԱՆՇԱՀԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ *ու* ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ *չըլլայ՝ ժողովուրդ մը չկրնար երջանիկ ըլլալ:*

« ... Անկեղծ սիրով փափագիմ եւ մաղթեմ որ ձեր
« ազ ամենօգտակար հայրենասիրական ձեռնար-
« կութիւնը՝ ամենայն յաջողութեամբ պսակուի:
« Գիտեմ քաջ որ ասիկա շատ ծախքի պիտի
« նստի, որմով եւ մեծամեծ դժուարութիւններ
« պիտի կրեք, եւ որոց վրայ ճշմարտապես կցա-
« ւակցիմ ձեզի տեսնելով՝ որ այդ ձեր հիմնած
« վարժարանը՝ ամենայն բարեկարգութիւն, ու
« ձեզի պես յուսադրեալ վերատեսուչներ ունե-
« նալէն ետքը, կուզեմ ըսել, իմաստուն եւ անձ-
« նանուէր տեսչութեան մը այն մեծ բախտն ու-
« նենալէն ետքը (բախտ՝ զոր շատ սակաւք իվար-
« ժարանաց ունին), այս ազգային տունը՝ ստի-
« պուած ըլլայ, մեծ դժուարութեանց հետ մա-
« քառիլ՝ երկրորդական ու նիւթական պետ-
« քի մը պատճառաւ, որ է դրամական պէտքը:
« Մեծ ցաւով սրտի կտեսնեմ որ մեր ազգայնոց
« մէջ անոնք որ ձեռնարկութեանց ընդհան-
« րապես շատ քիչ կուզեն հաղորդակից ու ձեռ-
« նտու ըլլալ: Չեն գիտեր հանճարին ունեցած
« յարգը, եւ թէ՛ գիտութիւնք եւ դպրութիւնք ինչ
« մեծ աշխատութիւն ու ծախը գոհեր կպահան-
« ջեն յայնոցիկ՝ որ իրենք գիրենք Ազգին ընդհա-
« նուր օգտիցն ու երջանկութեանը նուիրած են:

UNE OBSERVATION NATIONALE
DE S. E. LE COMTE CH. DE LAZAREFF.

Nous avons déjà eu plusieurs fois occasion, comme les autres journaux nationaux, de parler du patriotisme éclairé de S. E. M. le comte Christophe de Lazareff, conseiller privé et chambellan de S. M. l'Empereur de Russie. Nous en avons aujourd'hui encore une nouvelle preuve dans une lettre qu'il vient de nous adresser et que nous croyons à propos de publier avec la traduction arménienne.

Ses nombreuses relations avec toutes les colonies arméniennes et sa haute position le mettant à même d'apprécier mieux que tout autre l'état de notre nation, nous pensons que son jugement sera pour nos lecteurs un sujet de réfléxions sérieuses. Puisse cette appréciation, malheureusement trop juste, faire comprendre à nos compatriotes que le DÉSINTÉRESSEMENT et l'UNION *sont la seule condition de la prospérité d'un peuple.*

« ... Je désire sincèrement et vous souhaite un
« entier succès dans votre entreprise si patrioti-
« que et d'une si grande utilité.
« Je sais bien qu'elle vous imposera beaucoup
« de frais et que par suite vous éprouverez de
« grandes difficultés. Aussi je vous plains de tout
« mon cœur en voyant que ce collége fondé par
« vous avec tout le bon ordre désirable, avec des
« directeurs aussi éclairés, je veux dire avec la
« bonne fortune d'une direction aussi sage et
« aussi désintéressée, (fortune que tant de colléges
« ne possèdent pas), que cette maison nationale ait a
« surmonter de si grandes difficultés pour une
« question aussi secondaire qu'un besoin matériel,
« le besoin d'argent. »

« Je vois avec une vive douleur qu'en général
« ceux de nos compatriotes qui ont des moyens
« et de la fortune compatissent et participent très-
« peu à ces sortes de charges; ils ne savent pas
« apprécier le talent, les travaux et sacrifices
« qu'imposent les sciences et la littérature à ceux
« qui ont à cœur le bien-être et l'utilité générale
« de la nation qui demande impérieusement d'être
« éclairée.

« Միաբանութիւն' խիստ քիչ. իսկ Անմիաբա-
« նութիւն ու հեռ' խիստ շատ. ահա մեր թշուա-
« ռութեանց պատճառը:

« Նախանձն, ապերախտութիւն, խարդախու-
« թիւն, ու կիրք' համարձակ կգործեն:

« Կան նաեւ հարուստ մարդիկ' որ շատ կխո-
« սին ու շատ ալ կխոստանան, որ գուրիշները
« կմեղադրեն ու չեն ալ հաւնիր, բայց սակայն
« իրենք ալ բան չեն ըներ ու բան չեն խոտար:....»

Խ. ԼԱԶԱՐԷՖ.

« Peu d'union et d'accord, beaucoup de dis-
« sensions et de discordes, voilà le malheur des
« Arméniens.

« L'envie, l'ingratitude, les intrigues, les pas-
« sions agissent.

« Puis on voit des richards, qui parlent et
« promettent, qui blâment même les autres, mais
« qui ne font et ne donnent rien... »

C. LAZAREFF.

ՄՈԼՏԱՒԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ.

Կիւրեամք հրատարակել հետագայ թուղթը' զոր մեզ կհաղորդէ մեր պատուական բարեկամն եւ բաժանորդ Բօմիս Տ. Յովհաննես Տօնիկի Ձարանեան որ Մոլտաւիոյ Հայոց ամենեն աւելի լուսաւորեալ եւ հայրենասէր անձանց մէկն է: Միանգամայն եւ ասով մեր Մոլտաւիոյ գաղթականութեան զարգացած գաղափարներուն կուզեմք ուրախակից ըլլալ: Կիւսամք որ նաեւ բոլոր Համազգեաց ազգասարակաց խնդութիւն պիտի ըլլայ այս լուրը, եւ յառաջադիմութեան ճամբուն համար զօրաւոր խթան մը:

Այս առթիւ ուրախ ենք որ մեր երախտագիտութիւնն ալ կրնանք յայտնել *Արշալոյսի* պատուական Խմբագրապետին. որոյ լրագրին գեղեցիկ յատկութիւններեն մէկն ալ իւր ազնուական համարձակութիւնն է, որուն եւ պէտք է յարգը ճանչնանք: Երբ սրտանց կուզեմք եւ կրնափագիմք' որ մեր ազգն ալ քաղաքականացեալ ազգաց կարգն անցնի, պէտք է որ իւր պակասն ատեն նաեւ իւր սխալմանը ունենայ անձնանուէր ազդարարներ: Այսպես նաեւ բարի ու հայրենասէր գործոյ մը' գտնայ աննախանձ ջատագով ու լուսաւորեալ պաշտպաններ: Եւ քէ որ ուրիշին յարգը ճանչցընելու չափ քաջութիւն կամ առիթ չկայ' գոնէ յարգ կըռող ու ճանչնալ ուզող սրտեր ըլլան...:

« Գերապատիւ Տէր.

« Որչափ որ ուրախակից եղանք ամեն բարեսիրաց հետ Ձեր Գերապատութեանց քաղաքավարական ընթացքին համար որ Վեհափառ Նափոլէոն երրորդ Կայսեր եւ Կայսրուհւոյն դէմ եղած եղեռնագործութեան պարագային մէջ գովելի կերպով իզործ դրիք, նոյնչափ ալ պատուական Արշալոյս Օրագրին տուած լուրը մարտ ամսոյ ցանկալի Աղաւնոյն միջոցաւը առնելով' ցաւակցեցանք անոր, Պօլսոյ մէջ ալ նոյնպիսի ընթացք մը չըռնուելուն համար...

Ուստի թէպետեւ շատ ուշ վասն այլ եւ այլ պատճառաց, այսուամենայնիւ Մոլտաւիոյ Համազգեացս վրայ ալ նոյնօրինակ կարծիք մը չըլլալու համար, արժան կհամարիմ յայտնելու, որ նոյն եղեռնագործութեան փորձին ցաւալի,

LA CIVILISATION DES ARMÉNIENS EN MOLDAVIE.

Nous nous empressons de publier la lettre suivante qui nous a été adressée par notre honorable ami et abonné M. le Comice Jean Donighi Tzaran, une des personnes les plus éclairées et des plus patriotes des Arméniens de Moldavie, et nous sommes heureux de pouvoir en même temps rendre hommage aux idées avancées des Arméniens de cette contrée. Nous espérons qu'elle sera pour nos compatriotes un sujet de joie commune et un puissant stimulant dans la voie du progrès.

Ce sera pour nous aussi une occasion dont nous profitons avec joie de remercier l'honorable Rédacteur en chef du journal arménien *l'Aurore de l'Ararat*. A tant d'autres titres à l'estime publique, il joint encore une noble franchise dont nous ne saurions trop lui savoir gré. Si nous désirons, si nous voulons sincèrement que notre nation, elle aussi, prenne sa place parmi les peuples civilisés, il faut qu'elle ait des amis dévoués qui lui signalent ses fautes. Ainsi pour les actions grandes et patriotiques il faut des défenseurs désintéressés et des protecteurs éclairés. Si l'on n'a pas assez de courage ou pas assez d'occasions pour faire connaître le mérite d'autrui, que l'on ait au moins assez de cœur pour en connaître et pour savoir en apprécier la valeur....

« Très-révérend Monsieur.

« Plus nous nous sommes réjouis, avec tous les hommes de cœur, de la conduite louable que vos Révérences ont tenue à l'occasion de l'attentat contre LL. MM. l'Empereur et l'Impératrice des Français, plus aussi nous sommes désolés qu'une semblable manifestation n'ait pas été faite à Constantinople, suivant la remarque de l'estimable gazette de Smyrne, *L'Aurore de l'Ararat*.

« Aussi, bien que diverses circonstances nous aient impose un long retard, pour éviter cependant que le public ne porte le même jugement sur la Communauté arménienne de Moldavie, nous croyons nécessaire de déclarer qu'à la nouvelle de ce dou-

եւ միանգամայն արաբջախնամ ազատութեան ուրախալի լուրը այս կողմերը հասնելուն անմիջապէս Ազգային Հոգաբարձութեանս նախագահ Սրբատար Տէր Դաւսլար Կօյլուեանին կառավարութեամբը՝ Պորուշանու Հայոց երկու եկեղեցեացը մէջ ալ յունուարի 13/25ին մասնաւոր պաշտամամբ գոհութիւն եւ բարեմաղթութիւն մատուցաւ յամենայն հասակէ Հայկազնեից, քաղաքիս վասն ազատութեան եւ երկարութեան անգին կենաց քրիստոսազօր Կայսերն եւ Կայսրուհւոյն Դաղղիոյ:

Նոյն բարեմաղթութիւնը նաեւ Եաշ մայրաքաղաքը յունուար 12/24 կատարուեցաւ հանդիսապրութեամբ Գերապատիւ Տէր Սարգիս Սրբազան Արքեպիսկոպոսին Անդրիանուպօլսոյ. յետոյ որոյ անմիջապէս երեք անձինք, յորոց մին եւ սոորագրեալս՝ ներկայացանք առաջի Վսեմաշուք Հիւպատոսին Դաղղիոյ գրաւոր ուղերձով մը, գորոյ հաւասար պատճենն ալ կներփակեմ զրոյս մէջ, իմիասին հայերէն թարգմանութեամբ:

Ըստ այսմ՝ Մոլտաւիոյ միւս քաղաքներն ալ ոտն ցնծութեան եւ բարեմաղթութեան կատարեցին Հայկազունք վասն փրկութեան խաղաղասէր եւ արդարասէր Կայսերն: Ուստի եթէ այս հատուածս հրատարակութեան արժանաւոր լուր մը կհամարիք նէ՝ խնդրեմ Պատուական Աղաւնոյն միջոցաւ բարեհիրաց հաղորդել եւ մեծ շնորհք մը կհամարիմ:

Մնալով երեցուց Գերապատիւ Սրբազան Հարցդ համբուրիւ մեծարանաց

Ամենախոնարհ ծառայ

ԳՕՄԻՍ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏՕՆԻԿԻ ԶԱՐԱՆԵԱՆ.

Պորուշան 12/24 յուլիս 1858.

Առ Գերյարգոյ Պ. ՎԻԿՏՈՐ ՏԸ ՓԼԱՍ

Հիւպատոս վեհափառ Կայսեր Դաղղիացւոց ի Մոլտաւիա

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱԼ ՊԱՏՈՒԻՈՑ ԼԵԳԵՈՆԻ.

« Գերյարգոյ Հիւպատոս,

« Անխմանալի Տեսչութիւնը որ իւր ընտրեալներուն վրայ անընդհատ կհսկէ, մեզի ամենեն գօրաւոր ապացոյցներէն մէկը Նափոլէոն Գ. Վեհափառ կայսեր անձին վրայ տուաւ, ոնոր՝ որուն անունը Եւրոպայոյ բոլոր կողմերը շքեղապանծ կհնչէ:

Իւր պահապան հրեշտակին պաշտպանութեամբ, բարեպաշտ եւ սիրեցեալ Միսպետը, մեր ամենեցուն խնամակալը, ամենեն վտանգաւոր վայրկեաններուն մէկէն ազատեցաւ:

Ուստի Սորբազրեալքս, Մոլտաւիոյ կենդրոնական Հայոց կառավարութեան անդամք՝ այս բաղդաւոր լուրն առնելով, յանուն ընդհանուր Հայոց հասարակութեան, իրենց անկեղծ մեծարանքը եւ շնորհաւորութիւնը վեհափառ Կայսեր եւ իւր արժանաւոր փոխանորդին ոտքը նուաստաբար յանձնելու կփութան, յայտնելով միանգամայն, որ այսօր Մայրաքաղաքիս մեր եկեղեցւոյ՝ իղձս սուրբ սեղանին առմամ սուրբ Պատարագին հանդիսին ժամանակը, ընդհակառակը բարեմաղթութիւնք մատուցան առ Աստուած, մեր արժանապատիւ Տէր Սարգիս Սրբազան Արքեպիսկոպոսեն, (Կոստանդնուպօլսեն նոր եկած) ինչպէս նաեւ բոլոր ժողովրդեն: Ուրիշ կողմանէ ալ տղայոց դասին ձայնովը երգուած *Զհեզ Աստուածդ* միաբան ոգով վկայել կուտար իւրաքանչիւր Հայուն եռանդագին երախտագիտութիւնը եւ տենչանքը, անոր բարերջանիկ փրկութեանը, անոր յուսափայլ ապագային համար, որ իւր բարեհաճոյական պաշտպանութիւնը ամեն կողմ կտարածէ: Որով մնամք Գերյարգոյ Հիւպատոս,

Ամենանուաստ ծառայք ձեր

ԳԱՄԻՆԱՐ ԵՍԱՅԻ ԴՐԱՆԹՕԼԵԱՆ.

ԳՕՄԻՍ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏՕՆԻԿԻ ԶԱՐԱՆԵԱՆ.

ԳԷՈՐԳ ԿՂՅԻՆԱՅԵԱՆ.

loureux attentat et du salut providentiel de LL. MM.; aussitôt, sous la direction de M. Gaspar Gorlavian, président hospodar de la communauté arménienne, un office particulier a été célébré le 13/25 janvier, dans les deux églises arméniennes de Bottuschany. Une foule d'Arméniens de cette ville, de tout âge et de toute condition sont accourus rendre grâces au ciel d'avoir préservé les jours de LL. MM. de France et lui demander de prolonger pendant de longues années des existences aussi précieuses.

A Jassy, la capitale, une messe d'action de grâces a été célébrée également le 12/24 Janvier par sa Grandeur Mgr. Sarkis, archevêque d'Andrinople. Après la cérémonie, trois personnes, dont le soussigné faisait partie, ont présenté à M. le Consul de France une adresse, dont je vous remets la copie avec la traduction arménienne,

De même dans les autres villes de Moldavie, les Arméniens ont ordonné des réjouissances et célébré des fêtes en l'honneur du salut de Sa Majesté, qui aime et protége la paix et la justice.. Je vous prie, si vous le jugez convenable, de communiquer cette nouvelle à tous les gens de bien par le moyen de votre estimable *Colombe* : je vous en serai très-reconnaissant.

En baisant les mains de votre Révérence ainsi que de vos collègues,

Je reste votre très-humble serviteur

OHANNÉS DONIGHI TZARANIAN.

Bottuschany 12/24 juillet 1858.

Monsieur VICTOR DE PLACE,

Consul de S. M. l'Empereur des Français en Moldavie,

OFFICIER DE LA LÉGION D'HONNEUR.

Monsieur le Consul,

La Providence qui veille toujours sur ses élus, vient de nous en donner une des preuves les plus vives, dans l'Auguste personne de l'Illustre Empereur Napoléon III, celui dont le nom résonne majestueusement dans toute l'étendue de l'Europe.

Protégé par son ange tutélaire, le bon et bien-aimé Monarque, notre protecteur à tous, vient d'éviter l'un des moments les plus périlleux.

Aussi à cette heureuse nouvelle, les soussignés membres de la Curatelle centrale Arménienne de Moldavie, au nom de toute la Communauté, s'empressent-ils très-humblement de déposer aux pieds de Sa Majesté et de son digne représentant, leurs sincères hommages et félicitations, en y ajoutant : qu'aujourd'hui devant le saint autel de notre église de la Capitale, et pendant la cérémonie du service divin, des prières ont été élevées au ciel par Mgr Sarkis, notre archevêque, récemment arrivé de Constantinople, ainsi que par toute la population arménienne, tandis que le *Te Deum* chanté par le chœur des enfants, témoignait unanimement des vœux ardents de chaque Arménien, pour le salut bienfaiteur et l'avenir brillant de celui qui étend partout sa bienveillante protection.

Veuillez agréer l'expression, etc. etc.

LE CAMINAR ISAÏE TRANCOULIAN.

LE COMICE JEAN ANDRONIC TZARANIAN.

GEORGES GAÏNAIAN.

ՄԱՍԻՍԱՑ ԱՂԱՒՆԻ. — ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ Վ. ՀԱՐՅԱՐԱՆ. — ԴԵՐԱՊ. ՍԱՐԳԻՍ Վ. ԹԻՒՐԻՒՐԵԱՆ.

—

Հետեւեալ նամակը նշանաւոր ազգասիրութեամբ եւ գեղեցկախոհ իմաստներով գրուած ըլլալուն՝ արժանի կհամարիմք ազգասիրաց ծանօթութեանը, իպատիւ սրտի Դեր. Նամակագրին :

Դերապատիւ Ամբրոսիոս Վարդապետ Ազգաւէր Հայր :

Ամենախնամ տեսութիւնն երկնից որ զբոլոյսն կենաց մարդկան իբրին նողոլէ, որ պահէր, Հայր, զձեր եւ զԴերապատիւ Երիցակցացդ անձկանկաս ամենագովելի դէպ վերադարձին ընդ ստուերաւ իւրոց բարեսիրէն կամաց՝ իտաճեւիննեւորդ Դարու Միջօրէական պայծառութեանն ինահ դաեալ էր յերեւան, նաեւ առ արկանել զանթերելի նաւագայթ անմօղ եւ անկողմնաւէր ճշմարտութեան իմորիզոն մտաց մարդկան եւ յաւս աչխարհի : Այո խնդալի էր դէպս եւ ընդ այն թէ Երկինք Հայկազանց բանի ժպիտս զուարթս իդէմս եւ զարմիսի խինդս իսիրս յարուցին միայն տենջ առ միւսանգամ տեսութիւն լուսոյ վերադարձող արեգականն զօրէ եւ բաւականանայ անքարեաւ յայտնել զուժգնութիւն նորին, եւ յայնժամ եթէ ոմանք ընդ խնդութեանն եւ զարմանս յուշ ածեն խաւսել, մեծ անվրէպ վարուքեան ամենխասս տիեզերաց Հիմնադրին կրկնեցաք փառս օրինից, որ ընդ նզօր ակնարկութեամբ իւրով նմլեալ զմնակս շրջանաց իկեանս իման եւ խոյտոյս յաիտենականութեան, եւ յրսկըզբանէ օրինեալ զերասանական նոցին ամենեքին բնաւ անշեղելի ընթանալ ընթանան եւ իվերջոյ յիւրեանց ձգեն բուն տեղիս : Արդիւն յարեալ՝ ուղիսի իծովն՝ նժդեհն իՀայրենին՝ ճշմարտաւէր իգիրկ ճշմարտութեան՝ կարճ բանիւ եւ նոգի նաւատարմութեանն յԱղաւնոյն պահիւր սիրս անկեղծ, որ զգաանելով կռուան եւ նանգիստ ոտիցն խոնջելոյ ընդդէմ պատրուակեալ ճշմարտութեան՝ մերկեաց սրբեաց յետմոյ զբիւղն աւեւաբեր զալ իդրունս տապանի գորովալի սրտից նոյազարմ :

Յառաջ քան զքանի ամս բանահիւս փեռուրֆ Աղաւնոյն Մասեաց այո յարեւմտից թռաւէր յարեւելս, բայց զԱրեւելեայց տեսոլի առաց նայեցուած ոջ երբէք յինին կարէր յափշտակել, քեթեւագոյն թուէին վեռուրին յազդել եւ զէր մարթ նովաւ գծել զդրունս սրտից : Այլ միւս զվեռուրն բանագարդ նախընթաց Աղաւնիդ անձամբ իսկ բերէր, տեամբ Հայր, բացաւ ընդարձակեցաւ իներին դրունք սրտից Հայկազանց : Յատեանս իհրապարակս եւ իվողոցս Բաղաքամօրս ընդ մի բայլափոխ Ձեր կրկին ողջագուրանք սիրալիր ընդառաջէին, այնպիսի անձկութեամբ բաց էր եւ Երկրորդին Սիրելագունի՝ Դերապատիւ Տեառն Այվազովսկի Դարբիէլ Վարդապետի՝ որոյ բաղցր եւ ամենանձկալի տեսակրութեան՝ միայն մեծ զբաղդաւորեցաք : Երկարաբաղձ աւուրբ Երրորդին մնայր. եւ մեծ անձուկ մեծ ունէաք. այլ երջանիկ աւուրբ : Անհ այսօր տեսանեմք զբոնկանոջ եւ զբազմարդիւն ցանկալի այրն, զայրն՝ « որում իսիրս գութ գեղեցիկ մարդկութեան նանգիտ » երգեցին երբեմն. զայրն որ ուղղեալ զօտեպինդ ոջ իՏանն Հնդկաց, անդաձօր ոջ օսարական եւ գեռնախուեցի իբաւս մաիւանոս, այլ իդիւրազգաց սիրս Հայկազանց, այլ իտուն Հայրենի նանգիտ, այո եւ իբանդ ասացից, եւ կարի յիրաւունս : Բանզի զանճահասիրութիւն նոգւոյ՝ զանվեհեր Ազգասիրութիւն սրտի՝ եւ զճշմարտաւէր բոյս բարուց բազմարդիւն ծերունի Հօրն ԹէոդորեանԴերապատիւ Տ. Սարգիս Անձնանուէր Վարդապետի՝ ոջ որ եւ իցէ արկած դառն եւ ոջ անգամ ամենածախ ծանիւ ժամանակին կարեն իբանեւ սրտից Հայկազանց բակել կամ նանել. անմահ է եւ էմ միտս իյիշատակարանի մտաց մերոց, մանաւանդ միւնջ բայ իչանին եւ խաղան նարատար մատուցին եւ բանաստեղծական աչխոյժ երեւսկայութիւն Ազգաւէր Տ. Խորէն Խորխորունունի Վարդապետին իներդաշնակաւոր թեր բնարաց սրտի Հայորեղոյն :

Ուսի իղձ էր ինձ իվաղուց վաան բազմադիմի արդեանց Ազգասիրական շնորհակալեաց առնագանգս առնակել եւ այժմ ժամ առի. եւ մասնաւորապէս զայս պատեհութիւն զի զօրանամ միջնորդութեամբ թղթամատուցիս Թիւյսիւրեան Ազգաւէր Տեառն Յովհաննու, ընդունել այսուհետեւ զմի օրինակ ցանկալի եւ պատուական Աղաւնոյդ Մասեաց, եւ խնդրեմ զի նանութեամբ իքիւ բարեէր բաժանորդագրացդ ընդունեսջիք զնեզ : Իսկ իվերջէ մաղթելով Հարք պատուական՝ շնորհել Հովանաւատած Երկնից Ազգապոյս ջանադրութեան Ձերում արդիւնաւորութիւն, Մասեաց Աղաւնոյդ երկարաթռիւ կեանս, մանաւանդ Հայկազեան բարեմասնաւել Վարժարանի մերում պայծառութիւն եւ Ամենասիրելի մանկտոյն արագ զարգացումն, զոր իսիրաս Երկրիս Հայաստան Ամենախնամ Ազգն վերին նանեցաւ իԹարիզ խաղաղիդ յարուցանել : Դերազնիւ Հարք ընդունեցէք ընդ սրտաբուղխ մաղթանացս եւ զամենախորին անկեղծ յարգանս զոր Արժանապատուութեան Ձերում նուիրեալ

Մնամ միշտ անմնանուէր խարնկամ Ձեզ

12 յուլիս, 1858
Կ. Պոլիս Խասգիւղ.

ՄԱՄԲՐԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
Մամիկոնեան Տարօնոյ.

ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ Տ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ .— Օգոստափառ. ինքնակալը բարեհաճեցաւ հինգերորդ կարգի Մեճիտիէ պատուանշան շնորհելու. Տրապիզոնի անգղիական հիւպատոսի առաջին թարգման Արզումանեան մեծարգոյ Տ. Յարութիւնին, վերջին պատերազմին ժամանակն ըրած անձնանուէր ծառայութիւնները վարձատրելու համար : (ՄԱՍԻՍ.)

ՄԱՏԹԷՈՍ Վ. ԵՕԶՂԱՏԻՒ. — Օգոստափառ. եւ բարեգութ ինքնակալը Գաղատիոյ եւ Եոզղատի Հայոց վիճակներուն առաջնորդ գերապատիւ Տ. Մատթեոս ծայրագոյն վարդապետին խոհական եւ անձնանուէր վարմունքը եւ վերջին պատերազմին ժամանակն ըրած հաւատարիմ ծառայութիւնները վարձատրելու համար բարեհաճեցաւ չորրորդ կարգի Մեճիտիէ պատուանշան շնորհելու անոր : (ՄԱՍԻՍ.)

ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ Տ. ԽԱՉԻԿ. — Պաղատատու անգղիական փոխանհիւպատոս (վիսքօնսիւլ) մեծապատիւ Խաչիկ Մկրտիչեան որ իր հազուագիւտ հանճարովը, հմտութեամբը եւ բարուց ազնուութեամբը մեծ համարում եւ յարգ ստացած էր քէ կայսերական տէրութեան եւ քէ օտարազգաց առջեւ, եւ մանաւանդ ջերմ ազգասիրութեամբն ու անքիւ բարերարութիւններովը այս երկիրները գտնուած ազգայնոց պանծալի նեցուկն ու խնամակալն էր, վեց ամիսե իվեր տկարութիւն կրելէ ետեւ, մայիս 9ին օրը առ Աստուած փոխեցաւ իհասակի 58 ամաց : Յուղարկաւորութեան հանդէսը կարգէ դուրս շքեղութեամբ կատարեցաւ իներկայութեան բոլոր հիւպատոսաց, եւ մարմինը բաղեցաւ Հայոց նորաշէն եկեղեցւոյն բակը, ուր հանգուցեալը կանխաս նշանակած էր իւր գերեզմանին տեղը :

Այս տարաժամ ցաւալի մահը խորին սգոյ մէջ ձգած է Պաղատատի հայ ժողովուրդը : Հանգուցեալ Տ. Խաչիկ սրտ. գաւակ չունենալով՝ իրեն կյաջորդէ իւր փեսան մեծարգոյ Տ. Միքայէլ Մահտեսի Մինասեան Անգղիոյ հիւպատոսին առաջին բարգմանը, որ իր ազնիւ բնաւորութեամբն ու հանճարովը՝ ինչպես նաեւ եռանդուն ազգասիրութեամբը՝ մեծ մխիթարութիւն ըլլալու յոյս կունայ Պաղատատու մեր համազգեացը :

(ՄԱՍԻՍ.)

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ. ՄԱՐԴԿԱՆ

ՌՈՊԵՐԲ ՖԼԼԹՐՆ.

Կրնամք համարձակ ըսել թէ մեր ընթերցողաց մէջ մարդ չկայ որ շոգենաւով ճամբորդութիւն մը ըրած եւ կամ գայն տեսած չըլլայ. բայց մէջերնեն շատեր կրնան գտնուիլ որ չգիտնան թէ ով է այն հրաշալի շոգեմուղ, կոնականերն, փրփրադէզ ճեպընթաց ճանապարհորդութեան հնարողը, եւ փափաքին ճանչնալ խմանալ: Նա ինքն է ՌՈՊԵՐԲ ՖԼԼԹՐՆ' ամերիկացի մեծանուշակ ճարտար մեքենագէտը, որ իւր կենցաղօգուտ գիւտովը հանուրց ազգաց երախտագիտութեանն արժանի եղեւ:

Ամերիկոյ Միացեալ-Նահանգաց Նիւ-Եօրք քաղաքին քովերը ծնաւ Ֆլլթրըն 1765ին: Ծնողքը հինգ զաւկի տէր' աղքատ իւրանոցացի փախստականներ էին: Երեք տարեկան էր Ֆլլթրըն երբոր հայրը մեռաւ, եւ տասնըմէկ տարուան եղած ժամանակը հազիւ քիչ մը գրել կարդալ ու հաշիւ ընել գիտեր. խեղճ պատանին ամենայն ջանքովն այնչափը միայն կրցեր էր իւր գիւղին դպրոցին մէջ սովրիլ: Սակայն ուսման եւ կրթութեան սիրովը վառուած' ելաւ Փիլադելփիա քաղաքը գնաց, եւ հոն գիշեր ցորեկ անխոնջ աշխատելով գծագրութեան, նկարչութեան ու մեքենակառուցութեան մէջ շատ յառաջ գնաց: Կենդանագիր քաշելու եւ դիտակաւոր վաճառելու համար պանդոկէ պանդոկ, փողոցէ փողոց պտըտելով քանի մը տարուան մէջ կրցաւ քիչ մը ստակ ժողովել ու ազարակիկ մը գնելով խեղճ մայրը մէջը դնել' որ առանց ուրիշի կարօտ ըլլալու կարող ըլլայ ապրիլ:

Այս կողմանէ ծնողաւեր Ֆլլթրընին սիրտն որ հանգչեցաւ, 1786ին ելաւ Անգղիա գնաց, յուսալով որ իւր քաղաքակից հռչակաւոր Ուէսք պատմական նկարիչը' իրեն ճարտարարուեստ ուսուցիչ եւ վեհանձն պաշտպան կըլլայ:

Յոյսը պարապ չելաւ. բարեսէրն Ուէսք գինքն իրեն աշակերտ եւ սեղանակից ըրաւ: Իւր ձեռքին տակ քեպէտ մեծ յառաջադիմութիւն ըրաւ Ֆլլթրըն, բայց հասկըցաւ միանգամայն որ իւր կոչումն նկարչութիւն չէր, այլ մեքենագիտութիւնն էր. ուստի եւ սրտի մտօք անոր ետեւէ եղաւ' առանց նկարչութիւնը բոլորովին ձեռքէ թողլու: Ջրանցքները, ջրմուղները, ճամբաներն ու կամուրջները յարցնելու համար 1793 ին տէրութեան առաջարկութիւններ ըրաւ, ջրանցքները փորելու համար տեսակ տեսակ խովիւր հնարեց, մարմարիոն սղոցելու համար ջաղացներ, եւ կաճեփ մանելու ու ջուան գործելու մեքենաներ:

Այսչափ աշխատանացը վոխարէն այլ եւ այլ ուսումնական ընկերութիւններէ քանի մը շնորհակալութեան բղթեր ու արտօնագրեր ընդունեցաւ Ֆլլթրըն Մեծին Բրիտանիոյ մէջ. եւ յուսալով թէ Պադդիոյ մէջ աւելի խրախոյս գտնէ, 1796ին Փարիզ եկաւ, ուր իւր բախտին այն ժամանակ Միացեալ-Նահանգաց դեսպանն էր Ճօյէլ Պարլօ հռչակաւոր բանաստեղծը, եւ այնպիսի սերտ բարեկամութեամբ մը իրարու հետ կապուեցան, որ մինչեւ իրենց մահը տեւեց: Հոն համատեսարանին (panorama) աշխատեցաւ Ֆլլթրըն, եւ այնու շատ ստակ վաստկելով կրցաւ իւր մեքենական փորձերն յառաջ տանիլ: Շատ տարի ետեւէ եղաւ նաւական պատերազմին ոճը փոխելու' բշնամեաց նաւերն օդը հանելու հնարքն գտնելով. եւ անոր համար տեսակ մը ռումբ հնարեց, զոր *porphexoy*, այսինքն բմբրաձուկ կանուաներ: Այն ժամանակն առաջին հիւպատոս էր Պոնափարթ, որ ծովասոյզ նաւ մը շինելու եւ ծովուն տակ ճայթմունքներ ընելու համար Ֆլլթրընին օգնեց: Բայց երբոր փորձերն ուզածին պէս չյաջողեցան, ձեռքէ թողուց գինքը, Ֆլլթրըն ալ յուսահատած' բոլոր ուշադրութիւնն ու խելքը միտքը շոգենաւ շինելու տուաւ' կատարելագործելով Ժուֆրուա գաղղիացւոյն ըրածն, որ իրմէ յառաջ Լիոն քաղաքին մէջ Հուդսոնաւս գետին վրայ նմանօրինակ գործի մը քիչ մը բալեցուցեր էր. նոյն միջոցին Թոսքանայի մայրաքաղաքը Ֆիորենցայի կամ Փլորենտիոյ մէջ Սերաֆինոյ Սեռաբի անունով մէկն ալ շոգեշարժ մեքենայով նաւ քալեցընելու տեղեկութիւն մը հրատարակեր էր: Այս երկուքին կարծիքն առաւ քննեց Ֆլլթրըն, գանոնք կատարելագործեց, անուանաւոր նաւ մը շինել տուաւ, ու 1803ին օգոստոսի 9ին գիտութեանց ձեմարանին նուիրակացն առջեւ Սեն գետին վրայ քալեցուց գայն, որ ժամուան մը մէջ 6 հազար մեթր տեղ կտրեց:

Բայց իւր նորութեանը համար այս հրաշալի գիւտը շատ կուսակիցներ չունեցաւ. շատերը տեսան նաւուն շոգւոյ զօրութեամբը քալելը, սակայն իրենց

խելքին դեմ գալուն համար՝ աչքով տեսածնին բերնով կուրացայիր, եւ իրրեւ չըլլալիք բան կմերժեիր, անմտաբար ալ կծաղրեիր: Խեղճ Ֆըլըրը յուսահատեցաւ, գնաց նորեն Պոնափարրին դիմեց որ Պուլոնեի բանակին մէջ կեցած՝ Անգղիոյ վրայ յարձակիլ կմտածեր: Երբ Ամերիկացւոյն առաջարկութեանը անմամբ ուշ դներ Նափոլէոն, տարակո՞ւս չկայ որ քէ չոգենաւը կյաջողեր եւ քէ բմբրաձուկով նաւերն այրելուն գիւտը, եւ այս երկու գօրաւոր ճնարքներով շատ հաւանական է որ վախճանին ալ կհասներ՝ տիրապետելով բոլոր Անգղիոյ: Բայց խելքը միտքը ճիւթական պատերազմին տուած չուզեց գայն դիւրացընող միջոցներուն անմամբ միտ դնել, եւ Ֆըլըրընի առաջարկութեանց քննութիւնը՝ գիտութեանց ճեմարանին յանձնեց. այն ալ իրրեւ անգործածելի մերժեց զանոնք:

ՌՈՊԸՐԹ ՖՐԼԹՐՆ. — ROBERT FULTON.

Ֆըլըրը, սիրտը կոտրած, ճարկ եղաւ որ էլլէ ուրիշ տեղ իր օգտաւէտ գիւտերուն պաշտպան եւ ընդունող փնտռէ: Անգղիա գնաց. հոն ալ ընդունելութիւն չգտաւ. պարտաւորեցաւ՝ նորեն իր հայրենիքը Ամերիկա դառնալ, եւ 1807ին օգոստոս ամսոյն մէջ Լիւսըն քաղաքին նաւահանգստին մէջ *Ջերմընթեր* կոչուած չոգենաւը քալեցուց, եւ քանի մը օր ետքը ուրախութեամբ իր առաջին ճանապարհորդութիւնն ըրաւ անով Նիւ-Եօրքեն մինչեւ Ալպընի քաղաքը: Անկէց ետքը դեռ ուրիշ չոգենաւեր ալ շինեց Միացեալ-Նահանգաց գետերուն վրայ բանելու: Եւ երբոր 1814ին երկար ճամբայ ընելու համար մեծ չոգենաւի մը շինութեան ճեռք զարկաւ եւ լմընցուց վրայ էր, յաջորդ տարին սաստիկ աշխատանքեն ու պաղառութենեն հիւանդացաւ մեռաւ Ֆըլըրը 49 տարեկան: Նիւ-Եօրքին բոլոր իմաստունները յուղարկաւորութեանը հանդիսին ներկայ էին, օրագիրները սգանշանով պատեցան, եւ ամենքն առհասարակ 30 օր սուգ բռնեցին:

Ֆըլըրը հարիւր հազար տոլար պարտք թողուց, որ հինգ հարիւր չիսուն հազար Ֆրանքի չափ կընէ. 1829 ին տէրութիւնը իր որդոցը չիսուն հազար տոլար դնորհեց՝ 1815են ի վեր այն գումարին բերած շահովը. եւ 1838ին պարգեւեց նաեւ հարիւր հազար տոլար:

Մեծ չոգենաւը քանի մը օրեն բոլորովին լմընցաւ, անունը յաւերժայիշատակ ընծայարդին անուամբը ՖՐԼԹՐՆ դրին, եւ Ովկիանոսին լեռնակուտակ ալիքը հսկայացօր պատռելով անցած ժամանակը զՆափոլէոն Սուրբ Հեղինէ կղզին գերի տանող Բելերոփոն առագաստաւոր նաւուն պատահեցաւ: Ո՛ գիտէ գայն տեսած ատենն ինչքա՛ն անցան բազմայաղթ բանտարկելոյն մտքեն, գէթ Պուլոնեի բանակն ու Անգղիոյ կործանմանն ունեցած խորհուրդները յիշած ու այսպիսի բազմաշահ գիւտին առաջարկութիւնը մերժելուն վրայ դառնակսկիծ ցաւ ու զղջ զգացած է, որով ամենայն դիւրութեամբ կարող էր իր փափաքին հասնիլ: Ո՛րչափ մարդիկ կան որ այսպես ձեռքերնին անցած գեղեցիկ առիթներն ու յաջողութիւնները՝ անիոգութեամբ կամ անմտութեամբ կկորսընցընեն, եւ յետոյ անօգուտ ցաւ ու վիշտ կքաշեն՝ երբ ալ շատ ուշ է...

ԿԵՆՑԱՂՕՐՈՒՏ ԲԱՆԲ

ԲԱՐԻ ՄԱՐԴ ԵՒ ԲԱՐԻ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ,

ՅՕՐԻՆԵԱՑ

ՏԷՐ ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԽԿԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍԻ

Այն պատուաւոր եւ արժանավայել գաղափարը՝ զոր այս ընտիր երկասիրութեանս վրայ ստացեր ենիք, իգովեստից ազգային լրագրաց եւ բարեկամաց՝ արդ եւ անձամբ ընթեռնլով եւ քննելով տեսանք որ ամենայն իրօք իրաւացի եր եւ վայելուչ, վասնորոյ եւ կփութամք այս առթիս որ մեր շնորհապարտ գոհութիւնը մատուցանեմք Ամենապատիւ Սրբազանին՝ ոչ միայն անոր համար որ յարգամեծար սիրով հաճեցաւ իւր ձեռամբ մեզի իւր այս նոր եւ պատուական գրոցը երկու օրինակ ընծայ առաքելու, հապա մանաւանդ մեր առանձնական շնորհակալութեանն հետ ազգային հասարակաց երախտագիտութեանն այ բարգման ըլլամք իւր Սրբութեանը, որ այսպիսի ընտիր երկասիրութեամբք կճոխացընէ մեր Եկեղեցւոյն գանձը, եւ իր հովուական ախորժելի ձայնովը Սիոնի ճամբան կառաջնորդէ հօտին Գրիգորի, կըցուցընէ անոնց երկնաւոր փարախը, կսորվեցընէ կամրապնդէ զանոնք, եւ վնասակար գայլերուն խաբեբայ հնարքները նշաւակելով, սուրբ Հօտեն այն ժանտաժուռ գազանները կմերժէ կհալածէ իւր գօրաւոր գենքերովը:

Այս է ահա վախճան այս գեղեցիկ եւ կարեւոր գրոյս, յորում փիլիսոփայութիւն, աստուածաբանութիւն եւ պերճախօսութիւն միատեղ աջակցեալ՝ կսովրեցընեն թէ ինչ միջոցներով կըլլամք ԲԱՐԻ ՄԱՐԴ ԵՒ ԲԱՐԻ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ:

Ամենապատիւ Հեղինակը իւր այս ընտիր երկասիրութեանը մեծ յարգ մ'ալ կաւելցընէ անուվ՝ որ իւր նպատակ դրած է որ այս գիրքը աւելի իւր Ազգին պիտանի եւ շահաւոր ըլլէ, ուստի *Բարի մարդ եւ Բարի քրիստոնեայ* ըլլալ սովրեցընելուն հետ՝ կսովրեցընէ միանգամայն եւ *Բարի ՀԱՅ* եւ *Բարի ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ* ըլլալ: Այս գեղեցիկ վախճանաւ՝ սովրեցուցած քրիստոնեական եւ իմաստասիրական սկզբունքները՝ ազգային պատմութենէն եւ ազգային մատենագրաց եւ սուրբ Հարց խօսքերովը կհաստատէ եւ կբացայայտէ, որով եւ իւր ընթերցողաց ոգւոյն մեծապէս օգտակար կըլլայ:

Բայց ոչ ընդհատ իմամոզողական ձայնեն զոր առ Հօտն իւր կուղղէ՝ գօրաւոր է եւ պերճ իր ձայնը երբ Ազգիս բշնամեացը դէմ գայն կարձրկէ, անոնց՝ որ կրամբասեն ու կբարախօսեն մեր Առաքելական հայրենի Սուրբ Եկեղեցին, եւ անոնց՝ «որ յածին ընդ ծով եւ ընդ ցամաք առնել եկամուտ մի,» ինչպէս մարգարէաբար իսկ կգրուցեր Փրկիչն: Առջիններուն դէմ կհաստատէ թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին բնաւ շեղած չէ յուղղափառութենէն, եւ թէ միշտ հաւատարիմ է մնացած իւր վաղեմի հաւատոյ վարդապետութեանը: Իսկ երկրորդներուն՝ այսինքն բողոքականաց (բրօթեսդան) կցուցընէ թէ հրշալի հեռու է իրենց վարդապետութիւնը մեր Ս. Եկեղեցւոյն վարդապետութենէն, եւ թէ հրշալի ծուռ եւ անտեղի է իրենց բռնած ճամբան զՀայերը իրենց մոլորութեան մէջ ձգելու ատկի եւ շահու յուսով, որ օտար է ամենեւին Յիսուսի Քրիստոսի՝ որուն աշակերտ գոլ կպարծին, եւ կուզեն անմտաց հաւատացընել թէ Աւետարանին ճշմարտութիւնը իրենց միայն յայտնուած ըլլայ:

Մեր սուրբ Եկեղեցւոյն այս երկու տեսակ բըղնամիները — որ ինչպէս յայտնի է՝ իրարու ալ ոխերիմ բշնամի են — կմիաբանին սակայն մէկ կետի մը մէջ, բայց եւ երկուսն ալ իրարու հակառակ ոգւով՝ Պապականն ու Բողոքական՝ զատապարտելու զմեզ, որպէսզի երէ իրենց փաստերեն չհամոզուեցանք՝ բերած սարսափներեն զարհուրինք ու իրենց հետեւինք: Այս նիւթիս վրայ այսպէս կխորհրդածէ ամենապատիւ Հեղինակը.

« Նայէ մէկ մը, այս մարդկային ձայները որ կլսես, բաղդատէ առաքելական աստուածային խոստմունքներուն հետ, չսէ եւ մի շփոթիր: Պապականները կբարոզեն մէկ կողմն. « Թէ որ քրիստոնեայները Հռովմայու Պապին հնազանդ եւ հպատակ չըլլան, եւ անոր հետը հոգեւոր հաղորդակցութիւն չունենան՝ փրկութիւն չունենան ալիսի, եւ արքայութեան փառաց արժանի չեն, կորուստ են: » Մեկալ կողմն ալ նորա նման եւ կամ բողոքական անունով քարոզիչները, ասոնք ալ օրինակ առնելով պապականաց դրութիւնը՝ համաբաձակ կբարոզեն որ « Եթէ քրիստոնեայները մեր ժողովքին փորձուած անձնատուր անդամ չըլլան, եւ երէ մեր վարդապետութեանը չհետեւին՝ փրկութիւն չունին, կորուստ են: »

« Հիմակ այս խօսքերը բաղդատէ Յիսուսի Քրիստոսի փրկչին մերոյ ամենագող. վճիռներուն հետը. « Ամէն ամէն ասեմ ձեզ, « զի որ հաւատայ յիս, ընդունի զկեանս յաւիտենականս « Յօհ. Ջ. 47: Այս են յաւիտենական կեանք, զի ծանիցեն զքեզ

« միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս « Քրիստոս : *Ան. ժԻ. 3* : » Բաղդատեցիք արդեօք առեւտրական ամենաճշմարիտ խօսքերը՝ մարդկային նորահնար մտախաբ խօսքերուն հետ, քանզի մարդահաճոյ ըլլալ կուզես՝ հարկաւ մարդկային ժողովը պիտի ճանչնաս, եւ անոնց համոզուած պիտի ըլլաս. սիրելի ուղղափառ ազգակից անգամ բաժնուելով եւ քրիստոնեական անբիծ եւ ճշմարիտ հաւատովհաստատուած սուրբ եկեղեցիդ ալ պիտի անարգես ու հալածես : Թող զպարզամիտս որոշեն բաժանեն իրենց ուղղափառ ազգային եկեղեցիեն, եւ թող հալածեն նախատական խօսքերով զմեզ, որ մեր վրայ ալ կատարուի եւ մեզի ալ սեպհականուի այն երանութիւնը Յիսուսի Քրիստոսի երէ՝ « Երանի է ձեզ յորժամ « նախատիցեն զձեզ մարդիկ, եւ յորժամ որոշիցեն եւ նախա« տիցեն զձեզ եւ հանիցեն անուն ձեր զձեզէ վասն որդւոյ « մարդոյ, ուրախ լիջիք յաւուր յայնմիկ եւ ցնծասջիք, զի « վարձք ձեր բազումք են յերկինս : *Ղուկ. Զ. 22* :

« Գիտէք բարեմիտ ընթերցողք. Հայոց եկեղեցին քանիքանի երամներ քրիստոսական երանութեան մխիթարութիւնովը, բայց կցաւի Աստուծոյ շնորհքներուն դէմ մեղանչողներուն վրայ, վասնզի հաճոզուած է Հայոց եկեղեցին Պօղոս առաքեալէն որ կըսէ. « Այսուհետեւ որ զձեզ անարգէ, ոչ զմարդ « անարգէ, այլ զԱստուած՝ որ եւ ետ զՀոգին իւր սուրբ ի ձեզ : » *Ա. Թես. Դ. 8.*

Ութերորդ գլխոյն մէջ ալ զօրաւոր կերպով կը հերքէ Հռովմայեկեղեցւոյն փառասիրութիւնը՝ նոյն իսկ Քրիստոսի եւ առաքելոց՝ նա մանաւանդ Ս. Պետրոսի խօսքերովը. որով կցուցընէ թէ հրջափ հետեւուները կպատրին իրեն յաջորդները՝ երբ իրեն խոնարհական խօսքերուն եւ օրինակին չեն հետեւիր : Յետ բազում բանից իվերայ ածէ.

« Ապա զոր ընդ վայր կաշխատին այժմեան Հռովմայոց պապերը արտաքոյ սուրբ գրոց եւ նախնի սրբազան հարց եկեղեցւոյ առանդութեանց քարոզելու տեառակներով եւ քարոզիչներով, որպես թէ Քրիստոսի փառքը միայն Հռովմայոց գաղը եւ եկեղեցին ճանչցուի ամեն քրիստոնեայ ազգերէն : Ասով կջանան ամեն քրիստոնեայ ազգաց ժողովուրդները իրենց սեպհականելու, եւ մանաւանդ իրենց ունեցած մասնաւոր եւ հոգեւոր իշխանութիւնը ընդհանուր երեւցնելով, կարկատուն խօսքերով ամենայն քրիստոնէից տիրելու իբրեւ մի միայն գլուխ եկեղեցւոյ Քրիստոսի, ընդհանուր հաւատացեալներուն ընդհանրապէս իշխելու եւ հրամայելու համար :

Ծանր է եւ սաստիկ ծանր *Հերմուածող* եւ *Հերետիկոս* անունը՝ զոր յանպատճառ մեզի դէմ կուտան՝ հակառակ ամենելին ոչ միայն քրիստոնեական եղբայրսիրութեան, հապա նաեւ կանոնաց ընդհանուր եկեղեցւոյ, զոր եւ այսպէս կհաստատէ.

« Ուրեմն առաւել զրաբանութիւն է, եւ արտաքոյ կարգի եւ կրօնի քրիստոնէութեան՝ փառասիրութիւն Թ. Պիոս պապին այն համառօտագիր տետրակին մէջը գրած պահանջմունքը արեւելեան եկեղեցիին եւ ամեն քրիստոնեայ ազգերէն ասանկ գրելով. ինչպես վերն ալ յիշեցինք, եւ անոր եղծումն ալ սուրբ գրոց վկայութեամբ տուինք, թող այս տեղս ալ տեսնուի այն անհիմն խօսքերը, որ կգրէ երես 7 : « Գրեցինք Արեւելեցւոց, « որով մարդասիրապէս եւ փութաջան յորդորեցինք զիրենք « որ իկարծուղիկ միութեան դառանութեան զառնալոյ չանան, « վութան : Եւ երանի՛ թէ բոլոր ազգերնիդ երկնաւոր շնորհացը « անսալով՝ մոլորութիւնները ուրանալով՝ ճշութեան եւ միու« թեան հոգեւովխմիմիայն Քրիստոսի փառքը զառնար, ուսկից « ՒՈՒՈՐՈՎՀՆ ՀԵՌՈՒ է. ով որ չմիաբանիր այս սուրբ Պետրոսի « աթոռիս հետ, յորմէ առ ամենեսեան կծառալին զերամեծար « նաղորդութեան իրաւունքը, որում ընծայելի է ամենայն « ինազանդութիւն եւ պատիւ, եւ առ նա բոլոր եկեղեցին՝ այսին, « քան ամեն դիեն հաւատացեալք պետք է որ գան, միանան ժողո« վին իրեն գերազոյն գլխաւորութեանը համար : »

« Բայց գիտեմ համագոյն սիրելի ընթերցող, դուն ալ պիտի ըսես ինծի, քէ որ այս հրաւիրանաց ձայներուն չլսենք նէ՝ նայէ ինչ սոսկալի անարգանաց ձայներ կառնեմք. *հերձուած* եւ *հերետիկոս* անուն կուտան մեզի : Ձես մի գիտեր սիրելի. մարմնոյն ցաւը գլուխը կզգայ, մարմնոյն անարգութիւնը գլխոյն կվերաբերի, տես մեր եկեղեցւոյն գլուխ Յիսուս Քրիստոսը կընդունիմք. ապա մեր եկեղեցւոյն հալածմունքը եւ անարգութիւնը անշուշտ առ Քրիստոս կվերաբերի : Յիշէ, Սաւուղին Քրիստոսի եկեղեցին հալածած ժամանակը այն հալածմունքը Յիսուս իւր վրան առնելով կըսէր. « Սաւուղ « Սաւուղ, զի հալածես զիս : » *Գործ. Թ. 4* : Վասնզի այն ժամանակները անանկ մեկ յարաչէք մը շինծու գլուխ եկեղեցւոյ չէր տեսնուեր, ոչ առաքեալներուն եւ ոչ առաքելոց աշակերտներուն, այլ միայն Քրիստոս Յիսուս կմանաչէին ընդհանուր եկեղեցւոյն ամենակալ եւ ամենազօր գլուխ, եւ մի միայն հովիւ քաջ բանաւոր հօտին. վասնորոյ հաւատացելոց հալածուիլը, նեղուիլը, չարչարուիլ եւ անարգուիլը՝ Յիսուս իրեն կընդունէր : « Արդ՝ բնաւ չտրտմիր եւ չցաւիր Հայոց ուղղափառ եկեղեցին անանկ հնարուած հերձուածողութեան ձայներէն, որ Հռովմայոց այժմեան պապերէն եկած կըլլայ. վասնզի Յիսուսի Քրիստոսի սիրելի աշակերտներն ալ եւ Հրեից ազգին ճշմարիտ հաւատացեալները կլսէին անանկ ձայներ, ինչպէս կկարդամք Գործք առաքելոց սուրբ գրքին մէջը :...

« Թող անունք հերձուած անուանեն, բայց մեր տէր Յիսուս Քրիստոսը այն հաւատացեալները իրեն ճշմարտութեանը աշակերտ կընդունի, եւ իրեն հոգեւոր եւ յաւիտենական փրկութեան ազատութեան շնորհացը հաղորդ ընել կխոստանայ. « Եւ ասէր Յիսուս առ Հրեայսն հաւատացեալս, եթէ « դուք կացջիք իբրանի իմում, ճշմարիտ աշակերտք իմ էք, եւ « ծանիջիք զճշմարտութիւնն, եւ ճշմարտութիւնն ազատեսցէ « զձեզ : » *Յովհ. Ը. 31-32* :

« Այսօրինակ դատում մըն է այժմեան Թ. Պիոս պապին ըրածն ալ, զինքը ճանաչողը իբրեւ անսխալ հրամայող եւ ընդհանրական գլուխ եկեղեցւոյն Քրիստոսի, ու իրեն հնազանդողները՝ Ուղղափառ կանուանէ. բայց չընդունողը չճանաչողը՝ Հերձուած եւ Հերետիկոս կհրատարակէ, որ ըստ ամենայնի սուրբ Աւետարանին հակառակ է, որովհետեւ սուրբ Աւետարանին մէջը ասանկ մեկ դրութիւն մը չտեսնուիր. Յիսուս Քրիստոսէն եւ սրբազան առաքեալներէն ասանկ մեկ անտեղի վարդապետութիւն մը չլսուիր, որն որ այս այժմեան պապերէն միայն կլսեն ուղղափառ քրիստոնեայները, մանաւանդ՝ Հայոց ուղղափառ եկեղեցւոյն բարեպաշտ ժողովուրդը այսօրուան օրս՝ այս ամենասխալ դատումը : Արդէն այժմեան Հռովմայոց պապերը տիեզերական սուրբ ժողովքներն անգամ բնաւ չեն նկատեր՝ քէ որոնց կըսուի հերձուած եւ մոլորեալ : Սուրբ ժողովները անոնց կըսէին հերձուած եւ մոլորեալ՝ որ քրիստոնէական սուրբ հաւատոյ ուղղափառութեանն, աւետարանական եւ առաքելական բացայայտ ճշմարտութեան եւ ուղղափառութեան կհակառակէին. ինչպես մեկքանին դնենք այս տեղս՝ որ ճանչնան հիմակուան Հռովմայոց պապերը հերձուածները հերետիկոսները :.....

« Հիմակ թող սորվին այժմեան պապերը, քէ ով ոք կան ւանին հերձուած, հերետիկոս եւ մոլորեալ, անոնք՝ որ կմոլորին եւ կսխալին իբանս հաւատոյ, եւ կհերքեն կմերժեն աստուածային եւ առաքելական ճշմարտութիւնը՝ յայտնի հակառակելով, տիեզերական սուրբ ժողովքներուն մէջ ալ պիտի քննուին, եւ երբոր յամառեալ մնան նոյն աղանդին եւ մոլորութեանը մէջ՝ յայնժամ պիտի անուանին իրաւամբ հերձուած, հերետիկոս եւ մոլորեալ :

« Թող սորվին սրբազան առաքեալներէն Հռովմայոց այժմեան պապերը. աշխարհային բռնութեան չար ոգին մերժելով իրենցմէ՝ մտիկ ընեն Պօղոս առաքեալին, որ կգրէ Տիտոս աշակերտին. « Յառնէ հերձուածողն, յետ միանգամ եւ երկիցս « խրատելոյ՝ հրաժարեաջիր : » *Տիտ. Գ. 10* : Կհարցունեմ պա-

պերուն, եւ կամ այս Թ. Պիոս պապին. արդեօք այս հերձուածները որոնք էին. եւ կամ ով կրնան ըլլալ, միթէ կա՞ր այն ժամանակը պապականութիւն, միթէ սրբազան առաքեալները ասանկ մէկ շինծու քրիստոնէական միութեան կեդրոն Հռովմայոյ մէջ հաստատած ունէին, եւ կամ հիմակուան պապերուն պէս աշխարհի բազատորութեան բազ գլուխնին ղրած, գօրք եւ գօրապետ եւ սուր իձեռին՝ առաքեալներէն մէկը կա՞ր մի, Հռովմայոյ մէջ բազմուած նստած ու պարծեցող, թէ ես եմ ընդհանուր տիեզերական եկեղեցւոյն Քրիստոսի ընդհանրական գլուխ եւ ամենուն վրայ իշխող հրամայող եւ տիրող. եւ կամ սրբազան առաքեալները միթէ կ՚բարոզէին, որ Հռովմ է մայր հաւատոյ, հետեւաբար թէ հերձուած եւ հերետիկոս են անոնք որ Հռովմայոյ այսպիսի իշխանութեանը հնազանդ չեն, եւ կամ չեն ընդունիր :...

« Թող այս ալ սորվին, որ հերձուած եւ հերետիկոս որո՞նք կըսուին. անոնք պիտի անուանին հերձուած եւ հերետիկոս՝ որ առաքելոց քարոզութեանը եւ վարդապետութեանը յայտնի հակառակելով՝ գայթակղութիւն կուտան հաւատացեալներուն. ինչպես սրբազան առաքելոց ժամանակը անգամ ասանկներ երեւեցան, որոնցմէ հեռու մնալու եւ հաղորդակցութիւն չընելու սաստիկ պատուիրներ կուտային հաւատացեալներուն առաքեալները : « Եթէ ոք գայցէ առ ձեզ եւ զվարդապետու-« թիւնս զայս ոչ ունիցի, մի ընդունիջիք զնա խուն, եւ մի « ողջոյն տայցէք նմա, եւ որ ասացէ նմա՝ ողջոյն, կցորդ « լիցի չարեաց գործոց նորա : » *Բ. Յովհ. Ա.* 10 : Ասոր պէս է Պօղոս առաքելոյն պատուիրներն ալ: *Տիտ.* Գ. 10 : *Հռոմ. ԺԶ.* 17 :

« Ասոնցմով թող համոզուին այժմեան պապերը, ճանչնալու աղանդապետները եւ աղանդաւորները, եւ երբ անոնց վրայով խօսելու եւ գրելու ըլլան՝ իրաւամբ կրնան անուանել զանոնք հերձուած, հերետիկոս եւ մոլորեալ, մանաւանդ այս Թ. Պիոս պապը համառօտագիր տետրակներ ցրուելէն յառաջ պէտք էր որ՝ մէկմը կարդար եւ սորվէր Հռովմայոյ եկեղեցւոյն մեծ վարդապետ Օգոստինոսին հերձուածոց եւ հերետիկոսաց համար գրածը եւ ըրած քննութիւնը, որուն մէջ յայտնի կընէ թէ՝ որո՞նց կըսուի հերձուած եւ հերետիկոս. ինչպես որ Սիմոնեաններէն կսկսի մինչեւ Պելագեաններուն կուգայ : Օգոս. ձառ. յաղագս հերձուածոց՝ առ Կուստվուդուդեոս :

« Բայց կարծեմ որ՝ Օգոստինոսի, Աքանասի, Բարսղի, Գրիգորի Նեւսացւոյն, Վիկտորինոսի ափրիկեցւոյն եւ Գիդիմոսի գրած ճառերը հերձուածոց եւ հերետիկոսաց համար վերստին կարդալու ըլլայ այս Թ. Պիոս պապը, չպիտի համարձակի հերձուածողութեան եւ հերետիկոսութեան սլաքներովը եւ նետերովը Հայոց եկեղեցւոյն համբերատար սիրտը վիրաւորելու : « Նետք տղայոց՝ եղեն վէրք նոցա, տկարացան ինոսա « լեզուք նոցա, եւ խռովեցան ամենեքեան, որք հայէին ընդ « նոսա : » *Սաղ. ԿԴ.* 8 : Բայց այս ուրիշ պատճառաւ չէ, այլ իրեն ժողովուրդ որպայու համար, եւ ինքզինքին մեծցնելու, եւ Քրիստոսի վրկարար արեամբը գնեալ բոլոր հաւատացեալներուն վրայ իշխելու եւ տիրելու համար՝ իբրեւ նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս՝ Ո՞վ անտանելի ժլատութիւն, որով մեծամեծ գայթակղութիւն կպատճառի. արդեօք այս պապերը չեն մի հեղինակ ըլլար ուղղափառ քրիստոնեայներուն մեկզմեկու բշնամութեան եւ ատելութեան աչօք նայելու, համազգիք զհամազգայինս, եղբարք զեղբարս, բարեկամք զբարեկամս հերձուած եւ հերետիկոս կանչելու : Այս ատելութեան չար ոգին չէ՞ որ կենարարին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղբայրսիրութեան պատուէրը եւ հրամանը խանգարել եւ մերժել կուտայ. եւ ով որ այս ատելութեան չար ոգին ունի՝ հարկաւ ատելութիւնը հաստատել՝ եւ քրիստոսական սէրը մերժել կնայի : « Պատուիրան նոր տամ ձեզ, զի սիրեսջիք զմիմեանս, որպես սիրեցի « ես զձեզ, զի եւ դուք սիրեսջիք զմիմեանս : » *Յովհ. ԺԳ.* 34 :

« Ինչո՞ւ համար այս Թ. Պիոս պապը կհակառակի Քրիստոսի հրամանացը եւ պատուիրանացը, ու ասով պարտաւոր կգտնուի ամեն քրիստոսական օրէնքներուն. ըստ այնմ. « Որ ոք զա-« մենայն օրէնսն պահիցէ եւ միով իւիք գրիցէ՝ եղեւ ամենայն « օրինացն պարտապան : » *Յակ. Բ.* 10 :

« Ինչո՞ւ համար է որ՝ հեղինակ եւ օրինակ չունենար իրեն մտացը առջեւը Պօղոս եւ Պետրոս սրբազան առաքեալները, որոնք որ կպատուիրեն. « Եւ մի ունէք պարտապան գտանիցիք, « բայց զմիմեանս սիրելոյ, զի որ սիրէ զընկերն՝ զօրինսն կա-« տարէ : *Հռոմ. ԺԴ.* 8 : Նախ քան զամենայն՝ սէր սերտ ունել « ընդ միմեանս : » *Ա. Պետ.* Դ. 8 :...

« Հիմա նայէ այս Թ. Պիոս պապին պղտոր եւ վատ խորհուրդներուն պտուղը՝ որ ճաշակողները պիտի զգան նորանոր ատելութեան, խռովութեան, եւ զրպարտութեան դառնութիւն մը, տես ասոր մեծ չանդգնութիւնը, որ Հայոց ազգին ընդհանուր մեծ մասին եռեւեռ ինկած է, եւ կջանայ որ ինքզինքը պաշտել տայ Յիսուսի Քրիստոսի պէս, եւ իբրեւ Հռովմայոյ մասնաւոր եկեղեցին կանուանէ ընդհանրութեան հաւատքով եւ կարուղիկէ տիեզերական, իշխող իվերայ ամենայն ազգաց եկեղեցեացն Քրիստոսի, որ այս ընդհանուր տիեզերական իշխանութիւնը, որ կարդուղիկութիւն ալ կըսուի, միայն Յիսուսի Քրիստոսի վրայ է, եւ հայր Աստուած նախասահմաներ է այսպէս, ինչպէս կկարդանք սուրբ Աւետարանը, եւ ասանկ համոզուած պիտի ըլլան ուղղափառ եւ բարեպաշտ քրիստոնեայները. « Հայր՝ « հասեալ է ժամ, փառաւորեա զորդի քո, զի եւ որդի քո « փառաւորեսցէ զքեզ: Որպէս ետուր իշխանութիւն իվերայ ամենայն մարմնոյ : » *Յովհ. ԺԷ.* 1-2 : Թող այս մասին ոդեկ մը յուսայուր մտաց աչօք նային մեր հայազգի պապական եղբայրները, ինչպէս որ մենք մեր ուղղափառ աչօք կնայինք, եւ տիեզերական ընդհանրական կարուղիկեութեան կատարեալ իշխանութիւնը իվերայ աստուածային փրկարար անձին Յիսուսի Քրիստոսի կխոստովանինք : »

Այս խօսքերուն ճշմարտութիւնը աստուածաբանութեամբ դարձեալ հաստատելէն ետեւ, բնականապէս կգարմանայ Սմենապատիւ Հեղինակը թէ ինչպէս կրնայ ըլլայ որ ազգայնոց մէջէն ուսեալ անձինք որ իրենց սուրբ Հարցը հմտութիւնն պէտք էր ունենային, որով եւ անոնց ճամբան գիտնային ու մեր եկեղեցւոյ վարդապետութեանը անարատ սրբութեան ալ հաւատացած ըլլային, իրենք ընդհակառակն ձեռն տան բանիւ եւ գործով գմեզ բամբասող եւ անուանարկ ընողներուն, եւ փոխանակ իրենց ճանչցած ճշմարտութեանը ջատագով ըլլալու՝ անմեկնելի կոյր նախապաշարման մը (չըսենք վատ շահասիրութեան մը կամ երկրաւոր յոյսերու) զոհ կըլնեն գայն :

« Ի՞նչ ըսենք, Մխիթարեան պատուելիները սուրբ գիրքերն չեն մի հաւատացած, եւ կամ խղճմտանքնին մարդահաճութեան խոր ննջման մէջ ձգեր են, եւ կամ Սարգիս Շնորհալին չեն մի կարդացեր, որ կգրէ. « Զար է մարդահաճութիւն, չար եւ « կորուսիչ հոգւոց. չար է եւ աչառելն ունէք յանիրաւի, եւ « սուգուեալ են յաստուածային զրոց, մանաւանդ թէ ընդ « մեծամեծ դատաստանօք անկեալ. ըստ այնմ. Աստուած « ցրուեսցէ զոսկերս մարդահաճոյից, եւ թէ տակաւին մարդկան « հաճոյ լինիի, ապա Քրիստոսի ծառայ ոչ էի : Տեսանես զմե-« ծութիւն չարին, եւ որ իՔրիստոսի ծառայութենէն գլուխ « տարագիր առնել : » *իմէկ. Յակ. Բ.* 1: *Ճառ. Զ.*: Զէ, չէ այնպէս. այլ իվերայ այսը ամենայնի իրենց անձանց ղիւրութիւնը շահասիրութիւնը եւ ժամանակաւոր հանգստութիւնը պաշտպանելու համար պապական կողմնակցութիւնն ընելով՝ այս օրուան օրը անխիղճ իրենց բուն իսկ ազգային ուղղափառ եւ սուրբ եկեղեցին մերժելով, հալածելով եւ անարգելով՝ յատուկ գիր տուած են Թ. Պիոս պապին, որ ան ալ իրեն նոր հանած համառօտագիրը տետրակին մէջ անոնց տուած արժանանախատ գրութենէն քաղելով՝ եւ իբրեւ իրեն սնապարծութեանը երկիւղիւ եւ մարդահաճութեամբ պաշտպան ցուցանելով՝ կըսէ . « Եւ « Վենետիկ նստող Մխիթարեան միաբանից վարդապետու-

« թեանը վրայօք ամենայն հակաճառութիւն եւ կասկածը վեր-
« ցունելու համար, կուզենք որ գիտնաք թէ՝ նոյն կրօնաւոր-
« ները իրենց ուղղափառ հաւատքին եւ վարդապետութեան
« յուսալայծառ զառանութիւնը եւ յայտարարութիւնը սկսաք
« եղած ստորագրութիւններով մեզի խնդրեցին, որ մեզի
« ծայրագոյն մխիթարութիւն տուած, եւ մեր բաղձանքը լիուլի
« հաճեցոյց : Վասնզի ոչ միայն ճոխ բանիւք եւ մատուիւք
« յօժարակամ սրտիւ կխոստովանին եւ կընդունին Հռովմայ
« քահանայապետներէն եւ սուրբ ժողովքներէն եղած կամ
« ելլելու վճիռները ու կարգադրութիւնները, եւ մասնաւո-
« րապէս անոնք որ ներձուածոյից հետ յաստուածայինն հա-
« դորդակցութիւնը կարգիլեն, հապա նաեւ բաց եւ անվատա-
« բուակ կյայտնեն, (ըսելով կսկսի Մխիթարեանց գրածը
« յառաջ բերելով կրկնել թէ) Աղգերնուն մեկ մասը՝ որուն
« բարեացը եւ օգտին առաւելապէս միայն կարգեալ է իրենց
« կրօնքը, խնդճարար բաժանեալ կգտնուի իկաթոլիկէ առա-
« քելական հռովմեական հաղորդութենէն, ոստի կյայտնեն թէ
« որոնք որ սուրբ հռովմեական առաքելական եկեղեցին իրեն
« որդիք կճանչնայ նէ, իրենք ալ զանոնք իրենց եղբայր
« կճանչնան ու կընդգրկեն, եւ ներձուածոյ Հայոց մոլորու-
« թիւնները զատապարտելով՝ կխոստովանին, որ անոնք Յի-
« սուսիԲրիստոսի հշմարիտ եկեղեցիեն դուրս են, եւ կխոստա-
« նան՝ որ ոչ երբէք պիտի դադարին ազօթելու, քարոզելու, եւ
« բանիւք եւ արդեամբք եւ գրովք հոգալու, որ ան մոլորեալք
« իմի միայն Յիսուսի Քրիստոսի փարախը դառնան, որուն
« միայն գերագոյն հովիւ գլուխ եւ կեդրոն է Հռովմայ քահա-
« նայապետը, առաքեալապետին Պետրոսի յաջորդը : »

« Կտեսնամ Մխիթարեանց կամակոր եւ անխիղճ մտօք ճշմարտութիւնը մերժելնին. արդարեւ չեին ատոնք այնքան ամօթապարտ եւ քստմնելի, թէ որ անծանօթ չըլլային Հայոց Եկեղեցւոյն ուղղափառութեանը եւ բարեպաշտութեանը, ինչ պէս որ կան անանկները, որոնք միայն սորված են գրպարտելու Հայոց եկեղեցին, ներձուած եւ ներետիկոս շաղփաղփելով. բայց այս Մխիթարեանք քաջ գիտեն որ՝ Հայոց եկեղեցին իսրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորչէն ունի հաստատուն պատճառ շնորհիւ սուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ, եւ անխախտ կպահեն մինչեւ ցայսօր ողջամիտ վարդապետութիւնը եւ ամեն խորհրդաւոր առանդութիւնները, որ համեմատ է սուրբ Աւետարանին եւ առաքելական վարդապետութեան եւ աւանդութեան : Եւ այս Մխիթարեանք մեր ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյն Հարց սրբոց եւ շնորհալի վարդապետաց աքանչելի մատենագրութիւնները՝ ոչ թէ միայն կարդացած են, այլ եւ շատերն ալ տպագրած են եւ իրենք ալ ասոնց ողջամիտ վարդապետութիւնը կզրուեն, եւ իրենց վանքին մէջ նոյն իսկ մեր Հայոց եկեղեցւոյն շարականով եւ ժամագրքով, ծեսով եւ արարողութիւնով ժամերգութիւններին կկատարեն, եւ պիտի պահեն այս ամենը, թէ որ Մխիթար Աբբային սահմանադրութիւնը եւ կտակագիրը չեն խարդախած եւ կամ այլայլած : Ուրեմն այն տուած գրերնին այս Թ. Պիոս պապին՝ իրենց բուն իսկ ճանչցուած եւ ընդունած ճշմարտութեանը հակառակ է եւ յայտնի մարդահատութիւն :

« Արդ կպարտաւորիմ հարցունելու այս տեղս որ՝ մեկ եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը եւ բարեպաշտութիւնը ուրկից պիտի իմացուի : Զի որ իրեն ընդունած եւ խոստովանած վարդապետութենեն յայտնի պիտի ըլլայ, թէ որ համեմատ է սուրբ Աւետարանին եւ առաքելական վարդապետութեան եւ աւանդութեան՝ ուղղափառ է եւ բարեպաշտ. ապա թէ ոչ, ներետիկոս է եւ մոլորեալ : Ասոր համար չէ որ կգրէ Յովհաննես աւետարանիչը. « Ամենայն որ անցանէ՝ եւ ոչ կայ իվարդապետութեան Քրիստոսի, զԱստուած ոչ ճանաչէ, եւ որ կայ իվարդապետութեանն, նա եւ զՈրդի եւ զՀայր ընդունի: Եթէ ոք գայցէ առ ձեզ՝ եւ զվարդապետութիւնս զայս ոչ ունիցի, մի ընդունիցիք զնա իտուն, եւ մի ողջոյն տայցէք նմա : Եւ որ ասացէ նմա ողջոյն՝ կցորդ լինի չարեաց գործոց նորա : » *Բ. Յովհ. Ա.* 9-10-11 :

« Ապաքէն յայտնի իսկ է ողջամիտ վարդապետութիւնը եւ ուղղափառ խոստովանութիւնը Հայոց եկեղեցւոյն՝ իրենց առանդուած քրիստոնեական ճշմարիտ հաւատոյ ուղղափառ վարդապետութիւնները անխախտ եւ առանց այլայլելու պահելովը, զորոնք եկեղեցական գիրքերովը հանդիսացուցեր է եւ կհանդիսացուցանէ, եւ բնաւ երբէք չէ ընդուներ եւ չընդունիր հակառակ սուրբ Աւետարանին եւ առաքելական վարդապետութենանց եւ աւանդութեանց նորահնար վարդապետութիւն մը : Ուրեմն ճշմարտասէր եւ բարեմիտ աստուածաբաններուն վճռովը՝ այսօրուան օրս Հայոց եկեղեցին ուղղափառ է եւ բարեպաշտ. իսկ Մխիթարեանք այն ամենահերքելի գրովնին, որ գրած են առ Թ. Պիոս պապն՝ արդարեւ կարի անիրաւութեամբ զրպարտութիւն ըրած են մարդահատութեան ոգւով :

« Այս տեղս երեւելի արանց այն առածները կլիշեն Հայոց եկեղեցւոյ հարագատ որդիքը, ու մեծամեծ ուրախութեան եւ մխիթարութեան զգացմունքներ կունենան անոնցմով. « Ջատնանէ ինչ մեզ եւ ոչ մի հակառակութիւն; եթէ չտիրեսցէ եւ ոչ մի յանցաւորութիւն : Անմեղութիւնն ոչ ուստեք երկնչի: » Միտք անխիղճ եւ ուղղասէր՝ աներկբայ այնպես ընդունի « զսուտ գրպարտութիւնս, որպես վէմ ապառաժ գալիս ծո- « վուս, սա վրդովի՜ մա անշարժ կայ : Ցամօք արա զհամբաւն « զհակառակն գործելով համբաւոյն. *Տարեգ. Առաք. եր.* 93: « Հոգը լիցին քեզ գայնպիսի գատմանց, որք կարող են բարի « կամ չար գքեզ առնել : Զոր ասիցէ գքեն մարդ ոք իմարդ- « կանէ, խոյ ականջօք գանց արա, չարք՝ քայլիս իբերանց « չափեն գայլս : Զի ոք պատրաստական իդատել որպես « գայնոսիկ, որք կարօտին անաչառ դատաւորին » *Անդ եր.* 96

« Ուրեմն Մխիթարեանք մեր համազգի պատուելիք եւ եթէ օտարազգի սիրելիք, քոյ մարդահատութիւնով եւ կամ քշնամութիւնով անարգեն, գրպարտեն մեր Հայոց ուղղափառ եկեղեցին ներձուած եւ ներետիկոս անուանարկխօսքերով, գրերով եւ տետրակներով: Բայց Հայոց եկեղեցին բնաւ իրեն վրայ ամօթ չհամարիր եւ համբերատար ոգւով կտանի անոնց հայածմունքները եւ անկարգութիւնները. իրեն ուղղափառ հաւատքը, աներկբայ յոյսը եւ կատարեալ սէրը հաստատած է իվերայ անփոփոխելի եւ յաւիտենական ճշմարտութեան Հօր Աստուծոյ եւ Որդւոյն միածնի Յիսուսի Քրիստոսի եւ Հոգւոյն սրբոյ : Վասնորոյ Հայոց եկեղեցին իրաւամբ ձայնակից ըլլալով Պօղոս առաքեալին հետը կաղաղակէ. « Վասնորոյ եւ « զայս չարչարանս կրեմ, այլ ոչ ինչ ամօթ համարիմ, քանզի « գիտեմ յո հաւատացեալ եմ, թէ կարող է զտանանդն իմ պահել « յօրն յայն : » *Բ. Տիմ. Ա.* 12:

« Ինչ կրսենք, Մխիթարեան պատուելիները միթէ չունին կարողութիւն նախնի դարերու մէջ գտնուած յիշատակաց արժանի առաջին պապերուն վարքերնին եւ առաքելական հոգեւոր վաստակնին եւ արդիւնքնին, միջին դարէն մինչեւ հիմա եկած պապերուն վարուց եւ հակառակ առաքելական պաշտամանն եւ վարդապետութեան գործոցը հետ բաղդատելու :

« Այո, քաջ գիտեն եւ ծանօթ են. բայց իրենց անձանց դիտութեանը եւ վանականն հանգստութեանը, եւ աշխարհի մէջ հանարձակ ըլլալու իրենց անձանց շահուն եւ օգտին համար բաղդ տեսնելը իրենց բանին ձեռք չտար. թէ որ ճշմարտասէր հոգով աչքնին պապերուն վարքը եւ գործքը բաղդատեն առաջին դարուց պապերուն յիշատակաց արժանի վարքերուն հետը, պիտի իրենք ալ համոզուին մերժելու այժմեան պապերը, բայց չեն կրնար. վասնզի ըստ առածին. « Դիւրաւ լուծ խիստ « սեղոյ գճշմարտութիւն, որոյ կամք գիետ է խնդրել գանձին « դիւրութիւն :... »

« Հայոց եկեղեցին մարդապաշտութիւնը եւ մարդահատութիւնը կմերժէ Պօղոս առաքելոյն խօսքովը. « Արդ մարդկան հա- « ճոյ լինինիցիմ, թէ Աստուծոյ. կամ խնդրիցեմ մարդկան հաճոյ « լինել. թէ տակաւին մարդկան հաճոյ լինիի, ապա Քրիստոսի « ծառայ ոչ էի » . *Գաղ. Ա.* 10: Բայց Մխիթարեան պատուելիները թող իշնորհուկս պապական մարդահատութեան բացայայտ գրով Թ. Պիոս պապին անպատրուակ խոստովանան՝ այս մեր ուղղափառ եկեղեցւոյն բարեպաշտ ժողովրդոց հետը յաստուածայինն հաղորդակցութիւն չընելուս : Թող գիտնան այս պատուելիները, որ Հայոց եկեղեցին ոչ միայն կմերժէ մարդահատութիւնը, այլ եւ մարդահատոյ անձանց խարդախ եւ դա-

ւաճան հաղորդակցութիւնը բնաւ չընդունիր : Թող գիտնան որ Հայոց եկեղեցւոյն հարազատ մանկունքը աստուածային շնորհաց եւ փառաց հաղորդակցութիւնը կընդունին եկեղեցւոյ քրիստոսադիր սրբարար եւ փրկարար խորհուրդներուն միջոցաւը, որ կմատակարարի աստուածահաճոյ եւ ուղղափառ առաքելաշաւիղ եպիսկոպոսաց եւ երիցանց միջնորդութեամբը:

Ուրեմն այս մասին բնդ չաշխատին Մխիթարեանք խաբելու զմեզ, եւ Պապական մարդահաճութեան լուծին մէջ ձգելու եւ ընկճելու, որովհետեւ մեր ուղղափառ եկեղեցւոյ հաւատարիմ եւ հարազատ բարեպաշտ որդիքը համոզուած են սուրբ գիրքերէն, որ Հօր Աստուծոյ ամենակալին եւ ամենակարողին կենդանի հաւատով հաճոյանալ պէտք է, վասնզի խրատուած է Պօղոս առաքեալն երէ՝ « Առանց հաւատոյ անհնար է հա-« ճոյ լինել Աստուծոյ » *Եբր. ԺԱ.* 6: Եւ գիտեն որ՝ հաւատարիմ է Հայր Աստուած ճշմարիտ, եւ անսուտ են խոստմունք նորա որ միշտ կհաճի իրեն ճշմարիտ եւ բարեպաշտ հաւատացեալները հաղորդակից ընել իրեն միածին որդւոյն Յիսուսի Քրիստոսի աստուածային շնորհաց եւ փառաց, ըստ սրբազան Առաքելոյն բանի. « Հաւատարիմ է Աստուած, որով կոչեցարուք ի հա-« ղորդութիւն որդւոյ նորա Յիսուսի Քրիստոսի տեառն մերոյ: « Աղաչեմ զձեզ, եղբարք, անուամբ տեառն մերոյ Յիսուսի « Քրիստոսի, զի զնոյն բան ունիցիք ամենեքեան, եւ մի իցեն « ի ձեզ ներբուածք, քանզի հիք հաստատեալ ինոյն միտս, եւ « ինոյն հանճար »: *Ա. Կորն. Ա.* 9—10. *Մատ. Ե.* 23:

Ուստի համազգային սիրելիք, աստուածային շնորհաց եւ փառաց հաղորդ ըլլալու յոյսերնիս պիտի հաստատ ունենանք Հօր Աստուծոյ կոչմանը եւ նախասահմանութեանը ըստ Առաքելոյն: Ապա թէ որ մեկը մեր այս հաստատ յոյսը այլայլելու ըլլայ կամ շարժելու՝ օտարաձայն հնչուցիչ մը եղած կըլլայ եւ քրիստոնէական միաբանութիւնը նորաձեւ վարդապետութիւնով անմիաբանութեան եւ երկպառակութեան փոխած կըլլայ, հակառակութեան որոմնացան կհամարուի՝ եւ ուր տեղ կբարդուի այս հակառակ վարդապետութիւնը՝ յայտնի ներբուածողութիւն է, ըստ առաքելոյն վերոգրեալ ազդարարութեան: « Եւ մի իցեն ի ձեզ ներբուածք, քանզի հիք հաստատեալք ինոյն « միտս եւ ինոյն հանճար »:

Ուրեմն այս ներբուածողութեանը հաղորդ չենք կրնար ըլլալ, եւ մանաւանդ ոչ ամիտ վարդապետութեամբ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի եւ սրբազան գրոց համոզուած մըտքերնիս այն Մխիթարեան հաստատութիւնք չեն կարող եւ չպիտի կարողանան յեղափոխել ինոյն ներբուածողութիւն: Սակայն թողունք Պապական եւ Մխիթարեան հակառակախոհ ունայնաբանութիւնները՝ իրենց միայն հաճելի ...:

Բայց շատ երկայն կըլլար քէ որ ուզենք ըլլալիք հոս բոլոր իւր գօրաւոր ձեռնարկութիւնները ամփովել: Յուսամք որ այս տուած համառօտութիւննիս կրնայ ընդհանուր գաղափար մը տալ այս գրոց պատուականութեանն ու պիտանաւորութեանը, որով եւ մեր ընթերցողաց մէջ անոնք՝ որ դեռ չեն կարդացած կամ ձեռնըրնին չէ հասած (որոց համար է գլխաւորապէս մեր այս քաղուածքը) վափաքնին գայ ամբողջն ընթեռնոյ, եւ խրատեալ իճշմարիտ բանից անտի՝ ջանայոյ ԲԱՐԻ ՄԱՐԴ ԵՒ ԲԱՐԻ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ լինել, եւ առաքինի եւ կատարեալ հաւատով եւ բարի գործով՝ յաւիտենական եւ երջանիկ կենաց արժանաւոր:

ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄՈՐ ԿՈՒՍԻ.

Քրիստոսի Տեառն մերոյ մանուանն 23որդ տարին՝ իւր Մայրը Մարիամ երկրիս վրայի կեանքը կնքեց ամենայն սրբութեամբ, ինչպես որ սկսած էր:

Քրիստոսի այն սիրելի աշակերտին հետ, զոր իւր Աստուածորդին Յիսուս խաչին վրայեն իրեն որդեգիր տուեր էր, Նփեսոս երթալեն ետքը՝ նորեն դարձաւ եկաւ Դողգոթայ լերան ստորոտը, հոն հոգին առաւելու համար, զոր իւր մայրական հոգին երբեք բողուցած չէր: Վերջին անգամ մըն ալ ուզեց տեսնել իւր նախահօրը Դաւթի քաղաքը, ուր թագապսակ Մարգարէին վերջի սերունդը արքունի գառազանի տեղ եդեզ մը, եւ պսակի տեղ փշեր ունեցեր էր:

Արդ Երուսաղէմայ մէջ իւր համանուն Մարիամին տունը քաշուեցաւ՝ որ Մարկոս Աւետարանչին մայրն էր, որպեսզի հոն հոգին ու մարմինը իւր Արարչին ձեռքն առանդ, ընդունուած ժամանակին պես ամբիծ անարատ: Եւ մանուան ատենը, մայրական աղիքն որ նախ զգացեր էին Նազարէթ քաղաքին մէջ կրած որդւոյն Աստուածութիւնը եւ Դողգոթայի ցաւերովը պատռտեր էին, անգամ մըն ալ բունդ ելան խայտացին ցնծալով մարդացեալ Աստուծոյն յիշատակաւը: Սուրբ Կոյսն ուզեց որ բոլոր իւր Աստուածորդւոյն աշակերտներն անկողնոյն բոլորտիքը ժողոված, իրմէ ընդունին եւ սրտերնուն մէջ պահեն այս կենդանի յիշատակը, ինչպես որ իւր հոգին պահած էր զայն՝ անոնց առանդելու համար:

Սուրբ Դիոնեսիոս արիոսպագացին՝ որ այս սքանչելի հրաժարականին ներկայ էր, մանրամասն սուրբ Յովհաննես դամասկացւոյն պատմեց, որ եւ ինքն ամենայն հաւատարմութեամբ մեզ առանդեց:

Մարիամու վերջի խօսքը հաւատոյ եւ երկնային սիրոյ վրայ եղեր է: Սուրբ Կոյսն հոգին առանդելուն պես կըսե սուրբ Յովհաննես դամասկացին, ամեն մարդ առնորոտքն ընկաւ եւ արտասուօք թրջելով համբուրեցին եւ սուրբ մարմինը զմռսեցին վերջը Դեքսեմանի տարին՝ որ Երուսաղէմեն երեք չորս հարիւր քայլ հեռու է:

Սրբասուն մարմինը տանողները Առաքեալներն էին, եւ հաւատացեալք վառած մոմերով ետեւեն կերթային: Երբոր իրեն համար պատրաստուած գերեզմանը հասան՝ յանով Սուրբ Կոյսին մարմինը մէջը դրին, եւ Քրիստոսի գերեզմանին պես իւր գերեզմանին վրայի քարն ալ կնքեցին: Երուսաղէմի Յոբնաղ Պատրիարքը կըսե թէ Առաքեալներն ու հաւատացեալք երեք օր այս գերեզմանին քով պահպանութիւն ըրին երգեր երգելով. եւ երեք օրեն դարձան տներնին գնացին լի հաւատով եւ յուսով:

Մարկանց գործը լմնցաւ, եւ վարձահատոյց Աստուծոյ գործը պիտի սկսի: Հոգին սուրբ Բանին մարմնանալէն իվեր այս սրբազան մարմնոյն մէջ, ուր նաեւ էր իջանելու հրեշտակապետին առաքելութիւնը, անմահութեան անուշահոտութիւն մը սփռած էր՝ որ օր մը կրկին պիտի իւր աղբիւրը վերամբառնայր այն կուսական ու սրբասուն մարմնով՝ զոր իւր շնորհաց հոսանքը էր յղուցած: Դերեզմանին ապականութիւնը՝ զոր մեր կիրքերը կծնանին, չէր կրնար առաջ առնուլ զայն՝ ուր եւ ոչ կրից դոյզն հետք մը երեւցեր էր:

Այսպէս բոլորովին առ Աստուած բարձրացաւ առանց պէտք ունենալու որ դատաստանին փողը զինք Աստուծոյ ատենին կանչէ. վասնզի ուր որ յանցանք չկայ՝ դատաւորի եւ դատաստանի ալ առիթ չկայ:

ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄՈՐ ԿՈՒՍԻ. — L'ASSOMPTION.

Ասիկա մեզի համար խիստ մեծ մխիթարութիւն մըն է աշխարհիս մէջ, մեզի՝ որ պէտք ունինք միշտ երկնային զթութեանն, գիտնալ՝ որ հոն երկինք՝ մեր հողազանգուած մարմնով, մեզի պես արարած մը կայ՝ զոր կրնամք իր Որդւոյն բարեխօս բռնել, որովհետեւ ինքը բոլոր մարդկային ազգը հոն կներկայացնէ:

Ուստի եւ մեր յոյսն ու ակնկալութիւնը կթռչի երկրես դէպի երկինք. որովհետեւ իր հզօր բարեխօսութեան վրայ ներքին վստահութիւն մը ունինք, եւ իւր մայրական գթութիւնը արդէն այնչափ առիթներու մէջ մարդկային ազգին համար յայտնուած է եւ միշտ մեր հայցուածոցն ու աղօթիցը պատրաստ է յօժարութեամբ լսելու միշտ եւ հանապազ երկնքէն առ մեզ խոնարհած. եւ մէկ ձեռքով իւր Աստուածորդին գիրկը բռնած, մյուս ձեռքն կերկնցընէ մեր ոգւոյն բոլոր վերքերը բժշկելու համար: Ուրեմն մի զարմանաք եթէ առանց ալ աչքերնիդ վեր բարձրերը վերցուելու ցոյն իսկ այս խոնարհ երկրիս վրայ ուր որ ալ ցայելու ըլլաք՝ ամեն տեղ գտնաք ձեր քաղաքներուն մէջ ընդարձակ տաճար մը, ձեր խեղճ խրճիթներուն մէջ գիւղական եկեղեցի մը, ձեր լեռներուն մէջ պզտիկ մեկ մատուռ մը, վերջապէս ամենայն ուրեք մեկ յիշատակարան մը զոր մարդկութիւնը Մարիամայ անուանն է նուիրած, վասնզի ուր որ ըլլայ մարդս մխիթարութեան եւ օգնականութեան պէտք ունի:

Նահապարը կտանի Անոր դրօշած պատկերը իւր նաւուն առաջքը՝ ալիքներէն ազատելու համար, պանդուխտը գիշերը վրայ հասած ատեն երբ Մարիամայ տաճարի մը հեռուանց զանգակին կամ պաշտամանն ձայնը լսէ՝ սիրտը կրնդայ ուրախութենեն:

Լերանց ափափայից վրայ, անդունդներուն գահավիժից ծայրը, խորունկ ձորերուն եւ վիհից բերանը, անապատներուն մէջ, ծովուն ալեաց, ու խռովութեան մէջ, միով բանիւ՝ ուր որ վտանգ մը երեւնայ, ուր ցաւ

ոն վիշտ մը հասնի, ուր որ հոգին ուխտ մը կատարէ՝ հոն է Մարիամ, հոն է մեր Մայրը որ որդւոցը հասար թախանձէ, բարեխօսէ ու շնորհքներ ընդունի:

Ինքն է աստղն ծովու, ինքն մխիթարիչն վշտացելոց, ինքն է դուռն երկնից, միշտ ինքն է, Մարիամ է այս աշխարհիս պաշտպանը, անցեալոյն սքանչելիքն, եւ ապագայ աշխարհին յոյսը: *Թարգմանեաց*

ՍԵՐՈՎԲԷ Ց. ՕՏԱՊԱՇԵԱՆ
Աշակերտ Հայկազեան Վարժարանին:

ՕԳՈՍՏՈՍ ԱՄՍՈՅՆ ԸՆՏԱՆԻ ԱՍՏՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՒՆԸ.

Աստղք.— Մոյրակք.— Աստղիկ.— Փայլածու.— Մոյրակներու կկորսուին.— Առաւօտ.— Առաւօտի մէհեան.

Օգոստոսի տաք ու պայծառ գիշերներուն տանդ պատշգամը (քհօշք) նստած, կամ դուրս բաց օդը ելած հով առնելու համար ժուռ գալու առենդ՝ բնականապէս աչքդ երկնից աստղաճաճանչ կամարին վրայ կվերանայ, ու կզմայլիս կապշես այն մեր ղրացի աստեղաց տուած լուսոյն, բռնած կարգին, տեսակ տեսակ ձեւերուն, ու մանաւանդ անթիւ ու անհամար բազմութեանը վրայ:

Թէ որ ուշադրութեամբ մը նայիս՝ կտեսնես որ ամեն աստեղ յոյսն ու մեծութիւնը իրարու հաւասար չէ. ոմանք՝ աւելի կենդանի, փայլփլուն լոյս մը ունին. եւ ոմանք՝ մեկ միակերպ ու պաղ լոյս մը կուտան ու ձանձրի ալ մեծ կերեւան. առջիններըդ՝ որ անհամեմատ են բազմութեամբ՝ բուն *Աստղ* կամ *Հաստատուն աստղ* կըսուին, որովհետեւ լոյսերնին յատուկ իրենցն է, եւ *հաստատուն* ալ անոր համար կըսուին՝ որովհետեւ գիշերը միշտ երկնից մի եւ նոյն կէտին վրայ անշարժ կտեսնուին: Իսկ միւսները՝ *Մոյրակ* կըսուին, եւ առջիններէն երկու բանով գլխաւորապէս կզանազանին. մէկմ՝ որ իրենք իրենցմէ լոյս մը չունին՝ հապա արեւէն կառնուն. անոր համար ալ իրենց ցոլացուցածլոյսը աստեղաց վառվռունութիւնը չունի. եւ երկրորդ՝ որ երկնից երեսը միակերպ իրենց դիրքը կփոփոխեն, արեգական չորս կողմը հաւկթաձեւ շրջան մը ընելով, ինչպես երկրիս համար ըսինք մեր անցեալ ամսուն խօսակցութեանը մէջ. որովհետեւ երկիրս ալ ուր որ մենք կրնակինք՝ անոնց պէս մոյրակ աստղ մըն է: — Այս մոյրակները թէպէտ իրենց քուովը հաստատուն աստեղաց հետ համեմատութիւն չունին, բայց անոնցմէ աւելի մեր ուշադրութիւնը կշարժեն, իրենց աւելի մօտ ըլլալուն, աւելի մեծ երեւնալուն, եւ մանաւանդ՝ ինչպես ըսինք՝ մեր աշխարհին հետ ունեցած նմանութեամբը:

Այս ամսուս մէջ երկինք որ նայինք՝ աչքով տեսնուած մոյրակներուն մէջ Աստղիկն ու Փայլածուն միայն մեզի կերեւան:

Աստղիկն ինչպես որշայտնի է՝ երիկուան կամ առտուան դէմ մեզի կերեւայ, բայց այն օրերէն որ արեւուն հետ կյծորղի. վասնզի իր ելլելն ու մտնելը արեւուն հետ նոյն ժամանակն իյնալով՝ անոր լուսոյն մէջ կկորսուի, որով մեր աչացն ալ անտեսանելի կըլլայ: Հինները տեսնելով որ այս գեղեցիկ մոյրակը երբեմն երիկունը՝ արեւուն մտնելէն ետեւ, երբեմն ալ առտուն՝ անոր ծագելէն առաջ կփայլփլի՝ կարծեցին թէ երկու զատ աստեղ են, առտուն երեւցածը անուանեցին *Լուսաբեր*, *Առաւակ*, *Այգաստղ* կամ *Աստղ Առաւօտու*, երիկունն ալ՝ *Գիշերավար* կամ *Աստղ Հեսպերի*: Բայց հիմա որովհետեւ յայտնի է որ երկուքն ալ միեւնոյն մոյրակն են, ուստի պէտք է որ մենք ալ մոյրակը *Աստղիկ* կոչեմք՝ ուրիշ ազգաց հետ (Vénus, Vénere), քերթուածոց կամ մատենագրական գրուածոց բողոքով *Գիշերավար* կամ *Առաւակ*, *Լուսաբեր* անուանները, ինչպես որ ըրին նաեւ եւրոպացիք, որովհետեւ իրենք ալ ունէին մեր բառերուն համապատասխան Vesper եւ Lucifer անունները. վասնզի երբ *Առաւակ* կոչեմք գայն՝ (ինչպես ոմանք կընեն,) բառին նշանակութիւնը կպատանէ որ առտուան ծագող աստղը միայն հասկընամք. նոյնպէս ալ *Գիշերավար* որ ըսեմք՝ հակառակ անտեղութեան մէջ կիյնամք:

Այս ամսուս մէջ Աստղիկը երիկունները միայն կտեսնուի. վասնզի մարտին սկզբանէ իվեր արեւուն մտից կողմէն դէպ իւելից կողմը անցաւ: Եւ որովհետեւ դեռ արեւուն հետ չծորդուած կտեսնի հեռու է, ուստի դեռ քիչ մը ատեն ալ մեր վերջալոյսներուն ստուերները իւր խաղաղ ու անոյշ լուսովը կփարատէ: Օգոստոսի 4ին՝ արեւին 1 ժամ ու 27 վայրկեան ետքը կմտնէ, 16ին՝ 1 ժ. 23 վ. իսկ 28ին 1 ժ. 19 վ: Ըսել է՝ թէ երթալով մեր հորիզոնին վար կիջնայ, որով եւ տեսանելութեան ժամանակն ալ կկարճնայ:

Գուցէ դիտած ելը ապրիլ ամսոյն մէջ զեղեցիկ ու շողշողուն աստղ մը՝ որ արեւուն մտնելէն վերջը դեռ երկու ժամ ալ փայլելէն ետեւ կիջնար կծածկուէր: Ասիկա Փայլածու բուռած մոյրակն էր: Այն ատենուընէ իվեր Փայլածուն ամբողջ շրջանը կատարեց, այսինքն իւր տարին լմնցուց,— որովհետեւ մեր 88ը օրը իրեն մէկ տարին է,— եւ հիմա իւր շրջանին այնպիսի կէտի մը վրայ հասած է՝ ուր կամաց կամաց կրնամք դարձեալ գինքը տեսնել: Ամսուս 18ին արեւուն մտնալու ատեն դեռ յարեւելեայս հեռաւորութիւնն է 27° 34′, որ է ըսել իւր ամենեն աւելի հեռաւորութեան կէտը կհասնի. որով եւ դուրս ելլելով արեւուն ճառագայթներէն՝ որ շատ անգամ իւր լոյսը կխափանեն, քիչ մը ատեն մեզի կերեւայ բաւական փայլունութեամբ:

Բայց երբ վերը ըսածնուս պէս երկու ամսէ իվեր այս գեղեցիկ գիշերները Աստղիկն ու Փայլածուն միայն կտեսնեմք՝ մեկալ մոյրակներն ինչ եղան: — Հին ատեն երբ ասոնց մեկը երկնից այնպիսի կէտ մը գտնուելու ըլլար՝ ուսկից շատ դրժուարաւ կրնար տեսնուիլ, ինչպես ըսեմք՝ արեւուն հետ չծորդութեանը ժամանակ, մեկնութիւնը կուտային ըսելով թէ այդ աստղը երկնից մեկ անկիւնը մոյրեր ինկեր է, ուսկից ելաւ նաեւ ասոնց *Մոյրակ*, կամ *Մոյրավալ աստղ* անունը: Մեր Արիստակէս պատմիչն ալ ուզելով բացատրել թէ ինչպէս ամբողջ ցանեացիը եղաւ, Մոյրակներուն օրինակը մէջ կբերէ, « Ցբրուեցան, կըսէ, գօրէն աստեղաց Մոյրակաւ անուանելոց: »

Բայց շատեր ալ կային որ մոյրեր ե ըսելով գոհ չէին ըլլար, հապա նաեւ այնպես կհամարէին թէ կորսուեցան: Այս անտեղի կարծիքն ու վախը պէտք չէ մեր Լաստիվերտցիին ատենը, պէտք չէ Ասիոյ տգետ ժողովրդոցը մէջ փնտռեմք, հապա այս Եւրոպիոյ մէջ, եւ ժամանակաւ ալ մեզմէ շատ հեռուն չերթամք: 1768ին վերջերը ձայն մը ելաւ թէ Երեւակ (Կոռնոս կամ Սատուռնոս) մոյրակը իր մանեկաւն ու արբանեակներովը երկնից երեսեն կորսուեցաւ գնաց: Աստղաբաշխութիւնը դեռ այնչափ քիչ էր յառաջ գացեր՝ որ այս ծուռ կարծիքը բոլոր Եւրոպիոյ մէջ տարածուեցաւ, եւ ան ալ չէ թէ ոամկաց մէջ հապա նոյն ատենուան ամենեն աւելի գիտուն սեպուած մարդկան եւ օրագրացը մէջ:

Բայց որպէսզի մեր ընթերցողաց ոմանք ալ տեսնելով որ վերն ըսածնուս պէս մայիսի իվեր գիշերներն երկու մոյրակ միայն են մնացեր, չկարծեն թէ մեկալները կորսուեր են կամ գոնե մոյրեր ու ցրուեր, մեկզանի բան ալ անոնց վրայ ըսեմք:

Լուսնթագը կամաց կամաց մեզի կմօտենայ: Ամսոյս առաջին օրերուն հազիւ թէ կէս գիշերեն ետեւ հորիզոնին վեր կելլէ, բայց վերջի օրերը՝ այնչափ պիտի յառաջանայ որ կըրնամք գինքը ժամը 10 3/4 արեւելեան հորիզոնին վրայ տեսնել:

Երեւակը՝ ամսուս 1ին առտուան ժամը 4ին կելլէ ու երեկոեան ժ. 7, 1/2ին կմտնէ. ուստիեւ չեմք կրնար գինքը տեսնել: Բայց եթէ լաւ դիտակ մը ունիս եւ փափագ այս մեծագոյնս

մոլորակն ու իր գարմանալի մանեակը դիտելու՝ կրնաս ամառս վերջին օրերը առաւոտան դէմ կանուխ դեռ արեւը չեղած քիչ մը ժամանակ գտնել դիտելու, որովհետեւ առաւտան ժ.2. 1/2ին կելլէ ու երեկոեան 5, 3/4ին կմտնէ:

Ուրանոս՝ որ վեցերորդ կարգի աստեղաց չափ կերեւայ, ըսել է՝ հազիւ պարզ աչքի տեսանելի կըլլայ, դիտակով դիտելու խիստ յարմար է հիմա. 21ին պիտի երեկ. ժ.10, 21վ. ելլէ, ու ամսոյս վերջը՝ ժ.9, 3/4:

Այս ամառս կեսզիշերուան դէմ միջօրեային վրայէն անցնող ոյով եւ ամառս գիշերները փայլփլող ու լուսաւորող համաստեղութիւնքն են՝ Հիւսիսային Զուկը, որ առջի կարգի աղուոր աստղ մի ունի. դարձեալ Այծեղջիւր, Ջրհոս եւ Պեգասոս:

Բայց այս ամսոյն երկնային գունարճալի տեսարաններէն մէկն ալ Ասուպներն են: Անշուշտ դուն ալ առիթ ունեցած ես պարզ գիշերուան մը աստեղ աստղերէն տեսնել՝ որ կարծես երկինքէն կփրթին եւ անդաստութեան մէջ կսահին կիյնան, ու ետեւնին կձգեն լուսաւոր հետք մը. այս գեղեցիկ երեւոյթը հանող մարմիններն են անա որ *Ասուպ* կըսուին, կամ նաեւ *Սահուն, Շլացական աստեղ*: Այս տեսարանս քէ եւ տարւոյն ամէն եղանակին ալ աղուոր գիշերներուն կրնամք դիտել, բայց գլխաւոր երկու շրջան կայ՝ ուր աւելի բազմաթիւ կերեւան. մէյմը՝ օգոստոսի 9ին ց11. մէյմ՝ալ նոյեմբերի 12ին ց14:

Այս ամառս մէջ գեղեցիկ ու պայծառ գիշեր մը դիտելու որ ըլլաս՝ երկնից աջդ-կտրած միջոցին մէջ միայն՝ ժամուան մը մէջ միջին հաշուով 30 հատի չափ ասուպ կրնաս տեսնել, ըսել է 2 վայրկեանը 1: Եղուարդ Հայս աստղարաշխը 1839ին օգոստոսի 10ին մէկ ժամու մէջ ինչուան 160 ասուպ կրցեր էր համրել: Տարիներ ալ եղած են որ այս երեւոյթը անձրեւի պէս տեղացեր է, ինչպէս 1799ին եւ 1833ին: Օլպերս անուանի աստեղաբաշխն համարեցաւ որ այս ասուպներու մակնթացութիւնը՝ ամէն 34 տարին մէյմը կհանդիպի, ու 1867ին համար ըսաւ թէ նոյեմբերի 12ին ց14 պիտի տեսնեմք ասուպներն ու օդաքարերը որ ձեան գնտիկներու պէս պիտի երկնքէն թափին: Արդեօք Օլպերսի գուշակութիւնը պիտի ստոյգ ելլէ: Փորձը պիտի հաստատէ: Բայց մենք հոս ուրիշ աւելի հակառ բան մը քննենք թէ այս օդերեւոյթները ուսկից առաջ կուգան: — Լապլասեւ ու Լավուազ մեծանուն աստղաբաշխները համաձեցան թէ լուսնի հրաբուխներէն նետուած մարմիններ են ասոնք: Բայց այս կարծիքն ամենեւին հաւանական չերեւար հիմա:

Երկիրս իւր շրջանն ըրած միջոցին մէջ խումբ խումբ քարեր կամ երկնային փոշիներ կան որ մեր մոլորակին կամ լուսնի ու նոյն իսկ արեւուն չորս դին տեղափոխական շարժումնք ունին: Նոյնպիսի խումբերէ ձեւացած նաեւ երկու մեծ գօտիներ ալ կան անբաւ ընդարձակութեամբ՝ որոց մէկը մեր գլխին շրջանին մէջ կիյնայ ու միեւնոյն կեդրոնն ունի. իսկ միւս գօտին շատ աւելի երկար՝ մէկ ծայրն մինչեւ Աստղական շրջանը կհասնի, ու երկրիս շրջանը երկու կէտի վրայ կտրելով Հրատին շրջանէն ալ անդին կանցնի: Արդ երկիրս իր շրջանն ըրած ժամանակը՝ բոլոր տարուան մէջ օդաքարերուս առջի գօտւոյն վրայ հանդիպելով՝ չորս եղանակիթափիրըփած շանթաքարերն ու ասուպները կտեսնուին: Իսկ միւս երկրորդ գօտին երկիրն օգոստոսի 10ին ու նոյեմբերի 13ին կարելով, իր ձգողութեամբը դէպ իրեն կքաշէ այն օդերեւոյթներն՝ որ նոյն ժամանակները կտեսնեմք որ առատութեամբ կթափին: Եւ ուրովհետեւ երկիրս այս գօտին կտրելու համար իր տարեւոր տեղափոխական շարժմանը 3 օր կանցընէ, ասոր համար է որ այն երկու ամիսներու մէջ 3 օր ասուպներն աւելի առատ են: Այս է անա հիմակուս ամենէն նոր կարծիքը:

Ցիսուն տարուընէ իվեր եղած դիտողութիւններէն աստղաբաշխք այս հետեւութիւնները կհանեն: Ասուպներու ընթացից միջոցը երկինք 10° — 40° կիփովխուի. եւ թէ՝ աւելի հորիզոնին վրայ է որ կերեւան քան թէ մեր գագաթնակէտը (Zénith): Այս օդերեւոյթները ոչ երբէք հիւսիսայգի ճառագայթներէն եւ ոչ ալ ամենէն աւելի բարձր ամպերէն (որ 4 կամ 5 փարսախ երկրէս վեր են) վար կերեւայ: Ոչ երբէք տեսնուեր է որ ասեղ մը ամպ մը պատռէ անցնի: Հապա այս երեւոյթը միշտ այն բարձրութեանը մէջ կըլլայ, ուր ընաւ կենդանի մը չկրնար օդ գտնել. եւ յոյս ալ անոր համար կտեսնուի՝ վասնզի այս օդաքարերը մեր մթնոլորտին մէջ մտնելնուն պէս կրորբոքին ու յոյս կհանեն:

ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ՉՈՒՐՃԱԼԻ ՓՈՐՁԵՐ.

Արժանապատիւ Խմբագիր,

Սիրուն Աղանոյդ բեւերուն տակը հայկագուն Աբենաս մը կնշմարեմ որ գիտութեան ճաշակը Ազգերնուս մէջ տարածելու համար խիստ ընտիր յօդուածներ կշարադրէ. միայն թէ նման մանկտւոյն որն որ դիւրամարս եւ գուարճաբեր ու քմահաճոյ նիւթերով կկերակրեն նախ, մեր Ազգայնոց ալ ինչպէս գիտէք՝ գիտութեան գուարճալի մասերը առաջ ճանչցնելու է, հետաքրքրաշարժ եւ դիւրին փորձեր սորվեցընելու է որ մեկէն չվսեմնի, չձանձրանան: Սոյն դիտաւորութիւնս իգործ դնելու վրայ եմ՝ Խասգիւղ մեր գիտուն բարեկամաց սատարիւքը, երբ Պօլիս ձգել դարկ եղաւ մեզ բարեյաջող պարագաներէստիպեալ: Արդ իմ փափաքներս գոնէ հետեւեալ եւ սակաւիկ մի յայտնելու համար կխոստանամ Ձեր պատուական Հանդէսին միջնորդաւ Փարիզու մէջ հրատարակուած գիտական փորձերը Ազգայնոց հաղորդել, որպէսզի *բուդրի, ճարտի* եւ ուրիշ տաղտկալի եւ վնասակար խաղերուն տեղ այսպիսի օգտակար եւ գուարճալի փորձերով մերայինք գբօսնուն: Այսօր կարզը Էլեկտրականութեան է. որուն պատմութիւն եւ գիտնական մանրամասն տեղեկութիւնները Ձեր քաջուսումն Հրատարակչին կրոդում ընել. ես կշատանամ մէկ քանի փորձեր առաջարկել, որոնք Վէրէիէ անուանի բնագէտը *Բևիվէռ իլիւսթրէ* պատուական շաբաթաթերթին մէջ կհրատարակէ ու անձամբ քանի քանի անգամ կրկնեցի բարեկամաց հետ, գիշերային ժողովներու մէջ հոս:

Ան. կտոր մը սպիտակ բդրի կտոր եւ կրակին ցցուր մինչեւ որ քիչ մը տաքնայ, յետոյ ոդորկ (տիւզ) տեղ մը տարածէ, սեղանի մը վրայ գործօրինակ, որ ձեռքիդ ներքին կամ տափակ մասով շփէ միեւնոյն կողմը միշտ աջէն ձախ կամ ձախէն աջ: Հիմա ան. սոյն բուդրը սեղանին վրայէն եւ պատին փակցընելու պէս ըրէ... ինչո՞ւ չես փութար, ինչ կայ որ կանկ առիր: Պիտի պատասխանես թէ բուդրը զրեթէ փակեր է սեղանին եւ դժուարաւ կրաժշտի... դիր զայն պատին վրայ. ինչո՞ւ կպարմանաս... վասնզի պատին բոլորովին փակաւ պիտի պատասխանես: Բայց ան. նորէն այս բուդրը եւ կրակին մօտեցուր, բոլ եղբայրդ այս միջոցին սեղանին վրայ նամակի նշխար ցանէ. շփէ սոյն տաքցած բուդրը վերոյիշեալ եղանակաւ եւ նշխարաց վրայ դիր... ինչ կայ նորէն որ այդչափ կինանաս... ւ՛ն, ինչ պիտի ըլլայ նամակի նշխարները կցատքռտեն, չեմ գիտեր ինչո՞ւ համար: Սակայն պատճառը դիւրին է եւ էլեկտրականութիւն ըսուած հեղուկը այս շփումին կգոյանայ հոս: Ուրախութեամբ կտեսնեմ որ այս գործերը ձեզի հաճելի են եւ ուրիշներ ալ կուզէք. բոլ ձեր կամքը ըլլայ, ազնիւ ընթերցողք: Երկու բերք բուդր տաքցուր այս անգամ եւ գանոնք շփէ գատ գատ հակառակ կողմը այսինքն՝ մէկը աջէն ձախ եւ միսը ձախէն աջը եւ յետոյ իրարու վրայ դիր այն երկու բուդրի կողմները, ինչ կտեսնաս ինչո՞ւ զիրար կվանեն, անկենդան բաներն այդ համակրութիւն կձանչնան. ո՛չ, բայց հակառակ էլեկտրականութիւն զգեցան: Երկու բդրերուդ մէկը աղեկ մը նորէն շփէ ու բոլոր այդ բծդճրագը մարէ որպէսզի մրութիւնը պատէ սեղանիին

մէջ. այն առեն սրածայր բանով մը այսինքն ասեղ, գնդասեղ, զրիչ մը, եւ այլն, քիչ մը հեռուէն դրբին բոլորտիքը պատցուր, բայց տղայոց քով կեցիք որ չվախնան, վասնզի յուսաւոր գիծ մը օձի նման սլիտի սողայ դրբին վրայ : Այսչափս բաւական է այս անգամ :

Նամակիս վերջ ջոտած ուրիշ նիւթի մը անցնինք : Գիտէք Խռիմու պատերազմը ինչ հետեւանք ունեցաւ... ինչ, քաղաքական լուրեր ալ սկսեց նրատարակել մեր խաղաղասէր Աղաւնին... տերութիւնը չիմանայ: Ո՛չ, գիտական զարմանալի քան մը դիտեցին բնագէտք, բայց որչափ որ անհաւատալի ալ երեւնայ նէ ձեզ՝ սուտ է մի ըսէք, վասնզի եւ Ռուսիոյ եւ Գադղիոյ ուսումնասէր ճեմարանները քննել տուին եւ բոլոր օրագիրք նրատարակեցին : Երբ Արեւմտեան քաջ գինուորները Ռուսաց դեմ կռուտերազմին՝ *Ռուսահայս ժիւլեիիս* (Լինեի) անուանով ամենափոքրիկ ճճի մը Գադղիոյ բանակին կապարէ գնտակները կծակծկեր իր *մետաղեայ* ակռաներովը: Արդեօք կապարը ռուտելու համար կկրծեր, ինչպէս կան ճճիներ որ ծառերը փայտերը եւ այլն կծակծկեն, չէ, այլ իրենց կերպարանափոխութիւնները նոր գաղտագողի կատարելու համար՝ առանց ուշ դնելու պատերազմի ձայնին, գինքերուն շառաչիւնին, եւայլն: Ուրկէ՞ եկեր էին նոր, վասնզի Խռիմու մէջ այս տեսակ ճճին չգտնուիր : Գերմանիայի, Շուէտի, Անգղիոյ եւ Գադղիոյ մէջ միայն կգտնուին եւ հաստատուած է որ գաղղիացիք իրենց հետ բերեր էին կապարները բովանդակող փայտէ սնտուկներուն մէջ, իրենց ծոցը կսնուցանէին առ երեւոյթ խիստ անկար եւ անմեղ կենդանին որ իր Հայրենեաց դէմ ակռաները կսրեր. մատնիչ պիտի պօռան ընթերցողք... բարեբաղդաբար այս հազարաւոր անասնիկները չկրցին Արեւմտեան բանակաց մեծ վնաս մը հասցնել : Եթէ առակախօս Լաֆոնթէնը ողջ ըլլար, վերոյիշեալ պատմութենէն բնական բորոյական մը կհանէր. ես ընթերցողաց երեւակայութեան կրողում եւ ադեկ գիտեմ որ քիչ տարիէն չարախօս լեզուի մը համար *Ռուսահայս ժիւլեիիսի* լեզու է պիտի ըսեն :

Յուսալով ներկայ նամակս բոլորովին անարժան չերեւնալ Ձեր ալերձախօս յօդուածիդ քով, կհամարձակիմ խնդրել որ բարեհաճիք զոնէ համառօտիւ նրատարակել պատուական Հանդէսնուդ մէջ :

ԹՌԻՀԱԼԱ.

« Մարգարէ իզաւտի իւրում պատիւ ոչ ունի » կըսէ ամեն ազգաց մէջ տարածուած առակ մը. որուն ճշմարտութիւնը ամեն օր կհաստատէ, *երբեմն դժբաղդաբար տիւր իրաւերով* :

Այսպէս երբ հեռու երկիրներեն Փարիզու արուեստական քանջելիքները տեսնելու համար անհամար ուղեւորք Փարիզ կուգան, շատ քաղաքացի կճանչնամ որ Լուվռը չէ պտըտած դեռ, Վերսայլի պալատը եւ ամենագեղեցիկ պարտէզները չէ պտըտած : Սոյնպէս երեւելի բանաստեղծներ, քաջահմուտ բնագէտք Արեւելք կճանապարհորդեն անտանելի նեղութեամբ մեզի ճանչցրնելու համար այնպիսի բաներ որ բնաւ մեր ուշադրութիւնը չեն գրաւեր : Այս օրերս Փարիզու դեղագործութեան կայսերական դպրոցին անուանի դասատու Պ. Կիպուռը Գիտութեանց ճեմարանը հետաքրքրաշարժ նիւթի մը վրայ տեղեկութիւններ հաղորդեց : Անի *Թռչհալա* կըսուի եւ ճճի մը գործ է եղեր : Արդեն 1855ին համաշխարհական հանդիսին մէջ տեսած էի այս նիւթը, բայց չէի կարծեր որ օր մը Գադղիոյ համար հարկաւոր նիւթ մը կրնար ըլլալ եւ ոչ ալ լսած էի Պօլիս որ Արեւելքի մէջ մանաւանդ Ասորեստանի կողմերը եւ Պարսկաստան սովորական սնունդ մըն է, ինչպէս Եւրոպայի մէջ *Թարխոմանն* : Պարսիկները ասոր *Ոոյներու շամար* կկոչեն եղեր. վասնզի *շահինշա Նիտիիիանա* ըսուած ճճին գայն կկազմէ *կիիլիօքա* անուն բուժին ճիւղերը, տերեւները եւ ծաղիկները ծծելով: Մէջը պարապ ձիթապտուղի ձեւով կարծր եւ փոքրիկ խոգակ մըն է, ջուրին մէջ կրուչնայ եւ բանձր ապուրի կնմանի. խիստ քաղցրահամ եւ սննդարար կերակուր մը կհոշակեն : Պ. Կիպուռ. կըարեհաճի պատուաւոր նամակաս մը խնդրել մեզմէ որ ասոր վրայօք առելի մանրամասն տեղեկութիւններ ստանամ Արեւելքեն, ուստի եթէ ընթերցողաց մէջէն սոյն խնդրոյ ծանօթութիւն ունեցող կայ եւ կհաճի պատուասիրել մեզ նամակով մը՝ շատ շնորհակալ կըլլամք եւ կանխիկ կհաւիրեմք մեր երախտագիտութեան անկեղծ հաւաստիքը :

Կյուսամ որ այսպիսի խնդիրներ անդեկ չեն համարուիր Ձեր պատուական օրագրին մէջ, ուստի կխնդրեմ որ ներկայս բարեհաճիք նրատարակել Ձեր ազգօգուտ էջերուն մէջ :

Յ. ԹԻՒՅՈՒՆԵԱՆ.

Աւելեակ հարուստ իշխանը.

—

Օր մը Ուրմս քաղքին կայսերական պալատին մէջ Գերմանիոյ իշխանաց շատերը ժողոված իրենց երկրին մեծութեանն ու հարստութեանը վրայ կպարծեին :

— Մեծապանծ է, ըսաւ Սաքսոնիոյ թագաւորը՝ իմ տերութիւնս, իր կորովի բնակչօքն ու լեռներովը յորս արծաթի հանքերը կճաճանաչեն :

— Տեսէք, ըսաւ Հեսենոսի կայսրընտիրը, տեսէք սա գեղազուարճ երկիրս, ինչպէս հովտացը մէջ ոսկեգոյն հասկերը վետ իվետ գեղածուփ կծածանին, եւ բլրակները քաջողկոյզ այգիներ կծածկեն :

— Մեծամեծ քաղաքներովս ու բազմագանձ վանքերովս կպարծիմ, կրկնեց անդրիւն Պաւերայի Լուդովիկոս թագաւորը :

— Իսկ ես, պատասխանատուաւ Վիւրթեմպերկի էլէկրիարտ կոմսը, երկրիս մէջ ոչ արծաթի հանքեր ունիմ եւ ոչ մեծամեծ քաղաքներ : Բայց անգին գանձ մը ունիմ : Երկրիս մէջուր որ ալ ըլլայ, նաեւ ծառախիտ անտառաց խորերը՝ կարող եմ աներկիւղ վստահութեամբ գլուխս հպատակացս կուրծքին վրայ դնել ու հանգիստ քուն ըլլալ :

Այս որ լսեցին մեկալ երեք իշխանները, միաձայն գոչեցին. Ո՛ կոմսդ էլէկրիարտ, թագաւորաց մէջ ամենեն հարուստը դուն ես : Երկիրդ ադամանդներ կրուսցընէ :

ՀԱՆԵԼՈՒԿ.

Զարմանալի պատկեր մ՝ ունիմ.
Թէ աչ կողմէն որ նայիմ՝
Ինձ կերեւի մեկ տեսակ.
Զախեն նայիմ՝ ուրիշ տեսակ.

Այս ինչ զարմանք.
Զախեն տեսնես՝ է թագաւոր,
Աջեն նայիս՝ այ վաւաշուոր,
Ասուծոյ դէմքն է վրան:

Իճը է...ըսեմ:

ՑՈՒՆԻՍԻ հանելուկն է ԳՐԻՉ (փետուր)

Propriétaire-gérant : A. LACHAT.

Ի ՓԱՐԻԶ, ԱՐԱՄԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Paris.— Typographie Arménienne Walder, rue Bonaparte.

Ճիզմէճեան Տ. Համբարձում, Պօլիս:
Հշմարտախօսեան Տ.Ստեփան, Զմիւռնիա:
Ճոպկրեան Տ. Ներսես, Պօլիս:
Մալաչեան Տ. Լուսեղէն, Նոր Նախիջեւան:
Մակագեան Տ. Գրիգոր, Պօլիս:
Մամիկոնեան Մամբրէ Վարդապետ, Պօլիս:
Մանանեան Տ.Միքայէլ, Փարիզ:
Մանկինեանց Տ. Գեորգ, Տփխիս:
Մանուէլեանց Յար.Միքայէլեան, Ագուլիս:
Մանուկ Պէյ, Գրիգոր Ֆերհատ, Փարիզ:
Մանուկ Պէյ Յովհ. Մուրատ, Փարիզ:
Մանուկեան Խաճակ սարկաւագ,Էջմիած.
Մատթէոս Վ. Առաջնորդ Եոզղատու:
Մարգարեան Տ. Մարտիրոս, Պօլիս:
Մարգարեան Տ. Յարութիւն, Պօլիս: (2 օրի)
Մարգարեան Տ. Յովհաննէս, Պօլիս:
Մարգարեան Տ. Ն. կ., Վ.ենետ.
Մարգարեանց Տ. Նշան, Ագուլիս:
Մարկոսեան Գրիգոր Էֆենտի, Պօլիս:
Մարկոսեան Մահտ. Տ. Կարապետ, Պօլիս:
Մարտիրոսեան, Ճասա:
Մարտիրոսեան Տ. Մարգիս, Պօլիս:
Մելգոնեան Գեորգ Էֆենտի, Նիկոմիդիա:
Մելգոնեան Տ. Նշան, Պօլիս:
Մելգում Միրզա խան, Թեհրան:
Մելգումեանց Գաբր. Յովհաննէսեան, Տփխ.
Մէլիք-Ադամեանց Տ. Ստեփան, Տփխիս.
Մէլիք Ասլանեան Ադամ. եւ Բարսեղեանց. Պ
Մելիքեան, Պուքրէշ:
Մելիքեանց Տ. Գրիգոր. Տփխիս:
Միքայէլեանց Տ. Գաբրիէլ Սիմեսեան, Տփխ.
Միրզոյեանց Տ. Յովհ. Միմոսեան, Տփխիս:
Միհրդատեան Տ. Թադէոս, Պօլիս:
Մխաքեան Տ. Ռաֆայէլ, Պօլիս:
Մխաքեան Տ. Աբիսող, Պօլիս:
Մխաքեան Տ. Պետրոսի, Գալաթիա:
Մխաքեան Տ. Նիկողայոս, Պօլիս:
Մխաքեան Տ. Պետրոսիկ, Փարիզ:
Մխաքեան Եղիազար, Փարիզ:
Մխաքեան Պ. Վ. Ստեփան, Պօլիս:
Միքիճանեանց Տ. Զաքարէ, Տփխիս:
Միսէնեանեան Տ. Մարտիրոս, Պօլիս:
Միսէնեանեան Տ. Յովհաննէս, Պօլիս:
Մխիթարեանց Արէզ Վ. Քէֆէ:
Մկրեան Եղիազար. Պաղչէճիկ:
Մկրեան Տ. Յարգիս, Պօլիս:
Մկրտչեան Տ.Յար.Աճեմեանց,Նախիջեւան:
Մոզեան Տ. Գրիգոր, Բժիշկ, Պօլիս:
Յովհաննէս Տ. Մկրտիչեան, Քէֆէ:
Մոմճեան Պ. Առաքել, Փարիզ:
Մոմճեան Տ. Մկրտիչ, Պօլիս:
Մոմճեան Տ. Յարութիւն Պօլիս:
Մոսկոֆեան Պ. Յակովբ, Նիկոմիդիա:
Մուշեղեան Տ. Ա. Մինչսբըր:
Մուրատեան Պ. Աբրահամ, Մարսիլիա:
Մուրատեան Մահտ. Մադաք, Պօլիս:
Մուրատեան Տ. Յակոբ, Հիւպատոս Բրուսիոյ եւ Ամերիկայ, Ծոպրէ:
Մուրատեան Պ. Մկրտիչ, Փարիզ:
Մուրատեան Պ. Մարտիրոս, Փարիզ:
Մուրատեան Պ. Յարութիւն, Պօլիս:
Մուրատեան Տ. Պողոսիկ, Պօլիս:
Մանեան Պ. Գաբրիէլ, Եաշ:
Մանեան Պ. Զարմայր, Մոսքուա:
Մանեան Մսեր վարժապետ, Մոսքուա:
Մանեան Տ. Յովհաննէս, Պորուշան:
Յակոբեան Տ. Յարութիւն, Պորուշան:
Յակոբեան Տ. Պօղոս,Պօլիս:
Յակոբջանեանց Յակոբ Մկրտչ. Ախալցխա:
Յարութիւնեան Տ. Եղիազար, Ճավիարա:
Յարութիւն վարդապետ, Խարբերդ:
Յարութիւնեան Տ. Միք. Ստեփաննեանց,Տփ.
Յովակիմեան Տ. Փ. Միհրա, Ճասա:
Յովակիմեան Տ. Յովհ. Մինչսբըր:
Յովասափեանց Տ. Յովսէփ, Կարին:
Յովհան, Ճասա:
Յովհաննէս Բժիշկ, Պօլիս:
Յովհաննէսեան Տ. Գրիգոր, Ադէքսանդրիա:
Յովհաննէսեան Տ.Յար.Մարգսեան,Սիւնեցի:
Յովհաննէսեան Տ. Յովհաննէս, Նիկոմիդիա:
Յովհաննէսեան Տ. Ռափ. Ադէքսանդրոյ:
Յորդանանեան Պ. Մանուկ, Ճասա:
Նազարեան Թորոս Վարժապետ, Պօլիս:
Նազարեանց Առաքել Ավանեան, Շուշի:
Նազարեթեան Տ. Խաչատուր. Պօլիս:
Նահապետեան Տ. Գրիգոր, Պաթաւիա:
Նահապետեան Հ. Եղիա, փոխ. Պատ.Պօլիս:
Նայման, Միւնիք:
Նատիրեան Տ.Աբիսաակ, բժիշկ, Տփխիս:
Ներիման Միրզա խան, Թեհրան:
Ներսեսեանց Տ. Ներսես, Տփխիս:
Ներսեսեան Տ. Թով. Աբբահոդիւեան,Ղզլար:
Նեվրուզեան Տ. Յարեքիլ, Պօլիս:
Նիկողայոս Վարդապետ, Պօլիս:
Նորատունկեան Տ. Յակոբ, Պօլիս:
Նորատունկեան Տ. Սիմոն, Պօլիս:
Նուպար Պէյ, Բահիրէ:
ՆահմուրտտեանՏ. Մարտ. Եսայեան,Նուշէ:
Նահնազարեանց Տ. Յարութիւն, Տփխիս:
Նահապետեան Տ. Յակոբ, Պօլիս:
Նահապետեան Տ. Հէնոր, Պօլիս:
Նահապետեան Պ. Կարապետ, Փարիզ:
Նահապետեան Պ. Նազարէթ, Պօլիս:
Նահտիճարեանց Տ. Աղեք.Արգում.Փարիզ:
Նահչեանց Պետրոս Սամոյլեան, Տփխիս:
Նահչեան Տ. Բեդրոս, Պօլիս:
Նապատեան Տ. Յ. Մատթէոս, Պօլիս:
Նարխարեան Տ. Գեորգ, Երեւան:
Նարոյեանց Տ. Պետրոս Եսայեան, Տփխիս:
Նիրիմեան Տ. Մահտեսի Նշան, Պօլիս:
Նխխեանց Յոհաննէս Մահտ. Յար. Նուշէ:
Ոհնճեան Ագէքսան Վ. Պօլիս:
Ոհնճեան Տ. Կարապետ, Պօլիս:
Ոսպիչեան, Փարիզ:
Զաւուրճեան Տ. Յովհաննէս, Պօլիս.
Զայեան Տ. Եղիազար, Պօլիս:
Զանկճեան Տ. Մ. Ե. Եղիա ,Զմիւռնիա:
Զաքրեան Տ. Ս.Յովհաննէս, Զմիւռնիա:
Զնունիեան Տ. Գեորգ, Մէյհոսպօլիս:
Զհմպրճեան Տ. Վարդերես, Քէֆէ:
Զրագեան Աբրիճ Պէյ, Ադէքսանդրիա:
Զրագեան Յակոբիկ Աբրիճ-Պէյ, Փարիզ:
Զրագեան Յովսեփիկ Աբրիճ-Պէյ, Փարիզ:
Զօպանեան Տ. Յակոբ, Պօլիս:
Պալասանեան Տ. Աստուածատուր, Եաշ:
Պապազարեան Տ. Ղուկաս, Զմիւռնիա:
Պալեան Վարպետ Ամիրայ, Պօլիս. (4 օր.)
Պալեան Տ. Աբէլտղամ, Պօլիս:
Պալեան Տ. Անանուն, Պօլիս.
Պալեան Տ. Գրիգոր, Պօլիս:
Պալեան Տ. Մակարիոս, Պօլիս:
Պալեան Տ. Յակոբիկ, Պօլիս:
Պալեան Տ. Յարգիս, Պօլիս:
Պալրգեան Տ. Մանուկ, Պօլիս:
Պալիկոյ Տրպէն, Պօլիս:
Պաշանտրեան Տ. Նախիպ, Պօլիս:
Պարայեան Տ. Սիմոն, Պօլիս:
Պարսամեան Տ. Գեորգ, Քէֆէ:
Պասրանիկեան Տ. Խաչիկ, Եաշ:
Պարունց Սարգիս Մկրտիչեան, Նուխի:
Պատմաճեան Տ. Սերովբէ, Պօլիս:
Պատկանեանց Միքայէլ Սէրոբեան, Տփխ:
Պարթիզպանեան Տ. Աւետիս, Պօլիս:
Պարթիզպանեան Պ. Թազատր, Փարիզ:
Պարթիզպանեան Պ. Կարապետ, Փարիզ:
Պետրոսեան Տ. Պետրոս, Տփխիս:
Պետրոսեան Տ. Ագաբիա, Բահիրէ:
Պետրոսեան Տ. Պօղոս, Պօլիս. (2 օր:)
Պերկամալեան Տ. Մ. Գ. Յակոբ, Զմիւռնիա:
Պէյազեան Տ. Յ. Սերովբէ, Նիկոմիդիա:
Պէյլերեան Տ. Յակոբ Կեսարացի, Պօլիս:
Պէյլիկճեան Տ. Մարտիկ, Պօլիս:
Պլըզըկեան Տ. Յակոբ, Եաշ:
Պլըզըկեան Տ.Յարութիւն, Պորուշան:
Պուդուրեան Տ. Կարապետ, Պօլիս:
Պրաշեղեան Տ. Պօղոս, Պորուշան:
Պօղոսեան Ղեւոնդ Վարդեանց, Ղզլար:
Պօշնախեան Տ. Յարգիս, Պօլիս:
Ջուճղ Տ. Աստուածատուր, Պօլիս:
Ջուճղ Տ. Ստեփան, Կայց:
Ռափայէլեան Տ. Եղուարդ, Լոնտոն:
Ռիզա Ջասան Փաշա, Ռուսիական Պատերազմի, Պօլիս:
ՌոտտանեանՊ. Սողոմոն Իվանիչ, Տփխիս:
Սախատեան Տ. Ալեքսան, Պօլիս:
Սահակեան Տ. Ո. Վարապետ, Մինչսբըր,
Սահակեան Տ. Կարապետ, Պօլիս:
Սահմանճեան Տ. Մկրտիչ, Պօլիս:
Սանասարեանց Մկր.Յարգսեան, Վան:
Սառաֆեանց Միքայէլ, Տփխիս:
Սարաֆեան Տ. Յովհաննէս, Պօլիս:
Սարգսեան Տ. Մ· Ղազարոս, Կէյլէ:
Սարկաւագ Յակոբոս, Ս. Էջմիածին:
Սարբեան Տ. Թ. Գրիգոր, Պօլիս:
Սարիճեան Մագսուտ Ամիրայ, Փարիզ:
Սարգսեան Տ. Ստեփանոս, Տփխիս:
Սառաչանեան Տ. Յովհաննէս, Պօլիս:
Սառաչանեան Տ. Հ. Թ. Տիգրան, Զմիւռնիա:
Սեյիճեան Տ. Գեորգ, Սիմֆերոպոլ:
Սեյիճեան Տ.Կարապետ, Խարսուպազար:
Սէն-Մարք-Ժիրարան, Փարիզ:
Սրվաճեան Տ. Յարութիւն, Պօլիս.
Սիմեոնեան Տ. Սրապ, Պօլիս:
Սիրունեան Տ. Յակոբ, Պօլիս:
Սուդիճանեան Տ. Նիկողայոս, Պօլիս:
Սուպաշիեվ Ամեդեան, Քէֆէ:
Սվեչնիկեանց Տ.Անտիպ Աստ. Տփխիս:
Սվեչնիկեանց Տ. Սարգիս, Տփխիս:
Ստեփան Վ. Առաջն. Նիկոմիդիոյ, Արմաշ:
Ստեփանեանց Տ.Խաչատուր,Բժիշկ, Տփխ.
Ստիմատեան Տ. Գեորգ, Նիկոմիդիա:
Սրմազաշեան Տ. Լուսիկ, Եաշ:
Վարդազարեան Տ. Յակոբ, Ագուլիս:
Վարդան փաշա, Պօլիս:
Վարդանեանց Սող. Յարութ. վարժտ. Տփխ.
Վարդանեան Տ. Գր. Սուդրանեանց,Ղզլար.
Վարպետեան Տ. Յովսեփ, Պօլիս:
Վիչենեան Տ. Սէդոպէք, Պօլիս:
Տակեսեան Պ. Յովհաննէս, Փարիզ:
Տակեսեան Պ. Սիմոն, Փարիզ:
Տամարեան Տ. Յակոբ, Պօլիս:
Տամարեան Պ. Խաչիկ, Փարիզ:
Տատեան Առաքել Էֆենտի, Պօլիս.
Տատեան Մկրտիչ Էֆենտի, Փարիզ.(2 օրի.)
Տատեան Յովհաննէս Պէյ, Պօլիս. (4 օրի.)
Տատեան Պօղոս Պէյ, Պօլիս. (4 օրինակ:)
Տաւուտեան Տ. Պօղոս, Պօլիս:
Տաւուտեան Վ. Տիգրան, Պօլիս:
Տէմիրճիպաշեան Տ. Ենովք, Պօլիս:
Տէմիրճիպաշեան Տ.Պետրոս, Պօլիս:
Տէմիրճիպաշեան Պ. Սեպուհ, Փարիզ:
Տէրիմճեան Տ. Գրիգոր, Պօլիս:
Տէր-Առաքելեանց Տ.Գրիգոր քահանայ, Շուշի:
Տէր Գեորգ քահանայ, Խոզգիւղ, Պօլիս:
Տէր Գրիգոր քահանայ Պէշիկթաշլու,Պօլիս:
Տէր-Գրիգորեանց Տ. Կարապետ քահ. Տփխ.
Տէր-Գրիգորեանց Մկրտիչ քահանայ, Տփ.
Տէր-Զաքարեանց Զաքար Յովհ. Երեւան:
Տէր Կարապետ քահ. Զինկիլիրոյ:
Տէր-Ղազարեանց Պ. Յովակիմ, Տփխիս:
Տէր-Մարուգեանց Տ. Մարուգ, Պօլիս:
Տէր-Միքայէլեանց Գաբրիէլ Յովհ. Տփխիս:
Տէր-Մկրտիչեանց Աւետիս, Ագուլիս:
Տէր-Մկրտչեանց Մահտ. Գալուստ, Ագուլիս
Տէր-Մկրտիչեանց Մարտիրոս, Ագուլիս:
Տէր-Յովսեփեանց Յովհաննէս, Տփխիս:
Տէր-Յովսեփեանց Պ. Աստուածա. Տփխիս:
Տէր-Ճմառնեանց Նիկողայոս Յով. Տփխիս:
Տէր-Պետրոսեանց Տ. Ղազարոս, Տփխիս:
Տէր-Պօղոսեան Տ. Գալուստ, Պօլիս.
Տիվիտեան Տ. Առաքել, Պօլիս:
Տիւզորիճ Տ. Եղուարդ, Փարիզ:
Տոնիկի Ղարան Տ. Յովհաննէս, Պորուշան:
Ւհիզեան Տ. Նշան, Պօլիս:
Փափազեան Տ. Միքիճան, Պօլիս:
Փափազեան Տ. Պետրոս, Պօլիս:
Փէշտըմալճեան Տ. Գեորգ, Պօլիս:
Փէշտըմալճեան Տ. Սահակ, Պօլիս:
Փիլոյեանց Տ. Յովհ. Եսայեան, Ղզլար:
Փոզինով Տ. Ադէքսանդր, Պօլիս:
Փոնդուկեանց Տ. Յովսեփ, Տփխիս:
Քարանեանց Յովհաննէս Տ.Նկարիչ,Տփխիս:
Քալանթարեանց Պ. Հայրապետ, Ագուլիս:
Քալարրըմեան Տ. Լուկիա նոս, Խարբերդ:
Քանանեանց Տ. Գեորգ, Ղզլար:
Քարավազեան Ռոզա Տիկին, Փարիզ:
Քաֆաֆեան Տ. Մանուկ, Պօլիս:
Քաֆաֆեանց Պ. Մկրտիչ, Տփխիս:
Քեահեհեան Տ. Գրիգոր, Պօլիս:
Քերոբեան Մ. Համբարձում, Նիկոմիդիա:
Քէֆսուդեանց Սողոմոն, Տփխիս:
Քէմխաճեան Տ. Գալուստ, Պօլիս:
Քէմխաճեան Պ. Արիստակես, Փարիզ:
Քէմխաճեան Պ. Դանիէլ, Փարիզ:

ՅՈՒԾԱԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՑ ԱՄՍԱԳՐՈՑՍ.

Քեմիաճեան Պ. Ռոբէր, Փարիզ:
Քեօլեան Տ. Սերովբէ, Պօլիս:
Քեօլեան Տ. Սրապ. Պօլիս:
Քեօչքեան Պ. Խաչատուր Փարիզ:
Քիւրքճեան Տ. Յովհաննես, Հալէպ:
Քիւրքճիանեան Պ. Խաչատուր, Պօլիս
Քիւրքճիճեան Տ. Կարապետ. Պօլիս:
Քիւրքճիճեան Տ. Մկրտիչ. Պօլիս:
Քիւրքճիճեան Տ. Մոսրատիկ, Պօլիս:
Քիւրճեճի Տ. Յարութիւն, Պօլիս:
Քոջարեանց Կար. Յար. Բժիշկ, Տիխթա:
Քոսոյեանց Տ. Սիրական, Ազնքսանդրոպոլ
Օտապաշեան Տ. Կարապետ, Սերաստիա:
Օտապաշեան Տ. Յովհաննես, Վէննա:
Օտապաշեան Պ. Սերովբէ, Փարիզ
Օտեան Պ. Խաչիկ, Պօլիս:
Օրթայի Տ. Յովհաննէս թահսնաչ, Տիխթա:
Ֆեհներեան Տ. Յովակիմ, Պօլիս:
Ֆրենկեան Տ. Աբրահամ, Պօլիս:
Ֆրենկեան Տ. Յակոբ, կեռաբացի, Պօլիս:
Ֆրեց Տ. Անտոն, Վէննա:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ.

Տիխխոտ. Հայկազանց զգացողութիւնը.
Աւերակք Մայրաքաղաքին Անւոյ. (Հայ. եւ Գաղղ.)

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ.

Վ.եմեմփայ Խաչատուր Լազարեան կոմսին ազգային մեկ դիտողութիւնը. (Հայ եւ Գաղղ.)
Մոլտաւիոյ Հայոց քաղաքակրթութիւնը. (Հայ. եւ Գաղղ.)
— Նամակ առ Ամբրոսիոս Վ. Գալֆայեան.
— Առ Հիւպատոսն Գաղղիոյ ի Մոլտաւիա.
Արզումանեան Տ. Յարութիւն.
Մատթէոս Վ. Եօզղատ.
Մկրտիչեան Տ. Խաչիկ.

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՆԻՆ ՄԱՐԴԿԱՆ.

Ռոպերթ Ֆիլթըն.

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆԵՐ.

Բարի մարդ եւ բարի քրիստոնեայ. նորատիպ մատեան Տ. Մատթեոսի արքեպիսկոպոսի Ն. Պ. Կ. Պոլսոյ.
Վերափոխումն Աստուածամօր Կուսի.
Օգուտս ամսոյն ընտանի աստղաբաշխութիւնը.
Էլեկտրական զուարճալի փորձեր.
Թռեհալա.
Ամենէն հարուստ իշխանը.

ՀԱՆԵԼՈՒԿ.

SOMMAIRE.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Sentiment national des Arméniens de Tiflis.
Les ruines d'Ani, capitale de l'Arménie.

COURRIER ARMÉNIEN.

Une observation nationale de son S. E. le comte Ch. de Lazareff. (Arm.-Franç.)
La civilisation des Arméniens en Moldavie. (Arm.-Franç.)
— Lettre à M. Ambroise V. Calfa.
— Lettre à M. le Consul de France en Moldavie.
M. Aroutioun Arzoumanian.
M. Madthéos V. de Yosgad.
M. Khatchig Meguerditchian.

GALERIE DES HOMMES UTILES.

Robert Fulton.

CONNAISSANCES UTILES.

L'homme de bien et le bon chrétien; par Sa Grandeur Madthéos, archevêque, ancien patriarche de Constantinople.
L'Assomption.
L'astronomie familière du mois d'Août.
Electricité amusante.
Tréhala.
Le Prince le plus riche.

ENIGME.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ.

Փարիզ, տարեկան. Ֆրանք. 25 »
Կոստանդնուպօլիս, Զմիւռնիա, Ազեքսանդրիա, Հընդկաստան. . . . . 30 »
Ռուսաստան, Մոլտաւիա, . . Պարսկաստան. . . . . 35 »
Գին միոյ տետրակի . . . . . 3 »

PRIX D'ABONNEMENT:

Paris, par an. . . . . Fr. 25 »
Constantinople, Smyrne, Alexandrie, Indes. . . 30 »
Russie, Moldavie et Perse. 35 »
Prix d'un numéro. . . . 3 »

ԴՈՐԱԿԱԼՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Տ. Հայնվալտ գրավաճառ, իվոդոցն Սեն-Փեր, 15.
ՄԱՆՉԷՍԹԷՐ, Տ. Եսայի Անուխեան եւ Ընկերք.
ՎԻԵՆՆԱ, Տ. Յակովբոս Արշակ, իմպլեր Պասթայ, 659.
ՓԵԹՐՊՈՒՐԿ, Տ. Յակոբ Իսաքով, գրավաճառ.
ՊՕԼԻՍ, Տ. Մկրտիչ Մոմճեան.
ԶՄԻՒՌՆԻԱ, Տ. Ղուկաս Պալդազարեան.
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ, Տ. Սերովբէ Պէյազեան.
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԻԱ, Տ. Գէորգ Եուսուֆեան.
ԵԱՇ ՄՈԼՏԱՒԻՈՅ, Տ. Յովհան Գարագաշեան.
ՊԱՊՈՒՇԱՆ, Տ. Յակոբ Մանուկեան.
ՏՓԻԻՍ, ՏՏ. Համբարձում եւ Աւետիք Էնֆիէճեանց.

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez M. Reinwald, rue des Saints Pères, 15.
MANCHESTER, M. Esaï Anouckian et Cie.
VIENNE, M. Hagoposs Arschag, Biber-Bastei, 659.
SAINT-PÉTERSBOURG, M. Jacques Issakoff, libraire.
CONSTANTINOPLE, M. Meguerditch Momdjian.
SMYRNE, M. L. Balthazar.
NICOMÉDIE, M. Séropé Béyasian.
ALEXANDRIE, M. Georges Youssouff.
JASSY, M. J Karakache, (magasin français.)
BOTOUSCHANY, M. Jacques Mani.
TIFLIS, MM. Enfiédjian frères, libraires.

արիզ. Տպագրութիւն Արմ. իՏպար.վ.այտերի, փող. Յոնափարթ թիւ 44.—PARIS. Typographie arménienne de WALDER, rue Bonaparte, 44.